

Vigmantas Butkus

Lietuvių ir latvių
literatūriniai
dialogai

Vigmantas Butkus

Lietuvių ir latvių literatūriniai dialogai

Straipsniai. Recenzijos

Šiauliai / Vilnius
2019

Knyga publikuojama tik elektroniniu būdu.

Knygos parengimą iš dalies finansavo
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Recenzentai:

dr. Laura Laurušaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas),
doc. dr. Edmundas Trumpa (Latvijos universitetas).

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-475-282-7 (elektroninio leidinio)

© Vigmantas Butkus, 2019

© Ričardas Šileika (viršelio ir kitos iliustracijos), 2019

.....

nekādas mūžības
ir tikai tauriņš
ir tikai puķe
ir tikai bruņurupucis
un cilvēka dzīve
un akmens
iemests laika upē
kuŗa plūst vienlaikus viļņiem
turp pie Viŗa un atpakaļ

Pēters Brūveris / Pēteris Brūveris
...un nekādas mūŗības / ...ir jokios amŗinybēs

.....

jokios amŗinybēs
yra tik drugelis
tik gēlē
tik vēŗļys
ir ŷmogaus gyvenimas
ir akmuo
ŗmestas ŷ laiko upē
kuri vienumet teka
ten prie Jo ir atgal

Turinys

Pratarmė: knygos ir baltų aritmetika 7

Straipsniai

Kuršių nerija latvių literatūroje	11
Latviai <i>Dievų miške. Dievų miškas</i> Latvijoje	35
Rainis lietuvių kultūrologijoje ir literatūrologijoje	65
Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio <i>Galas ir pradžia</i> ir Putino rinkinio <i>Tarp dviejų aušrų</i> paralelės	80
Medžio įvaizdis latvių poeto Fricio Bardos eilėraščių rinkinyje <i>Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui</i>	96

Recenzijos

Baltų faustianos horizontai /	110
Silvestras Gaižiūnas „Baltų Faustas ir Europos literatūra“ (2002)	
Apie sužetų klajones stiklo karoliukų žaidimo ritmu /	123
Silvestras Gaižiūnas „Klajojantys sužetai baltų literatūrose: Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai“ (2009)	
Latvių, estų ir lietuvių dramos postkolonializmo veidrodyje /	134
Benedikts Kalnačs „Baltijas postkoloniālā drāma: Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā“ (2011)	
„205 lietuvių ir 450 latvių romanų“, arba postkolonializmo veiksmingumas literatūrinėje baltistikoje /	142
Laura Laurušaitė „Tarp nostalgijos ir mimikrijos: Lietuvių ir latvių pokario išsivijios romanai“ (2015)	
Pėteris Brūveris moko(si) rašyti /	150
Pėters Brūveris „Mācos rakstīt jeb Ātrs palīglīdzeklis poētisku tekstu apguvė“ (2014)	
Bibliografinės pastabos	158
Lietuviešu un latviešu literārie dialogi. <i>Kopsavilkums</i>	161
Literary Dialogues between Lithuanians and Latvians. <i>Summary</i>	165
Asmenvardžių rodyklė	171

Pratarmė: knygos ir baltų aritmetika

Knygą sudaro dešimt daugiausia pastaruoju dešimtmečiu (2010–2017 m.) publikuotų straipsnių ir recenzijų. Tik viena publikacija – apie baltų Faustą – yra iš ankstesnių, t. y. 2003 m. Devyni darbai skelbti akademinuose leidiniuose, vienas – apie Péterio Brūverio¹ eilių knygą – kultūriniame leidinyje.

Devynios publikacijos rengtos ir spausdintos lietuviškai, viena – latviškai. Tai straipsnis „Rainis lietuvių kultūrologijoje ir literatūrologijoje“ („Rainis lietuvišku kulturologijā un literatūrzinātne”), publikuotas Rygoje. Išverstas iš latvių kalbos, tiesa, šiek tiek adaptuojant lietuvių skaitytojui, lietuviškai jis skelbiamas pirmą kartą, dėl to vienintelis yra redaguotas specialiai šiai knygai. Visos kitos publikacijos paliekamos tokioms redakcijoms, kokioms buvo spausdintos skyrelyje „Bibliografinės pastabos“ išvardytuose leidiniuose, visiškai pasitikint nurodytų leidinių redaktorių darbu ir dėkojant už jį. Žinoma, ištaisant prasprūdusį ir šiuokart pastebėtą vieną kitą akivaizdų netikslumą, suvienodinant formalius dalykus: nelietuviškų asmenvardžių, pavadinimų rašybą, citatų, išnašų ir pan. rašymo tvarką.

Pirmame knygos skyriuje publikuojami penki straipsniai. Keturi pirmieji yra komparatyvistinio baltistinio pobūdžio, penktasis – apie Fricio Bardos poeziją – labiau latvistinis. Kita vertus, Gyvybės (Pasaulio) medžio įvaizdis Bardos kūryboje, koks jis atskleidžiamas straipsnyje, itin artimas tam, kas Norberto Vėliaus ir kitų tyrinėtojų rašyta apie senovės baltų pasaulėžiūrą. Vadinasi, nors ir ne intensyviai, bet tiesiogiai susisieja su vadinamąja mitopoetine baltistika.

Panašiai reikėtų apibūdinti ir recenzijų skyrių. Keturiuose pirmosiose akademinėse recenzijose keliamos komparatyvistinio po-

---

¹ Latviški asmenvardžiai knygoje nuosekliai lietuvinami. Asmenvardžių rodyklėje pateikiama originali jų rašyba.

būdžio baltistinės problemos. Penktojoje, skirtoje Brūverio poezijai, – labiau latvistinės problemos, be to, tokios, kurios organiškiau dera ne akademinėi, bet literatūros aktualijų kritikai. Vis dėlto ir pastarojoje recenzijoje išryškinama, kad panbaltistu tituluojamo, įvairiakalbei poezijai atviro Brūverio kūryba iš principo negali būti atribota nuo platesnių, ypač baltiškų, tarpliteratūrinių, tarpkultūrinių horizontų, nuo akademinės jų sampratos.

Literatūriniai, kaip ir kitokie kultūriniai, humanitariniai bei panašūs lietuvių ir latvių dialogai aritmetiškai kone visuomet susibėga į metaforinę dviskaitą. Ši yra atsiradusi iš baltiškos „triskaitos“, mat joje, kalbant apie du, trečias visuomet turimas minty. O jos matematinių vingrybių logiką neatremiamais poetiniais argumentais paaiškina Vladas Braziūnas eilėraštyje „Baltiška aritmetika“:

*Vienąkart vienas – kiek mūsų?
Vienas ir vienas? Ar du?
Trečias negrįš jau iš prūsų –
ten dabar tyruos gūdu. [...]*

*Brolī, vai kalkim tiltelį
per Nemunėlį – abu.
Vienąkart vienas gali
būti daugiau nei du.²*

Tai gi dešimt literatūrinio dialogo tekstų apie vienudu, kurie – per Nemunėlį, kaip ir per Kuršių neriją, per Vladą Braziūną, kaip ir per Janį Rainį ar Pėterį Brūverį – tampa daugiau nei du.

2019 m. sausio 28 d.

---

² Vladas Braziūnas, *Suopiai gręžia dangų: Eilėraščiai*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 140.

Straipsniai

Kuršių nerija latvių literatūroje

Įvadas. Metodologinės gairės, tyrimo objektas ir kontekstai

Straipsnio metodologinių gairių pasirinkimą lemia trys svarbūs faktoriai. 1. Orientacija į konkrečios geografinės tikrovės referencijos problemiką literatūroje. 2. Tos tikrovės literatūrinio *įtekstinimo* a) „tirštumas“ ir b) daugiakultūriškumas, akcentuojant, kad pagal šiuodu parametrus Kuršių nerijos erdvė yra gausiai atspindima vokiečių, lietuvių, latvių, rusų literatūrose ir Lietuvoje nusileidžia turbūt vien Vilniaus erdvei. 3. Tos tikrovės kaip sienos ar pasienio, kaip ribos ar paribio fenomenas, suprantamas, viena vertus, istorine-politine prasme, kita vertus, kraštovaizdine-geografinė ir sykiu pačia plačiausia – egzistencinė – prasme. Geras pavyzdys rusų rašytojo Andrejaus Bitovo publicistinė apysaka *Paukščiai, arba Naujos žinios apie žmogų* (*Птицы, или Оглашение человека*, 1971), kurios veiksmas vyksta Kuršių nerijoje:

Mes gyvename ant dviejų terpių ribos. Tai principas. Mes nepriklausome nei vienai, nei kitai. [...] Norint susimąstyti, būtina priešybė, kurios nėra vienalytėj terpėj, – ribos įtampa.

Ant šios ribos – nuolatinis konfliktas ir kivirčas.¹

Bitovas nerijoje labiau aktualizuoja ne istorines-politines ribas, nors esama ir jų išryškavimo, tarkim, samprotaujant apie „turtingąją Švediją“ vakaruose ir „Lietuvos krantus“ rytuose², bet apie geografinę

---

¹ Andrej Bitov, „Paukščiai, arba Naujos žinios apie žmogų“, vertė Henrikas Bakanas, in: *Proskyna: Kultūros almanachas*, 1994, Nr. 1 (31), p. 7.

² *Ibid.*, p. 16.

žemės, vandens, oro stichijų ribą, kuri inspiruoja sunkiai nusakomos universalios, „visuminės“ ribos ar, priešingai, ambivalentiško beribiškumo pajautas:

Šiai vietai kažkaip apčiuopiamai būdinga mirtis, nors visais požiūriais čia tikras rojus. Buvau beprasižiojęs sakyti apie kažin kokią ypatingą, vien šiai vietai būdingą tobulumą. [...] Žadėjau paaiškinti, kuo ypatinga šios geografinės nebūties jausena, ir dukart atidėjau – negalėjau to paaiškinti pats sau.³

Įveiksminant išvardytus tris aktualius faktorius, yra pasirenkamos juos visus daugiau ar mažiau aprėpiančios metodologinės gairės. Jos sulieja Dmitrijaus Zamiatino metageografiją ir geopoetiką, Dieterio Lampingo pasienio (paribio) literatūros topografiją ir iš dalies Jurijaus Lotmano svarstymus apie semiosferą, konkrečiau, apie semiosferos ribą, apie ribiškumą kaip kultūrinio virsmo mechanizmą⁴. Į šias gaires⁵ straipsnyje pirmiausia ir bus orientuota latvių rašytojų kūrinių Kuršių nerijos tema analizė. Panašiomis ar bent iš dalies panašiomis geopoetinėmis metodologinėmis nuostatomis, tiesa, ne visada jas pristatydami ar reflektuodami, yra rėmęsi Kuršių nerijos re-

---

³ *Ibid.*, p. 17.

⁴ Дмитрий Замятин, *Метагеография: Пространство образов и образы пространства*, Москва: Аграф, 2004; Idem, *Культура и пространство: Моделирование географических образов*, Москва: Знак, 2006; Dieter Lamping, *Über Grenzen: Eine literarische Topographie*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2001; Jurijus Lotmanas, „Apie semiosferą“, in: Idem, *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*, vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 3–22; ir kt.

⁵ Jos čia nebus atskirai eksplikuojamos, jų aptarimą žr.: Vigmantas Butkus, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje)“, in: *Colloquia*, Nr. 21, 2008, p. 11–29; Idem, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, in: *Colloquia*, Nr. 26, 2011, p. 35–61.

cepciją lietuvių ir vokiečių literatūrose tyrinėję ir tyrinėjantys mokslininkai: Kęstutis Urba, Regina Sinkevičienė, Aurelija Mykolaitytė⁶.

Į straipsnio akiratį kaip pagrindiniai jo objektai patenka du Ačio Keninio kūriniai: ilgas epinis eilėraštis „Nerijos kuršiai“⁷ („Kąpu kurši“, 1935) ir jo pagrindu sukurta *Kuršių nerijos poema* (*Kuršu kąpu poema*, 1946), du Margerio Zarinio kūriniai: apysaka, kuri paantiraštėje įvardyta kaip „opera proza“, *Kanklininkas požemio karalystėje* (*Koklētājs pazemē*, 1982) ir apsakymas „Baladė apie Kuršių marę“ („Baladė par Kuršu mari“, 1985), Alberto Belo romanas *Žmonės valtyse* (*Cilvēki laivās*, 1987). Šių ir kitų, mažiau svarbių latvių literatūros kūrinių, kuriuose prisiliečiama prie Kuršių nerijos temos, yra per daug, dalis jų – per sudėtingi, kad pasirinktu būdu ir aspektu viename ribotos apimties straipsnyje būtų galima atlikti išsamią visų jų analizę. Dėl šios priežasties bus sukama konspektyvios, apibendrinančios analizės keliu. Tačiau, prieš pereinant prie jos, pirmiausia reikia pa-

---

⁶ Kęstutis Urba, „Kuršių nerija lietuvių apysakose vaikams“, in: *Vaikų literatūra apie jūrą: Vaikų literatūra prie Baltijos jūros*, sudarytojas Sigitas Poškus, Klaipėda: [Menininkų namai], 1996, p. 15–23; Regina Sinkevičienė, *Kuršių nerija ir vokiečių rašytojai: Landšafto diskursas kaip galimybė suvokti save ir kitą*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002; Idem, „Landschaftsdiskurs als Möglichkeit zur Selbst- und Fremdwahrnehmung“, in: *Literatur, Grenzen, Erinnerungsräume: Erkundungen des deutsch-polnisch-baltischen Ostseeraums als einer Literaturlandschaft*, herausgegeben von Bernd Neumann, Dietmar Albrecht, Andrzej Talarczyk, Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann, 2004, p. 91–107; Aurelija Mykolaitytė, „Literatūrinis Kuršių nerijos kraštovaizdis: P. Babicko *Gintaro krantas*“, in: *Lituanistica*, t. 57, Nr. 2 (84), 2011, p. 166–172; Idem, „Kuršių nerija kultūros atmintyje: Martyno Liudviko Rėzos intertekstai“, in: *Gimtasai kraštas: Praeities ir dabarties kultūros metraštis*, sudarytojas Vytautas Didžpetris, t. 6, Kaunas: Morkūnas ir Ko, 2013, p. 12–16; Idem, „Kuršių nerija lietuvių literatūroje: tarpukariu kurtos reikšmės“, in: *Acta litteraria comparativa: Mokslo darbai, [T.] 6: Tapatybės paieškos baltų literatūrose*, 2013, p. 51–59; Idem, „Kuršių nerija lietuvių egzilio literatūroje“, in: *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*: Straipsnių rinkinys, sudarytojai Vigmantas Butkus, Viktorija Jonkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 173–185; ir kt.

⁷ Galima versti ir „Kopų kuršiai“.

teikti bent trumpą paaiškinimą, ką kuršininkai, o per juos (daugiausia per juos) Kuršių nerija reiškia latviams, latvių kultūrai ir savivokai, kodėl latvių žvilgsnis į neriją, kaip, beje, ir į Palangą, o ypač Šventąją, Būtingę, toli gražu nėra kaip į *svetimą* vietą. Šiam paaiškinimui skiriama pirma, trumpesnioji, straipsnio dalis.

Kuršininkai ir latviai. Santykio kontūrai

Kuršių neriją galima pateikti ir analizuoti kaip pavyzdį teritorijos, kurioje vyko labai intensyvus lietuvių ir latvių (ankstesniais amžiais dar ir prūsų) bendravimas, maišymasis, kur jie gyveno ganėtinai glaudaus bendrabūvio sąlygomis. Friedrichas Lindneris knygoje *Prūsų dykuma tada ir dabar (Die preussische Wüste einst und jetzt, 1898)* teigė, kad „XVI amžiuje nerijoje kalbėta šiomis kalbomis: vokiečių, lietuvių, latvių (kuršių), lietuvių-latvių, senąja prūsų ir lenkų-žemaičių“⁸. Vacio Miliaus ir Angelės Vyšniauskaitės 1956 m. ekspedicijos metu Nidoje, Preiloje, Pervalkoje ir Juodkrantėje per apklausas vietiniai gyventojai autochtonai kaip *tautybę* nurodė: vokiečių – 108, lietuvių – 91, kuršių – 20, o kaip *gimtąją kalbą* nurodė: vokiečių – 106, lietuvių – 10, kuršių – 94, kuršių ir lietuvių – 9. Taigi XX a. viduryje pagal deklaruojamą tautybę antri po vokiečių, nedaug nuo jų atsilikdami, buvo autochtonai lietuviai, bet pagal deklaruojamą gimtąją kalbą antroji buvo kuršių kalba. Šiuo atveju iškalbingas faktas, kad net pusšimtis žmonių, deklaravusių esantys lietuvių tautybės, savo gimtąją kalbą vis dėlto laikė kuršių kalbą⁹. Tai byloja, viena vertus, lyg apie kažkokį sinkretinį savęs kaip lietuvio-kuršio suvokimą, kita vertus, – apie kuršių kalbos dominavimą, apie stipresnes jos pozici-

---

⁸ Cit. iš: Arūnė Liucija Arbušauskaitė, „Kuršių nerijos autochtonų (senbuvlių) tautybės suvokimo ypatumai“, in: *Mažosios Lietuvos istorija ir etnografija: Mokslinės konferencijos, įvykusios 1993 m. gruodžio 10 d., medžiaga*, Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 1994, p. 11.

⁹ Susistemintą statistiką žr.: *ibid.*, p. 13–14.

jas. Mat kuršių kalba nerijoje nuo seno buvo laikoma žvejų, žvejybos kalba, kuria žvejyboje su kuršiais ar net tarp savęs esą kalbėję ir kita-taučiai. Tokia praktika buvo susijusi su veiksmingu prietarų, neva kitos kalbos atbaidančios žuvis.

Remdamiesi lingvistiniais parametrais, kalbininkai jau seniai yra nustatę, kad nerijos kuršiai arba, tiksliau, kuršininkai (latviškai *kursenieki*) kalbėjo latvių kalbos tarme, kilusia iš pietvakarių Kuršo latvių kalbos tarmių arba esančia genetiškai toms tarmėms labai artima. Tačiau netgi kalbininkai kartais atitolsta vien nuo lingvistinių parametrų ir padaro kiek kitokias išvadas, kokias, pavyzdžiui, padarė Pėteris Vanagas:

Aš sakyčiau, kad Kuršių nerijoje pastaraisiais šimtmečiais egzistavo pastovi [*pastāvīga*] *baltų kalba*, kuri vystėsi nepriklausomai nuo savo istorinio kamieno, labai intensyviai kontaktuodama su kaimyninėmis – lietuvių ir vokiečių – kalbomis. Vis dėlto esmingiausiomis tokio savo požiūrio priežastimis aš laikyčiau socialinę, politinę, istorinę ir etnopsichologinę priežastis, bet ne lingvistinį aspektą.¹⁰

Kalbininkė Dalia Kiseliūnaitė kuršininkų kalbą vadina ne tik etno-
lektu, bet ir sociolektu, kadangi „[j]a kalbėjo beveik išimtinai vien žvejų šeimos. Net dvikalbėse (kuršininkų ir lietuvių arba vokiečių) šeimose žvejybai buvo pasirenkama kuršininkų kalba.“¹¹

Santykiai tarp lietuvių ir kuršininkų nebuvo vien draugiški. Apie tai, pavyzdžiui, byloja žymiosios Nidos dailininkų kolonijos vieno pirmųjų gyventojų dailininko Maxo Pechsteino, itin suartėjusio su kuršininkais, net plaukdavusio su jais į savaitės trukmės žvejybą, atsiminimai: „Tada maniškiai žvejai kuršiai įgriūdavo į smuklę kaip

---

¹⁰ Pėteris Vanagas, „Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījums un publikācijās”, in: *Baltu filoloģija*, 8. sēj., 1999, p. 118; išskirta – *V. B.*

¹¹ Dalia Kiseliūnaitė, „Paskutiniai kuršininkų karta. Etninės kultūros ir kalbos relikvai“, in: <http://www.spauda.lt/voruta/tekstai/kurshes.htm> (žiūrėta 2014 07 22).

praėjusių laikų užkariautojai ir išbaidydavo ten sėdinčius lietuvius, kuriuos jie pranokdavo ūgiu, tarsi kranklių pulką lauk.“¹²

Latviškumas ir Latvija pačių kuršininkų savimonėje, kiek galima spręsti iš įvairių dokumentų, atsiminimų, pasakojimų ir analizių, pastaraisiais šimtmečiais būdavo aktualizuojami, bet minimaliai. Jų tapatybė nepalyginamai labiau gravitavo vokiškumo ir Vokietijos link, bet daugiausia, kaip rodo ir nauji Nijolės Strakauskaitės tyrimai¹³, buvo ir tebėra saistoma su pačia Kuršių nerija, jos istoriniu, geopolitiniu likimu, ypač socioekonominiu statusu (žvejo amplua) ir geografine lokalizacija, kraštovaizdžiu¹⁴. Tai atvejis, kai susiduriame su ryškia ir savita *lokalia*, *regionine* saviidentifikacija ir savimone, vengiančia tapatinimosi su kokia nors valstybe pagal pilietinę priklausomybę, kokia nors tauta pagal kalbinę priklausomybę ar pan. Susiduriame su atskira, labai savita *baltiška* bendruomene.

Latvijoje susidomėjimas kuršininkais kaip *savais*, kaip svetur gyvenančiais tautiečiais, kaip ypatinga, tik nuo bendro kamieno istorinio likimo atskirta tautiečių grupe, kuriai reikią dėmesio, palaišymo ir paramos, buvo inspiruotas nacionalinio atgimimo idėjų. Jis prasidėjo XIX a. antrojoje pusėje ir tebesitęsia iki šiol. Kaip ryškus tokio domėjimosi pastarųjų metų pavyzdys minėtinos Latvijos universiteto Filologijos fakulteto 2003–2006 m. organizuotos ekspedicijos į Kuršių neriją, aktyviai ieškant kuršininkų, jų palikimo, kultūros pėdsakų¹⁵. Didesnės ar mažesnės ekspedicijos, individualios ir grupinės kelionės ar net pavienių latvių mokslininkų, menininkų, rašytojų vizitai į Kuršių neriją, susiję su interesu kuršininkams, vyko

---

¹² Cit. iš: Dietmar Albrecht, *Keliai į Sarmatiją: Dešimt dienų Prūsijoje: Vietos, tekstai, ženklai*, vertė Osvaldas Aleksa, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 157.

¹³ Žr.: Nijolė Strakauskaitė, *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, p. 13–135 ir kt.

¹⁴ Tapatybinį susisaistymą su kraštovaizdžiu atspindi net kuršininkų įsivardijimas: *kāpenieki* (kopų, nerijos gyventojai).

¹⁵ Apie šias ekspedicijas žr.: Janīna Kursīte, „LU ekspedīcijas uz kuršu kāpām un citām rietumbaltu apdzīvotām vietām (2003.–2006.)“, in: *Kursenieki mainīgajā pasaulē: Rakstu krājums, sastādījusi Janīna Kursīte*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007, p. 63–79.

visā XX a. Turbūt intensyviausiai platesnīuose Latvijas visuomenēs sluoksnīuose kuršinīnkais domētasi, apie juos rašyta pirmosios nepriklausomybēs laikais – maždaug trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių sandūroje. Tuo metu Latvījoje kalbēta apie būtīnīybē Kuršīū nerījoje steigti pradinē mokyklā su dēstomājā latvīū kalba, mokēti stipendījas gabīems kuršinīnkū vaīkams ir jaunuolīams, kad šie vidurinī mokslā ir universitetīnes studījas galētū baigti Latvījoje, Lietuvas teritorījoje gyvenusīems kuršinīnkams sīūstos didelēs latvīškū knygū sīuntas.

Šios ir panašios iniciatyvos¹⁶ (tiesa, didžioji dauguma iniciatyvomis ir liko), pažintinė informacija apie kuršinīnkus, jų istorijā, dabartī, kalbinī, etninī ir panašū gīminīgumā su latvīais, ekskursīniai īspūdžiai īš Klaipēdos, Kuršīū nerījos – visa tai buvo viešināma īvairīose publikacijose periodīnēje spaudoje¹⁷. Kaip tū publikacijū kompendīumā ir savītā jų tēsinī reikētū vertinti 1933 m. Rygoje pasirodžīusīā gausīai īliustruotā knygā *Kuršīū žemēje ir pas jos žmones: Stebējīmū ir atsiminīmū knyga (Kuršu zemē un ļaudīs: Vērojumu un atmiņu grāmata)*. 1933 m. gegužēs mēnesī po Kuršīū nerījā keliavo grupē leidīnio *Laisvoji Žemē (Brīvā Zeme)* redakcījos darbuotojū. Minēta knyga, sudaryta īš pratarmēs ir šešīū straīpsnīū, gīmē kaip jų viešnagēs nerījoje rezultātas.

---

¹⁶ Jos susīlāukē ganētīnai priēšīško Lietuvas valdžīos atsako (pavyzdžīui, minētū knygū sīuntas buvo sūlaīkomos pasīenyje), taip pat – neīgīamos reakcījos lietuvīū periodīkoje. „[M]atyti aiškūs sīekīmas kuršīus [kuršinīnkus – V. B.] padaryti Lietuvoj latvīū mažuma. Šītam jokio pagrīndo nēra, nes kuršīū [kuršinīnkū – V. B.] kalba ir jų savybēs lietuvīams ne mažīau artīmos negu latvīams“, – dēl kuršinīnkū kalbos ir savybīū aiškīai prasīlenkiant su (moksline) tiesa, bet tikslīai atspīndīnt valstybīnē pozīcījā rašyta anonimīniame straīpsnēlyje „Latvīai nori kuršīus latvīnti. Numatyta platī latvīnīmo programa“ (*Lietuvas Aidas*, 1933 01 16).

¹⁷ Išsamīā jų bibliogrāfījā žr.: Krišs Kapenīeks, *Kursenīeku etniskā kopīena XIX gadsīmta beigās–XX gadsīmta pirmājā pusē: Skaitis, īzvietojums, vēstures procesī*: Promocījas darbs (Dr. hist.): [Rokraksts], Rīgā: Latvījas Universītāte, 2013, p. 218–225. Šīoje latvīū istorīko disertacījoje nuoseklīai atskīleista Latvījos visuomenēs, mokslo ir meno žmoniū, valstybēs īnīstīcījū domējīmīsi kuršinīnkais, iniciatīvū jų atžvīlgīu raida īki 1945 m.

Vienas labiausiai dėmesio nusipelnančių yra rašytojo, žurnalisto Aleksandro Gryno straipsnis „Kas darytina kuršių labui“. Jame išsakytas gana epizodiškas, bet įdomus siūlymas orientuoti kuršininkų tapatybę ne apskritai Latvijos, bet vakarinės jos dalies – Kuršo regiono – tapatybės linkme. Grynas siūlo atskirų teatro trupių gastroles Nidoje, kaip tinkamiausią repertuarą minėdamas būtent kuršišką Janio Rainio dramą *Indulis ir Arija* (*Indulis un Ārija*, 1911) ir kuršiškumo substratą išlaikiusio Jekabo Janševskio romano *Gimtinē* (*Dzimtene*, 1921–1925) scenai pritaikytą variantą. Nurodoma tokio repertuaro pasirinkimo priežastis: *Indulis ir Arija* tam, „kad supažindintume nerijos kuršius su senojo Kuršo kuršiais, su jų kovomis, didvyriais ir likimais“, o Janševskio kūryba todėl, kad joje išryškėja „Kuršo, kuršių žemės koloritas.“¹⁸ Be to, Janševskio knygos dėl glaudžių istorinių-etninių kuršių ir kuršininkų ryšių kuršininkams būsiančios „lengviau suprantamos, tam tikra prasme artimesnės“¹⁹.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad patys kuršininkai kuršišką ir kitokią latviškumą kaip genetinę, etninę, kalbinę ar kitokią savastį aktualizavo, tačiau nežymiai ir labiau pasyviai. Tiesa, jie atsiliepė į minėtas įvairias latvių iniciatyvas, svetingai sutiko įvairias latvių delegacijas, atkeliavusias į jų žemę²⁰ ir t. t., bet patys analogiškų iniciatyvų rodė nepalyginamai mažiau.

Ir apibendrinant tai, kas pasakyta, ir užbėgant už akių kai kurioms latvių literatūros Kuršių nerijos tema aptarimo išvadoms, keliamas labai svarbus, nors gal maža dalimi ir hipotetinis šio straipsnio teiginys, kad gerokai didesnio būta atvirškčio nei inicijuotasis poveikio. T. y. ne kuršininkai dėl intensyvaus jiems iš latvių ir Latvijos pusės rodomo dėmesio persiėmė latviškumu (epizodiškai būta ir to), bet įvairialypė kuršininkų ir jų gyventos nerijos refleksija inspiravo kur kas intensyvesnius pačių Latvijos latvių tautiškumo, jo plėtinių, jo

---

¹⁸ Aleksandrs Grīns, „Kas darams kuršu labā“, in: *Kuršu zemē un ļaudis*: Vērojumu in atmiņu grāmata, Rīga: Brīvas Zemes izdevums, 1933, p. 52.

¹⁹ *Ibid.*, p. 53.

²⁰ Žr., pavyzdžiui: Heinrihs Zariņš, „Brauciens pa Kuršu zemi“, in: *ibid.*, p. 7–23.

ribų ir paribių apmąstymus, kartais – net asmeninės, individualios savasties svarstymus.

Kaip vienas tokių svarstymų vertintinas 1933 m. knygoje esantis Julijaus Druvos pusiau publicistinės, pusiau eseistinės manieros peizažinis eskizas „Sudiev vasarai Kuršių nerijoje“. Beje, juo, kaip priartėjančiu prie beletristinės raštijos, sąlygiškai ir būtų galima pradėti Kuršių nerijos vaizdinio latvių literatūroje pristatymą. Druvos eskize apmąstoma žmogaus apskritai, sykiu ir paties rašančiojo menkystė didingos gamtos, kokia regima nerijoje, fone. Provokuojami psichologiškai ir egzistenciškai reikšmingi susitikimai su didinga laukine nerijos gamta, leidžiamasi į subjektyvius išgyvenimus, nugrimztama į autorefleksyvias nuotakas: „Buvau paniręs į savo asmeninio gyvenimo paskutiniųjų skausmingų įvykių analizę.“²¹ Akis į akį susitikdamas su nerijos gamtos unikalumu ir tuo metu patirdamas nepakartojamus įspūdžius, Druva retoriškai klausia, ko tokių įspūdžių akivaizdoje yra „verti mūsų rafinuotų laikų kultūros mėgavimaisi, ką dabartinės trapios civilizacijos trūnijančių karūnų fone reiškia žmogiškas šlovės ir garbės troškimas, ko vertas nepasotinamas trumpalaikių ir netikrų miestietiško džiaugsmų vaikymasis“²²? Kuršių nerija, jos sukelti išgyvenimai į šiuos retorinius klausimus, žinoma, sufleruoja atsakyti nesureikšminant civilizacinės šlovės ir garbės ar miestietiško džiaugsmų.

Literatūriniai Kuršių nerijos pavidalai Latvijoje. Nuo vertimų prie originalų

Pagrindine grėsme kuršininkų identitetui laikyta išsisknijusi germanizacija. Tokia nuostata iš tikrųjų atspindėjo realią padėtį. Todėl šiek tiek paradoksalu, kad didžiausio atgarsio susilaukusia ir visokeriopai paveikia literatūrinės kuršininkų, Kuršių nerijos recepcijos pradžia

---

²¹ Jūlijs Druva, „Ardievas vasarai Kuršu kāpās”, in: *ibid.*, p. 57.

²² *Ibid.*, p. 58.

Latvijoje tapo vertimas iš vokiečių kalbos²³. 1933 m. sausio–kovo mėnesiais laikraštyje *Laisvoji Žemė* dalimis publikuotas vokiečių rašytojo Alfredo Karrascho (1893–1973) kuršininkiškos tematikos romanas *Pamok, spalvota vētrunge..!*, paantrašte pristatytas kaip „Žvejo istorija iš Kuršių nerijos“ (*Winke, bunter Wimpel...! Eine Fischergeschichte von der Kurischen Nehrung*). Vokietijoje jis pasirodė 1932 m. ir buvo labai operatyviai išverstas į latvių kalbą pavadinimu *Vēliava kviečia* (*Karogs aicina*). Po tęstinės publikacijos minėtame laikraštyje dar tais pačiais metais jis Rygoje išleidžiamas atskira knyga, kurios leidimas po metų pakartojamas, bet jau kitoje leidykloje.

Karrascho romanas apie kuršininkus žvejus inspiravo, viena vertus, apskritai didesnę, intensyvesnę latvių susidomėjimą Kuršių nerija, kita vertus, ne vieno latvio apsilankymams nerijoje suteikė naują – *literatūriniam turizmui* būdingų – bruožų. Pavyzdžiui, džiaugtasi susitikimais su romano prototipais („Mes čia susitikome Karrascho romano *Vēliava kviečia* herojus: Peleikį, Marikę, Dovą ir senąjį Mikį!“²⁴), su žmonėmis, kurie pažįsta romano autorių (su Hermanno Blode’s žentu dailininku Ernstu Mollenhaueriu²⁵) ir pan. Taigi romanas Latvijoje „tapo populiarus ir skatino patį skaitytoją keliauti į Kuršių neriją ieškoti veikėjų prototipų“²⁶. Didelį populiarumą liudija tai, kad romanas netrukus buvo pritaikytas scenai: latvių rašytoja, dramaturgė Elyna Zalytė 1934 m. išleido pagal jį parašytą pjesę, irgi pavadintą *Vēliava kviečia*. Krišas Kapeniekas pažymi, kad norėdama

---

²³ „Vokiečiai, ilgus šimtmečius valdę Kuršių nerijoje, yra darę daug, kad čia neskambėtų latvių kalbos kuršių tarmė“ (Pēteris Aigars, „Teiksmainā Kuršu zeme“, in: *Atpūta*: [Literārs un populārzinātnisks žurnāls], 1938 07 08, p. 21).

²⁴ Heinrihs Zariņš, „Brauciens pa kuršu zemi“, in: *Kuršu zemē un ļaudīs...*, p. 20. Dar žr.: Heinrihs Zariņš, „Pie *Karogs aicina* varoņiem: Peleiku Mariķes un Dova“, in: *Brīvā Zeme*, 1933 06 13.

²⁵ Žr.: Heinrihs Zariņš, „Brauciens pa kuršu zemi“, in: *Kuršu zemē un ļaudīs...*, p. 22.

²⁶ Krišs Kapenieks, *op. cit.*, p. 180.

„patirti romano dramtizavimui reikalingų įspūdžių“, rašytoja „1934 metų liepą ir rugpjūtį daug dienų praleido Kuršių nerijoje“²⁷.

Karrascho papasakota ir Zalytės perpasakota istorija apie svetur naujos meilės ir laimės ieškoti iškeliavusį, bet galop gimtinėn pas savo šeimą sugrįžusį žveją, kuriam atleidžia žmona ir sūnus, iš esmės yra triviali ir sentimentaloka. Tačiau latvių skaitytojui svarbiausia joje buvo kuršiška atmosfera, gimtinės meilės patosas. Finalinės tėvo ir sūnaus susitaikymo, apsikabinimo scenos tiek romane, tiek pjesėje apgaubiamos romantizuotais peizažiniais nerijos vaizdais: „Nerijos kopos yra vienas vientisas didelis mirgėjimas“²⁸; „Kur marė pakrantę skalauja, / Kur smėlio kopos boluoja, / Ten stovi maža, varginga trobelė [...]“²⁹ ir pan.

Latvijos spaudoje rašyta ir apie kelis pjesės pastatymus. Žinomiausias jų įvyko Dailės teatre, 1934–1935 m. sezono pradžioje. Rašytojas, žurnalistas, kritikas Janis Grynas šį pastatymą apibūdina taip: „E. Zalytė šį romaną sumaniai pritaikė scenai, meistriškai jį inscenizavo Ed. Smilgis sykiu su savo konsultantais; iš jų O. Skulmei šįkart pavyko žydrai-gelsvais potėpiais [kalbama apie scenografiją – V. B.] sukurti charakteringą Kuršių neriją [...]. *Vėliavą* [spektaklį *Vėliava kviečia* – V. B.] publika sutiko pastebimai pagyvėjusi [*ar redzamu sakustinājumū*]“³⁰

Nemažą atgarsį, tiesa, neprilygstantį Karrascho romano sukeltajam, Latvijoje turėjo kuršininkės poetės Michaelos Kairis³¹ į latvių

---

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Alfreds Karaša, *Karogs aicina: Zvejnieku stāsts*, tulkojusi Anna Kalniņa, Rīga: Zemnieka Domas, 1933, p. 245.

²⁹ Elīna Zālīte, *Karogs aicina: Skatu luga 3 cēlienas 8 ainās* pēc A. Karaša romāna, Rīgā: A. Gulbis, 1934, p. 46.

³⁰ Jānis Grīns, „Mūsu lielie teātri: [Chronika]“, in: *Daugava: Literatūras, mākslas un zinātnes mēnešraksts*, 1934, Nr. 10, p. 960.

³¹ Lietuvinti vardą, matyt, reikėtų: Michaelė arba Michelė, tačiau, kadangi nepavyko apie ją rasti jokių biografinių duomenų, net gimimo ir mirties datų, vardo rašyba paliekama tokia kaip latviškuose šaltiniuose.

kalbą išversti eilėraščiai. Kairis gyveno Juodkrantėje ir rašė vokiečių kalba. 1936 m. pabaigoje leidinyje *Laisvoji Žemė* pasirodė anonimišnis trumpas straipsnis apie jos kūrybą, įrėmintas dviejų eilėraščių vertimų ir iliustruotas sodybos fotografija, po kuria parašyta: „Žvejės Michaelos Kairis namelis Švarcortėje.“³² Tų pačių metų rudenį *Laisvosios Žemės* redaktoriaus Julijaus Druvos pastangomis buvo išleistas nedidukas, tačiau labai aukštos poligrafinės kokybės Kairis eilėraščių rinkinys *Gimtinė (Dzimtene)*. Septyniolika Alfonso Francio išverstų Kairis eilėraščių palydėti anonimine pratarme, ilgoku Ausmos Ruogos įvadinio straipsniu „Kuršių žvejų gyvenimas“, iliustruoti dailininko K. Gaušės piešiniais Kuršių nerijos tematika.

Paprastumu ir nuoširdumu pasižyminti Kairis poezija, kuri latvių skaitytojams buvo pristatyta kaip tėvynės meilės išraiška ir specifinio, rūstaus jos grožio apdainavimas³³, pirmiausia gali būti perskaitoma taikant būtent *geopoetini* kodą. Jos teminį ir prasminį branduolį sudaro geografinių, gamtinių Kuršių nerijos dominančių bei detalių poetizavimas, pasižymintis nuoširdumu ir primityvistiskam liaudies menui charakteringu naivumu. Kaip dominantės eilėraščiuose, žinoma, iškyla kopos, pamario peizažas, vėjuotos žvejybinės panoramos, kaip detalės – nerijos šilų karaliumi vadinamo briedžio paveikslas, voverės, kopų usnies ir panašūs vaizdiniai. Atskirą dėmesį autorė skiria savo tėviškei Juodkrantei.

Kairis vertimų knygą „kuršininkų rėmimo aktyvistai nugabeno ir į Kuršių nerijos gyvenvietes“³⁴. Tai buvo traktuojama kaip „sveikinimas iš Latvijos, padėsiantis atsiminti tėvų kalbą ir kraujo priklausomybę latvių tautai [*asins piederību pie latviešu tautas*]“³⁵.

---

³² „Kuršu dziesminiece dzied par savu zemi”, in: *Brīvā Zeme*, 1936 08 29, p. 22.

³³ Žr.: „Uzruna lasītājiem”, in: Michaela Kairis, *Dzimtene*: Dzejoļi, tulkojis Alfons Francis, [Rīga]: Latvijas Preses biedrība, 1936, p. 9; K. Rs., „Sveicinājums no Kuršu jomas”, in: *Rīts*, 1937 02 11, p. 7; Līgotņu Jēkabs, „Jaunie”, in: *Jaunākās Ziņas*, 1937 02 13, p. 11 ir kt.

³⁴ Krišs Kapenieks, *op. cit.*, p. 180.

³⁵ K. Rs., *op. cit.*

Minėtini ir kiti vokiškai rašytų literatūros kūrinių nerijos tematika pėdsakai Latvijoje. Pavyzdžiui, 1933 m. žurnale *Domas (Mintys)* publikuotas Karaliaučiuje gimusio vokiečių rašytojo Fritzo Kudnigo (1888–1979) poemėlės *Kuršių nerijoje (Im Kurische Nehrung)* vertimas, 1942 m. vasarą okupacinės nacių valdžios Rygoje leistame dienraštyje *Deutsche Zeitung im Ostland (Vokiečių laikraštis Rytuose)* po nuotrauka su pakrantėje stovinčiomis kuršvaltėmis publikuotas Haraldo Torpo eilėraštis „Kuršių nerija“ („Kurische Nehrung“). Abiejuose kūriniuose vaizduojamos panašios kraštovaizdinės, sociokultūrinės nerijos realijos, tik Torpas jas nužymi šabloniškais štrichais³⁶, o Kudnigas tai daro daug išsamiau, autentiškiau ir, kiek galima spręsti iš vertimo, gerokai meistriškiau.

Dažnai Kuršių nerijos poetu vadinamas Kudnigas yra prisipažinęs: „[P]asivaikščiojimai [Kuršių nerijos] miškais ir kopomis, pamariu ir pajūriu priklauso giliausioms mano gyvenimo dienoms.“³⁷ Jis yra išleidęs ne vieną nerijai skirtą knygą, sukūręs galbūt patį įspūdingiausią eilėraštį apie Nidą, prasidedantį iškalbinga eilute: „Mano gražiausiasis kaimas plačiajam žemės rutuly!“ („Mein schönstes Dorf im weiten Erdenrund!“)³⁸.

Poemėlė *Kuršių nerijoje* sudaro penkios nevienodo ilgumo dalys, kurių vien pavadinimų išvardijimas gali atskleisti bendrus kuriamos panoramos kontūrus ir temines tendencijas: „Nerijos žvejai“, „Kuršvaltės audroje“, „Marių pakrantėje“, „Kopų pušys“, „Kapinės nerijoje“. Kūrinių persmelkiantys motyvai yra vėtros, stipraus vėjo, kuriems priešinasi ir kuršvaltės mariose, ir pušys kopose, ir net kryžiai kapinėse:

---

³⁶ Žr.: Harald Torp, „Kurische Nehrung“, in: *Deutsche Zeitung im Ostland*, 1942 08 02, p. 12.

³⁷ Fritz Kudnig, „Wie ich zu meinem Nehrungs-Buche kam“, in: *Fritz Kudnig: Leben und Werk*, zu seinem 85. Geburtstag am 17. Juni 1973, herausgegeben von Erich Grimoni, [s. l.]: Landsmannschaft Ostpreußen, 1973, p. 17

³⁸ Fritz Kudnig, „Nidden“, in: <http://kulturportal-west-ost.eu/biographien/kudnig-fritz-3> (žiūrėta 2014 10 21).

Visiems, kurie čia ilsisi, likimas nebuvo saldus,
Jie – vėtros auklėtiniai, ir vargas buvo jų stalas.
Ir štai, kada jų kaulus kopų smiltys dengia,
net kapo kryžiaus ramybėj vėjai nepalieka.³⁹

Senų kapinių vaizdas atveda prie latvių literatūros Kuršių nerijos tema. Minėtame Ačio Keninio eilėraštyje „Nerijos kuršiai“, kuris buvo išspausdintas dveji metai po Kudnigo poemos latviško vertimo publikacijos, būtent kapinės tampa pagrindine veiksmo vieta. Jos, bylojančios apie bendrą latvių ir lietuvių gyvenimą („[p]ar latvju-lietuvju kopmūžu šeitān stāsta“⁴⁰), šio epinio eilėraščio pasakotojui keleiviui išprovokuoja norą kalbėtis su „sena tauta“, įgyvendinamą pokalbiu su artimųjų kapų aplankyti atėjusiais senais vietiniais žmonėmis. Vienas jų į klausimus, kaip ir kodėl jie kažkada atklydę čia, į neriją, kodėl nepasilikę „gimtosiose protėvių sodybose / Už Marių Lietuvoj ar latvių šventose giraitėse?“⁴¹, atsako ilgu retrospektyviu pasakojimu, sudarančiu atskirą kompozicinę kūrinio dalį.

Pasakojama apie tai, kaip Kurše ponai du sykius nusavinę jų protėvių namus ir įdirbtas žemes (pirmieji minimi namai Gaikiuose (*Gaiķi*), antrieji – Purvilkiuose), tad trečią sykį buvo ne tik įdirbami nauji plėšiniai, bet sykiu dairomasi ramios vietos gyventi laisvėje. Kaip toji vieta atrasta ir pasirinkta nerija, kur dosnius arimus, laukus, pievas atstoja maitinančios marios: „[j]os – mūsų dirva, mūsų žalias laukas“, „[m]ums Marios nuotaka, mums Marios motina meilinga“⁴².

---

³⁹ Frīcis Kudnīgs, „Kuršu kāpās“, atdzejojis Kārlis Dzijleja, in: *Domas: Daiļliteratūras, zinātnes un mākslas mēnešraksts*, 1933, Nr. 5, p. 235. Latviškų eiliuotų kūrinių čia ir toliau pateikiami prasminiai filologiniai straipsnio autoriaus vertimai.

⁴⁰ Attis Ķeniņš, „Kāpu kurši“, in: *Piesaule: Daiļliteratūras žurnals*, 1935, Nr. 8, p. 393.

⁴¹ *Ibid.*, p. 394.

⁴² *Ibid.*, p. 395.

Eilēraštis užbaigiamas tokiomis pasakojimą išklausiusio keleivio iš Latvijas žodžiais:

– Dėkoju! Vienos mes motinos, tas pats ir mūs lopšys.
Bet – kaip bus ateity?!
Ar iš tikrųjų svetimasis čia galop gaus valdžią?
O gal – petys petin! – kuršis, lietuvis, latvis
Čia susivieniję ir stiprūs sodins naujas alėjas?
Kad toje kryžkelėj tautų klestėtų ilgas gyvenimas:
Kaip aukso vainikas praeičiai, kaip laisvės mūs garantas!⁴³

Į latvių kalbą verstuose nerijos tematikos vokiškuose kūriniuose (Karrascho romane, Kudnigo poemoje, Kairis lyrikoje) panašūs istoriniai, nacionaliniai klausimai, peraugantys į geopolitinius ar jiems artimus svarstymus, nebuvo keliami. Keninis savo eilėraščiu juos aktualizuoja bene pirmasis latvių literatūroje, taip lyg apibendrindamas pilietines, mokslines, žurnalistines ir kitokias ano meto latvių iniciatyvas ir lūkesčius, nukreiptus į kuršininkus, jų gyventą erdvę.

Eilėraščių „Nerijos kuršiai“ pokario metais Keninis pakoregavo ir kaip atskirą kompozicinę dalį įtraukė į *Kuršių nerijos poemą*, 1946 m. išspausdintą pagrindiniame Latvijos literatūros mėnraštyje *Karogs (Vēliava)*. Korekcijos, o ypač visos kitos poemos dalys byloja apie pakitusią temos traktuotę. Svarbiausi pokyčiai, aiškiai nulemti sovietinės ideologinės konjunktūros, buvo trys. 1. Kaip negailestingas priešas nuo ordino laikų, kaip pagrindinis ir kone amžinas blogis hiperbolizuotai neigiamai vaizduojami vokiečiai („vokiečių vilkas“, žvėris „iš amžių tamsumos“⁴⁴, mirties šaltinis ir pan.). 2. Kuršių (kuršininkų), latvių ir lietuvių bendrystė nerijoje įgauna itin ryškiai sovietiskai suprantamos „tautų draugystės“ spalvą, dar prisimenant

---

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Atis Ķeniņš, „Kuršu kāpu poēma”, in: *Karogs: Literatūras un mākslas mēnešraksts*, 1946, Nr. 4/5, p. 391, 393.

ir estus, rusus, lenkus: „Tautų draugystė ir stipri tarybinė galia / Nutrenkė į pragarą vokiečių karo avantiūrą [vācu karadēku].“⁴⁵ 3. Poetizuojama slavų ir baltų (rytų pasaulio) vienybės, nukreiptos prieš germaniškąjį vakarų pasaulį, idėja, kuriai sutvirtinti tradiciškai prisimenamas Žalgirio mūšis.

Iš 1935 m. eilėraščio į 1946 m. poemą perėjęs realistiškas nerijos kapinių vaizdinys nemaža dalimi transformuojamas į „tautų kapinių“ vaizdinį („[d]abar jau tautų kapinėmis virto venedų, prūsų žemės“⁴⁶), suprantama, vėl kaltinant vokiečius. Bendras Kuršių nerijos paveikslas poemoje darosi reikalingas kone vien tik kaip paranki geopoetinė ir geopolitinė atrama „amžinojo priešo“ – vokiečių pasmerkimui, „tautų draugystės“ ir baltų-slavų „amžinosios“ vienybės propagandai.

Tais pačiais metais žurnalas *Karogs* išspausdino kelis Mirdzos Bendrupės eilių ciklo *Tarybų tautos susišaukia* (*Padomju tautas sasaucas*) eilėraščius, kurių pirmasis vadinosi „Kuršių nerijos briedis“ („Kuršu kāpu alnis“). Teminiu požiūriu jis tęsė nuo seno įsitvirtinusią tradiciją poetizuoti šio gyvūno paveikslą, kuri buvo stipri tiek publicistikoje, eseistikoje, literatūroje apie neriją, tiek jos ikonografijoje. Taip, pavyzdžiui, elgėsi minėtoji kuršininkė poetė Kairis eilėraštyje „Briedžių šilas“ („Alņu sils“, latv. vert. 1936), latvių rašytojas Pēteris Aigars eilėraštyje „Kuršių briedžiai“ („Kuršu aļņi“, 1938) ir kt. Briedžio vaizdinys įkomponuojamas į nerijos panoramą kaip neatskiriama, net embleminė jos dalis. Tiek Aigaras, tiek ir kiti latvių autoriai kilnios povyzos gyvūno paveikslą tarsi „ištesia“ nerijos laike ir sieja kone išimtinai su kuršininkais, jų gyvenimo buitimi ir būtimi. Aigaro eilėraštyje „Kuršių briedžiai“ griausmingai per metus ir šimtmečius lekiantis briedis klauso jį šaukiančio vidinio balso „[k]uršiams kuršių žemę duoti“, stebi, kada iš už užmigusių marių „[d]idžioji kuršių saulė patekės“⁴⁷.

---

⁴⁵ *Ibid.*, p. 395.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 394.

⁴⁷ Pēteris Aigars, „Kuršu aļņi“, in: *Atpūta*: [Literārs un populārzinātnisks žurnāls], 1938 07 01, p. 6.

Bendrupės traktuotė skiriasi. Viena vertus, ji priartėja prie Ke-
ninio poemai būdingų sovietinių ideologinių-poetinių klišių („tautų
draugystė“, vokiečių žiaurumas ir klasta), kita vertus, nerijos briedžio,
o per jį ir pačios nerijos paveikslas susiejamas nebe su kuršiais ir
kuršininkais, bet su Lietuva ir lietuviais. Kuršių nerija laikoma Lie-
tuvos žeme, kūrinyms baigiamas patoso kupinu posmu, kuriame kvie-
čiama stebėti, kaip „[v]irš Lietuvos / Naujų žvaigždžių eisenoje /
Tviska oras.“⁴⁸ Eilėraštyje nebėra jokių užuominų į latviškas nerijos
gyventojų šaknis ir apskritai į jokią nerijos latviškumą.

Bene aktyviausiai ir menine prasme neabejotinai sėkmingiausiai
į Kuršių nerijos temą latvių literatūroje buvo atsigręžta XX a. devin-
tajame dešimtmetyje, kai šios temos ėmėsi vieni žymiausių to meto
latvių prozininkai Margeris Zarinis ir Albertas Belas. Zarinis tuo metu
publikavo du kūrinius, kuriuose nerijos ir kuršininkų tema iškilo kaip
svarbi (apysakoje *Kanklininkas požemio karalystėje*) ar pati svarbiau-
sia (apsakyme „Baladė apie Kuršių marę“).

Kanklininkas požemio karalystėje – šmaikšti Orfėjo mito parafrazė,
pasakojanti apie tai, kaip „meno ir kultūros dievas Patrimpas“⁴⁹ gun-
dymu ir apgaule įsivilioja kolūkio avių fermos vedėją gražiąją Madlieną
į savąją Šešėlių karalystę, kaip jos vyras Aloyzijas Krištopanas, muzi-
kantas, grojantis citra, leidžiasi žmonos vaduoti ir kaip jam tai pavyk-
sta. Kuršių neriją ir Kuršių marias iš dalies interpretuodamas kaip
politinį Sovietų Latvijos ir apskritai Sovietų Sąjungos paribį, Zari-
nis pirmiausia jas vaizduoja kaip mitologizuotą ribą tarp žemės ir
mistiškos Šešėlių, arba mirusiųjų, karalystės.

---

⁴⁸ Mirdza Bendrupe, „Kuršu kāpu alnis: (No dzeju cikla „Padomju tautas sa-
saucas”)”, in: *Karogs: Literatūras un mākslas mēnešraksts*, 1946, Nr. 6, p. 546.

⁴⁹ Margeris Zarinis, „Kanklininkas požemio karalystėje: Opera proza“, vertė
Lina Balčiūtė, in: *Keturios latvių apsakos*, sudarė Irena Sisaitė, Vilnius: Vaga,
1990, p. 170. Kūrinio santykis su minėto mito invariantiniu modeliu ir įvairiais
jo meniniais variantais, taip pat ir latviškaisiais (pavyzdžiui, Rainio misterija
Grojau, šokau (Spēlēju, dancoju, 1919)), yra gana plačiai aptartas Silvestro
Gaižiūno. Žr.: Silvestras Gaižiūnas, *Klajojantys siužetai baltų literatūrose: Mi-
tai. Legendos. Literatūriniai tipai*, Vilnius: LLTI, 2009, p. 73–78.

Centriniai Šešėlių karalystės vartai, per kuriuos įeina mirusieji ir turistai, yra prie akvadromo po Kuršių mariomis, tarp Juodkrantės ir Nidos. Per ten ir jus įleis, bet – dėl dievo! – grįžti atgal per juos nebandykite (jei viskas gerai klosis), ten baisiai daug sargų, muitininkų [...].⁵⁰

Šešėlių karalystė apysakoje tiesiogiai asocijuojama su vadinamuoju kapitalistiniu pasauliu ir lyg yra skirta jam šaržuoti, tačiau paradoksaliai daug labiau šaržuoja pačią Sovietų Sąjungą, jos stagnaciją ir demoralizaciją vėlyvaisiais brežneviniais metais. Kuršių nerijos, marių ir jų aplinkumos geografinė erdvė, (neo)mitologiškai ją transformuojant, labai išplečiama, jai suteikiamas papildomas – „paralelinis“ – vertikalus matmuo. Toji erdvė paverčiama žaismingai dviprasmiška riba tarp realaus ir irealaus pasaulio, sykiu – tarp laisvojo („kapitalistinio“) ir sovietinio, tarp meno ir biurokratinio. Riba, varijuojant Orfėjo mitą, yra peržengiama, pagrindiniai kūrinio herojai, naujoji Euridikė Madliena ir naujasis Orfėjas Aloyzijas, patenka į visiškai sveltimą „koordinacijų sistemą“, kurią vien savo buvimu demaskuoja ne tik kaip klaidingą, bet ir kaip vertybiškai, moraliai ydingą.

Dieteris Lampingas, rašydamas apie imaginacinę pasienio literatūros topografiją, kaip tik ir akcentuoja, kad riba, siena egzistuoja ne vien tam, kad skirtų, bet ne mažiau ir tam, kad būtų įveikta, taip „išbandant naujas gyvenimo galimybes arba įgyjant laisvę“⁵¹. Zarinio herojai iliustruoja abi šio teiginio dalis, tik antrąją labai paradoksaliai ir rašytojo neslepiamai ironizuojamu laisvės sampratos būdu – kūrinys baigiamas sakiniais:

[...] ji [Madliena] neseniai prisiėmė naują soclenktyniavimo įsipareigojimą: vietoj tūkstančio avių prižiūrėti tūkstantį penkis šimtus. Be to, jinai prisiėkė niekad į jokias avantiūras daugiau nebesileisti.⁵²

---

⁵⁰ Margeris Zarinis, *op. cit.*, p. 191.

⁵¹ Dieter Lamping, *op. cit.*, p. 14.

⁵² Margeris Zarinis, *op. cit.*, p. 219.

„Baladėje apie Kuršių marę“ Kuršių nerija labiau vaizduojama ne kaip ribinė, o kaip daugiasluoksnė erdvė, tiksliau, kaip labai poli-foniškas erdvėlaikis, kuriame vienu metu veiksmas vyksta ir XX a. pabaigoje, ir to paties amžiaus pirmoje pusėje, o epizodiškai dar ir viduramžiais. Apsakymas yra autobiografinis („Atvykau baigti roma-ną [...]“; „Aš gyvenu Urbo kalno papėdėje. Ten rašytojai turi, galima sakyti, vasaros dvarą“⁵³), vietomis net primenantis dienoraštį, kurį daugiausia diktuoja istorinių, kultūrinių ir meninių digresijų skati-nama vaizduotė. Jis kuriamas postmodernaus koliažo principu, kurio pagrindas – metatekstualūs ir intertekstualūs aprašymai ir pasakoji-mai.

Kūrinys pradedamas taip: etnografinėse Nidos kapinėse pa-sakotojas pamato ant medinių krikštų užrašytus vardus ir pavar-des, o jų savininkai „Baltinis, Pelekis, Kirkė naktį man prisisapnavo ir pasisiūlė baladės apie Kuršių marę prototipais“, sužlugdydami ketinimą „šiame pasakiškame pusiasalyje rašyti realistinį romaną“⁵⁴. Rašomoje⁵⁵ „baladėje“ itin sureikšminamas nerijos erdvėlaikio ir ap-skritai erdvėlaikio daugiadimensiškumas, kuris autorefleksyviuose kūrinio epizoduose pristatomas ne tik kaip „metodologinis“ kūrybos principas, bet ir kaip metafizinė žmogiškosios egzistencijos savastis:

Jei tu, žmogau, regi ir girdi tik tai, kas yra, tu esi baisus skurdžius... Jei tavo gyvenimas (vienas vienintelis) yra nerūpestingas *mi-re-la* ir tu manai, kad tai mažoras, tu esi apgailėtinas... O jei pradedi kitiems tvirtinti, jog vietos ir erdvės, kurią užima realusis pasaulis, tuo pačiu metu negali užimti ant-

---

⁵³ Margeris Zarinis, „Baladė apie Kuršių marę“, vertė Silvestras Gaižiūnas, in: *Novelės metai: 1988*, sudarė Jūratė Sprindytė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 332, 344.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 332.

⁵⁵ Tai, kad Zarinis dažname savo tekste sukuria įspūdį, kad tas tekstas yra rašomas, kuriamas kone tiesiog skaitymo akimirkomis skaitytojo akyse, teigia ir Zarinio prozos tyrinėtoja Lita Silova: „Zarinio prozos karnavalas (siužetinis, kalbinis, vaizdų raiškos ir t. t.) gimsta ir egzistuoja skaitytojo akivaizdoje“ (Lita Silova, ... *rakstnieks Marģeris Zariņš*, Rīga: Zinātne, 2004, p. 130).

ras, trečias ir ketvirtas – siurrealusis, tai jau yra homofonija. Vienkryptis galvojimas ir primityvi jausena. Skruzdėlynas nėra polifonija. Skruzdės solfedžiuoja harmoningais trigarsiais. Vienintelis žmogus, *homo sapiens*, gali tapti polifonišku.⁵⁶

Taigi apsakyme dominuoja absoliutus geografinių ir istorinių Kuršių nerijos vaizdų, situacijų polifoniškumas. Laiko kaleidoskopas keisdamasis lekia nuo pat Petro Dusburgiečio eilutėmis atkeliavusios antrojo tūkstantmečio pradžios *Neria Curoniensis*, priešnacinės Vokietijos nerijos, kuriose apsilanko pasakotojas, iki sovietinės Lietuvos nerijos. Erdvės nestabilumas yra liudijamas hofmaniškų poetinių virazų, kai virš kopų matyti ne tik saulė ir dangus, bet ir tai, kaip „lekioja dujen, toki kaip angelai... Spindinčiomis galvomis, kruvini...“⁵⁷, kai Nida regima ir kaip „architektūrinis džiaugsmas“, ir kaip „fantazijos skrydis“⁵⁸, kai Urbo kalno poilsio namų kambarys virsta besisūpuojančia laivo kajute ir t. t. Jungiamuoju ir absoliučiai dominuojančiu šio daugialypio laiko ir peizažo dėmeniu visame kūrinyje išlieka kuršiškumas. Išgalvojamos kuršininkiškos nuo krikštų „nusirašytą“ veikėjų istorijos, išskiriama ir cituojama kuršininkų kalba, vadinant ją *nidiečių* (*nidenieku*) kalba, minimas jos užrašytojas ir tyrinėtojas Karaliaučiaus universiteto profesorius Adalbertas Bezenbergeris, nepamirštamasis kuršininkiško romano autorius Alfredas Karrascha, aktualizuojami kuršių ir kuršininkų istorijos, folkloro, etnografijos momentai etc. Apsakymas įgauna istoriosofinės-kultūrologinės studijos apie Kuršių neriją ir senuosius jos gyventojus bruožų.

Dar daugiau tokių bruožų turi Alberto Belo istorinis romanas *Žmonės valtyse*, kurio veiksmas, tiesa, su nukrypimais į praeitį ir ateitį, vyksta XIX a. antrojoje pusėje. Kuršių nerijos recepcija šiame romane yra labai plati ir labai konceptuali, bent kiek išsamesnei jos analizei reikėtų skirti atskirą nemažos apimties straipsnį, tad šiuo at-

---

⁵⁶ Margeris Zarinis, „Baladė apie Kuršių marę“, p. 342.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, p. 343.

veju vėlgi tenka apsiriboti ne plėtojant pačią analizę, bet pateikiant vien apibendrinančius teiginius.

Belas romane modeliuoja sudėtingą geopolitinę pasienio, paribio situaciją, vieno kaimo, Melnkrantės, likimu paraboliskai vaizduodamas Kuršių neriją kaip Prūsijos paribį, kuriame istorinis-etnis kuršiškumas (kuršininkiškumas) susiduria su ekspansiniu valstybiniu vokiškumu. Pastarasis griežtai reguliuoja ir modifikuoja tradicinius ekonominius, edukacinius, religinius ir kitokius nerijos kuršių santykius, laipsniškai transformuoja pačią kuršišką savimonę, kol galų gale visiškai ją nuslopina.

Ne kuršininkiška, bet būtent kuršiška savimonė kūrinyje didžia dalimi pateikiama kaip bendralatviškos savimonės plėtinys: neva ji iki pat XIX ir net XX a. pradžios buvo „užsikonservavusi“ Kuršių nerijoje, laikėsi ant kuršių genties kalbos ir šlovingos, kovomis su vikingais nužymėtos istorijos puoselėjimo. Nerijos *kuršininkus* vaizduodamas kaip autentiškus, galbūt pačius autentiškiausius *kuršius*, Belas, kaip jis ir pats pabrėžia įrašu tituliniam lape, yra istoriškai netikslus⁵⁹, tačiau romanas itin paveikus tautiškai. Paveikus, kadangi kūrinyje vaizduojamo mažo Melnkrantės kaimelio, kuri po savimi pasiglemžia didžiulė Sventės smėlio kopa, likime nesunku atpažinti grėsmes, kylančias pačiai latvių tautai, Latvijai, kuri irgi gyvena geopolitiškai neparankioje, t. y. *ribinėje*, vietoje. Slenkanti ir pamažu kaimą, o šiuo atveju – ir tautą, laidojanti Sventės smėlio kopa yra aiški valstybinės Prūsijos galios, kiekvienos imperinės valstybės *asimiliacinės* galios mažų paribio tautų atžvilgiu alegorija.

Taip buvusių geografinių Kuršių nerijos realiųjų vaizdinį, smėliu užpustomų kaimų vaizdinį Belas paverčia estetiškai ir kultūriškai įtaigia istorine-politine alegorija. „Ne ant Sventės kalno [*t. y. virš užpustyto savo vaikystės ir jaunystės kaimo – V. B.*] stovėjo laivų sta-

---

⁵⁹ Įrašas skelbia: „Tai ne istoriją aiškinanti knyga, o gana laisva fantazija kuršių tema“ (Albertas Belas, „Žmonės valtyse“, in: Idem, *Žmonės valtyse. Nemiga: Du romanai*, vertė Arvydas Valionis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 3).

tytojas Jonatanas Dardegis, o ant amžiaus ribos stovėjo“, – tokiu reziumuojančiu sakiniu romano pabaigoje geografija tarytum galutinai perverčiama į istoriją, dar pridodant: „1950 metais, praėjus maždaug šimtui metų nuo Sventės kalno pajudėjimo ir penkeriems metams po to, kai žmonija bendromis jėgomis sulaikė rudąjį svastikos kalną [...]“⁶⁰ Dmitrijus Zamiatinas *Metažografijoje* rašo, kad „[s]ienų IGV [istoriniai-geografiniai vaizdiniai – V. B.] – tai vaizdiniai, tarytum ištempiantys realią istorinę-geografinę erdvę ir sykiu tarsi pritraukiantys, koncentruojantys skirtingas istorines epochas.“⁶¹ Melnkrantės kaimo ir jį pamažu užpustančio Sventės kalno siužetu sumaniai koncentruojama kone *visa* kuršių-kuršininkų istorija, asociatyviai, o vietomis ir tiesiogiai pritraukiant visos Latvijos istorijos aidus.

Tiesą sakant, Belas net latvių raštijoje, literatūroje nebuvo nei pirmasis, nei vienintelis, kuris metaforizuotą slenkančių kopų, keliaujančio smėlio vaizdinį pasitelkė vietos gyventojų istoriniam likimui apibendrinti. Anksčiau pristatytoje 1933 m. knygoje *Kuršių žemėje ir pas jos žmones* Aleksandras Grynas gana pesimistiškai rašė: „Daugelis požymių rodo, kad [...] šiuos mūsų tautos giminaičius užpustys germanizacijos smiltys.“⁶² Iš baigiamųjų Ačio Keninio *Kuršių nerijos poemos* eilučių trykšte tryško naivus, pačią poemą į vidinį loginį prieštaravimą įstumiantis propagandos padiktuotas optimizmas: vokiečių karinė galia „lyg Kopus slinko neaprėpiamais žemės plotais“⁶³, bet tos kopos buvo sustabdytos gyvybingos, stiprios ir vešlios dirvos, simbolizuojančios sovietinę tautų draugystę. Vis dėlto Belo apibendrinimas neabejotinai yra pats meniškiausias ir konceptualiausias.

Romane *Žmonės valtyse* trijų personažų paveikslais išreiškiamos trys netiesiogiai tarpusavyje konkuruojančios idėjos, kuri galia iš trijų realiai pajėgtų sustabdyti ar bent pristabdyti kaimo link atslenkančią Sventės kopą, o sykiu – numanomą grėsmę kuršių tautai: religijos

---

⁶⁰ *Ibid.*, p. 131, 134.

⁶¹ Дмитрий Замятин, *Метагеография*, p. 159.

⁶² Aleksandrs Grīns, „Kas darams kuršu labā”, p. 53.

⁶³ Atis Ķeniņš, „Kuršu kāpu poēma”, p. 395.

galia, meno galia ar mokslo galia. Kūrinio pabaigoje paaiškėja, kad siūlymas stabdyti kopą remiantis mokslu, t. y. racionaliais (ap)skaičiavimais, buvo pats teisingiausias, tiksliau, vienintelis teisingas, tačiau, nesulaukęs bendruomenės palaikymo, liko neveiksmingas. Galiausiai trys minėtos idėjos – trys siužeto raidos alternatyvos tarytum „išskleidžiamos“ laike:

Pirmą tūkstantmetį valdė mistika, antras tūkstantmetis priklausė religijai, o trečią tūkstantmetį valdys mokslas.

Žinoma, dėl to buvo galima ginčytis.⁶⁴

Šiuo pasažu romanai akivaizdžiai reflektuoja savo siužetą, be to, jame ataidi tiek pozityvistiniai Auguste'o Comte'o svarstymai apie tris visuomenės vystymosi stadijas, tiek scientistinės XX a. pabaigos nuotaikos, tuomet populiarios tam tikruose sovietinės ir Vakarų visuomenės sluoksniuose.

Išvados

Geopoetikos, kultūrinės geografijos, metageografijos ir joms artimas teorines problemas analizuojantis Zamiatinas tikina, kad „[g]eografinės ribos (tarp vietų, rajonų, šalių, kraštovaizdžių) [...] iš esmės yra pačių svarbiausių, ryškiausių ir produktyviausių geografinių vaizdinių gimimo vietos“ ir kad „[h]ibridinė meninė-geografinė erdvė labai stipriai išsiplėčia, susidaro jos didelių mastelių iliuzija netgi tuo atveju, jeigu geografinė veiksmo vieta realiai teuzima nedidelę teritoriją.“⁶⁵ Latvių publicistams, poetams, rašytojams Kuršių nerija, pirmiausia aktuali dėl savo kuršiško, kuršininkiško substrato, patraukli dėl unikalaus peizažo, išskirtinio gamtos grožio. Vis dėlto pristatytuose kū-

---

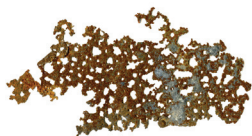
⁶⁴ Albertas Belas, *op. cit.*, p. 131.

⁶⁵ Дмитрий Замятин, *Метагеография*, p. 44, 55; išskirta – Zamiatino.

riniuose ji bene konceptualiausiai interpretuojama būtent kaip *ribinė* erdvė, kaip, pasitelkiant cituotus Andrejaus Bitovo žodžius, „ribos įtamos“ erdvė, ribą suvokiant istoriniu, politiniu, kultūriniu, geografiniu, (neo)mitologiniu, lingvistiniu ir kitokiais požiūriais.

Produktyviai kuriami gana „didelių mastelių iliuziją“ sudarantys paties įvairiausio pobūdžio geografiniai Kuršių nerijos vaizdiniai, slepiantys ar, priešingai, atveriantys iškalbingas geopolitines, geokultūrinės, geoistorines potekstes. Atskirai reikėtų minėti: realistinę ir romantizuotą literatūrinę nerijos vaizdiniją; propagandiskai ideologizuotą vaizdiniją (pavyzdžiui, Keninio poemoje, Bendrupės eilėraštyje); į konkrečias geografines nerijos erdves „įrašomus“ fiktyvius vaizdinius (pavyzdžiui, Belo romano *Melnkrantės kaimą* ir *Sventės kalną*); tas konkrečias erdves (neo)mitologiškai ir kitaip „iškorijančią“, polifonizuojančią Zarinio prozos vaizdiniją.

Taigi greta tikrai gausios ir įvairios vokiečių literatūros Kuršių nerijos tema, greta irgi įvairios lietuvių literatūros ta pačia tema, ir latvių literatūra svariai prisideda prie daugiakultūrio ir daugiakalbio Kuršių nerijos *įtekstinimo*, *įliteratūrinimo*, prisideda prie naujų literatūrinių-kultūrinių jos pavidalų kūrimo.

Latviai *Dievų miške*. *Dievų miškas* Latvijoje

Įžanginės pastabos

Pradžioje reikėtų paminėti porą momentų, kurie labiausiai inspiravo atlikti šiuo straipsniu viešinamą analizę. Pirmasis yra apibendrinamojo pobūdžio sakinytis Balio Sruogos *Dievų miške*, skyriaus „XXXIV. Lagerinė tautų sąjunga“ pabaigoje, nuskambantis tarytum finalinis jo akcentas ir pakartojantis du panašius to paties skyriaus pradžios sakinius. Įžangai užtenka jį be jokių komentarų, tik su reikiamu kontekstu, vien pacituoti ir paryškinti:

[...] Bublitzas aiškino:

– Kalinių tarpe vienybės neturi būti. Kaliniai turi savo tarpe pjautis. Kitaip jų nesuvaldysi...

Mūsų lageryje Bublitzo teorija buvo pilnai įgyvendinta. Kaliniai savo tarpe édési, bet kiekvienas kas sau. Nebuvo susigrupavę pagal trikampių spalvą ar tautybę. Žaliasai su raudonuoju galėjo gražiai sugyventi, lygiai kaip bibelforšeris su homoseksualistu. Taip pat ir tautybės, kaip tokios, savo tarpe nesiriejo. Retkarčiais pasimušdavo, ne iš pikto, dėl įvairumo daugiau, – tuo viskas ir baigdavosi. Nuolatinio karo nebuvo. Sugyveno gražiai. *Tiktai vienų vargšų latvių visi vienodai nemégo.*¹

Antrasis momentas yra latvių literatūrologės Evos Eglajos-Kristsonės nuoroda į svarbią 1969 m. publikaciją Latvijos spaudoje ir trumpas pastarosios referavimas bei komentavimas. Šioje publikaci-

---

¹ Balys Sruoga, „Dievų miškas“, in: Idem, *Raštai*, parengė Algis Samulionis, t. 4, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 416; išskirta – V. B. Toliau straipsnyje cituojant *Dievų mišką* nurodomas šio leidimo puslapis.

joje pasakojama apie tai, kaip Latvijoje buvę Štuthofa kaliniai sureagavo į Sruogos *Dievų mišką*, kai jis 1968 m. buvo išverstas į latvių kalbą. Dėl to kolegę Eglāja-Kristsonę turbūt ne tik būtų galima, bet ir derėtų pristatyti kaip idėjinę straipsnio (ar bent jau antros jo dalies) bendraautore. Pažymint, kad ji nuorodą į minėtą straipsnį ir glaustą jo apžvalgą pateikia išsamioje studijoje „Lietuvių literatūra Latvijoje ir latvių kalba. 1900–2007“, kuri paskelbta knygoje *Latviai, estai ir lietuviai: Literatūros ir kultūros kontaktai*².

Pirmojoje straipsnio dalyje ieškoma atsakymų į šiuos pagrindinius klausimus: 1) koks bendras lagerinės latvių bendruomenės vaizdinys išskyla *Dievų miške*? 2) kokie ir kokių latvių portretai jame tapomi, kas jų „prototipai“? 3) kaip bendrasis latvių tautos vaizdinys ir atskiri latvių portretai koreliuoja tarpusavyje? Antrojoje straipsnio dalyje svarstomi tokie klausimai: 1) kur ir kaip latvių skaitytojai buvo supažindinami su Sruogos kūriniais? 2) kaip galėjo atsirasti svarbi „latvistinė“ kupiūra, verčiant knygą į latvių kalbą? 3) kaip *Dievų miško* latviškąjį vertimą sutiko ir vertino Latvijoje gyvenantys buvę Štuthofa koncentracijos stovyklos kaliniai?

Atsakyti į šiuos ir kitus, jiems artimesnius ar tolimesnius, klausimus stengiamasi laikantis tyrimui kuo adekvatesnių metodologinių paradigmu, iš kurių aktualizuojamos trys: imagologinė paradigma, aprėpianti bendruomeninių, kolektyvinių tautinių įvaizdžių bei stereotipų konstravimo ir dekonstravimo laukus; kai kurios sociokritikos nuostatos, padedančios aiškintis santykį tarp Sruogos pasakojamos istorijos kaip *fabulos* ir istorijos kaip *objektyvaus istorinio diskurso*; recepcijos teorijos paradigma, aktuali tiek aptariant Latvijos adresatų, tiksliau, specifinės jų grupės reakcijas į *Dievų mišką*, tiek žvilgtelint į patį latvišką vertimą.

Iš karto reikia pasakyti, kad visas paminėtas metodologines perspektyvas *Dievų miškui* būtų galima taikyti daug plačiau negu

---

² Žr.: Eva Eglāja-Kristsonė, „Lietuviešu literatūra Latvijā un latviešu valodā. 1900–2007“, in: *Latvieši, igauņi un lietuvieši: Literārie un kultūras kontakti*, sastādītājs un zinātniskais redaktors Benedikts Kalnačs, [Rīga]: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, p. 727–729.

jos pasitelkiamos šiame straipsnyje, kitaip tariant, taikyti analizuojant ne vien latviškąjį knygos horizontą. Mat produktyvu būtų kuo visapusiškiau ištirti visų į Sruogos akiratį lageryje patenkančių tautų imagoantropologinio vaizdinio formavimo ypatumus, sykiu – ir lietuvių savivaizdžio formavimo(si). Taip pat – ištirti aprašytų ar tik užuominomis tepaminėtų konkrečių įvairių tautybių žmonių asmeninių biografijų sąlyčius su *Dievų miško* tekstu, aiškinantis bei praplečiant istorinius-biografinius knygos kontekstus; išanalizuoti kūrinio vertimų į kitas kalbas recepcijų įvairovę bei pačių vertimų, kaip poetinių ir ideologinių kūrinio interpretacijų, tendencijas.

Suprantama, kad tokiems visuminiams, sintetiniams komparatyviniams tyrimams prireiktų ištisos studijos, kurią veikiausiai turėtų rengti ne vienas autorius. Tarpkultūrinių kontekstų, sąsajų, paralelių tinklas knygoje toks tankus, kad jam bent kiek detaliau išnarplioti prireiktų įvairių – polonistikos, germanistikos, judaistikos, rusistikos ir kitokių – kompetencijų³.

Latviai *Dievų miške*

Imagoantropologinis lagerio latvių bendruomenės vaizdinys

Imagologiniam, antropologiniam tyrimui *Dievų miškas* yra itin parankus kūrinys, kadangi leidžia matyti *lyginamąją* įvairių tautų vaizdinių perspektyvą, be to, ją pateikia įvairiausių sociokultūrinių grupių ir bendruomenių fone. Kai kurie jo skyriai, pavyzdžiui, „XVII. Lietuvių-lenkų reikalas“, „XXXIV. Lagerinė tautų sąjunga“ ir kiti yra tiesiogiai

---

³ Neringa Markevičienė pastebi, kad Algis Samulionis „buvo sukaupęs nemažai medžiagos apie rusiškąją *Dievų miško* recepciją“ (Neringa Markevičienė, *Balio Sruogos kūrinio „Dievų miškas“ rašymo ir redagavimo istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 9), kad jis rašė „apie *Dievų miško* refleksiją rusiškoje aplinkoje“ (*ibid.*, p. 89), o pati išsamiai pristato anglakalbių autorių reakcijas į Sruogos kūrinio anglišką vertimą (*ibid.*, p. 112–130).

skirti tai perspektyvai parodyti ar net specialiai išryškinti. Straipsnyje, kaip minėta, sukama aspektinio, epizodinio žvalgymo, keliu, koncentruojantis vien ties latvių vaizdiniu kaip vienu ryškesnių kūrinyje.

Manfredas Belleris savo svarstymus apie (pa)lyginimo techniką imagologijoje pradeda teigdamas, kad stebint kitas šalis ir jų žmones jie vertinami „ne tik iš asmeninės perspektyvos“, bet ir iš savo kilmės šalies bei ten vyraujančių nuostatų perspektyvos, t. y. turint stipresnius ar silpnesnius jau iš anksto suformuotus stebėjimo ir vertinimo kodus (stereotipus, įvaizdžius ir pan.)⁴. Sruogos atvejis atrodo esąs kiek kitoks ir dėl situacijos, kurioje jo stebima bei aprašoma latvių tautinė bendruomenė, atskiri jos nariai, ir dėl stebinčiojo-aprašančiojo pozicijos, kuri ganėtinai subjektyvi, bet lyg ir neljudijanti jokių išankstinių, iš Lietuvos „atsineštų“ nuostatų.

Apibendrinantis ar tokio link krypstantis latvių vaizdinys knygoje pasirodo maždaug 5–6 epizoduose. Dviejuose iš jų jis yra stipriai išplėtotas: minėtame skyriuje „XXXIV. Lagerinė tautų sąjunga“ ir skyriuje „LVIII. Latviški dalykai“. Palyginti didelis dėmesys latviams turbūt labiausiai susijęs su kalinių, iš dalies ir su esesininkų, tautine sudėtimi. „Lagerinė tautų sąjunga“ prasideda kalinių tautinės sudėties santykio lageryje nusakymu:

Lageryje buvo dvidešimt keturių ar šešių tautų nariai⁵ [...]. Visą laiką savo skaičiumi vyravo *lenkai* [...] Antrąją vietą skaičiaus atžvilgiu užėmė *rusai*, trečią – *vokiečiai*, ketvirtą – *lietuviai*. Tačiau 1943 metų pačioj pabaigoj lietuvius ir vokiečius staiga nukonkuravo ir ėmė lenktyniauti su rusais ir lenkais – *latviai*. Staiga iš Rygos jų atbildino per vieną kartą ištisus *tris tūkstančius*.⁶ (p. 412; išskirta – V. B.)

---

⁴ Manfred Beller, „Die Technik des Vergleichs in der Imagologie“, in: *Imagology today: Achievements, Challenges, Perspectives / Imagologie heute: Ergebnisse, Herausforderungen, Perspektiven* (Series: *Aachener Beiträge zur Komparatistik*, Bd. 10), herausgegeben von Davor Dukić, Bonn: Bouvier, 2012, p. 39.

⁵ Kadangi lagerio valdžia „SSSR visas tautas“ (p. 412; išskirta – V. B.) laikė rusais, faktiškai tautinė lagerio įvairovė buvo dar didesnė nei dvidešimt kelios tautos.

⁶ Toliau patikslinama, kad „[t]ai buvo įvairiaplaukė publika. Jos tarpe buvo

Atitinkamai knygoje daugiausia vietos, dėmesio ir skiriama lenkams, vokiečiams, lietuviams, be to, dar latviams ir žydams.

Su tautiškumo apibrėžtimis susijusios bet kokių tautinių bendruomenių charakteristikos, ypač jeigu jos yra apibendrinančio pobūdžio, paprastai visada sukelia daug keblumų, nes atsiranda pagrįstų abejonų dėl jų objektyvumo ir patikimumo. Gali kilti etinių problemų, su kuriomis, manyčiau, yra susijęs Melindos Corey atsiliepimas apie *Dievų miško* angliško vertimo rankraštį, kuriame ji rašo: „siūlyčiau [...] pirmiausia pabraukti ir pameduoti *ryškesnes nacionalistines dalis*“⁷.

Vis dėlto bandant apibrėžti, kokie tautiniai latvių lagerio bendruomenės bruožai yra Sruogos aiškiai išryškinami ar net tiesiogiai įvardijami, reikėtų minėti šiuos: 1) išdidumas, didžiavimasis savo tautybe („Latviai iš pat pradžios lageryje laikėsi labai išdidžiai, didžiavosi savo latviška kilme“, minimas „latvių rasinis išdidumas“; p. 412); 2) tautinis homogeniškumas, uždarumas, vieningumas („Laikėsi visuomet būreliais savo tarpe, stengėsi net latviškas darbo komandas sudarinėti“; p. 412); 3) darbštumas, autoriui įtarinėjant, kad taip jie nori įtikti lagerio valdžiai ir gauti privilegijų („Darbą latviai dirbo labai rūpestingai“, „rūpestingumas katorginiame darbe“; p. 412); 4) nepaprastas, tiesiog hiperbolizuotas, užsispyrėliškas dainingumas, erzinantis aplinkinius („Jie nuolat dainuodavo latviškas dainas – ir lageryje betupėdami, ir eidami į darbą, ir grįždami iš jo, vis traukdavo dainą su priemiestiniu refrenu: ‘Dzimdzi rim dzim dzim!’“, „Traukė latviai savo dainą, rimdzimdziavo, nors tasai refrenas *daugybę nemalonumų jiems pridarydavo*...“, „Kiti kaliniai, ypač lenkai, stačiai siusdavo nuo tos dainos“; p. 412, 413, išskirta – V. B.).

Būtent visi šie „tautinio būdo“ bruožai Sruogos pateikiami kaip priežastis, dėl ko latvių bendruomenės santykiai su kitais kaliniais Štuthofio lageryje buvę įtempti, dėl ko šios bendruomenės žmonės buvę nemėgstami: „visi lagerio piliečiai pasidarė vieningai neigiamai

---

nemaža ir rusų, bet kadangi jie buvo Latvijos piliečiai, mokėjo latviškai, jie buvo užrašomi latviais“ (p. 412; išskirta – V. B.).

⁷ Cit. iš: Neringa Markevičienė, *op. cit.*, p. 122; išskirta – V. B.

nusiteikę latvių atžvilgiu“, „Užtarėjų latviams niekur neatsirado. Iš dvidešimt penkių lageryje gyvenusių tautų nė viena latvių nemėgo“, „Tiktai vienu vargšų latvių visi vienodai nemėgo“ (p. 412, 413, 416)⁸. Paskutinis sakinytis, pasak tekstologės Neringos Markevičienės, paties Sruogos buvo papildytas tolimesne fraze, kuri, beje, jokiuose knygos leidimuose neregistruojama, yra tik kūrinio mašinraštyje: „Tiktai vienu vargšų latvių visi vienodai nemėgo, – *ne dėl rasinių sumetimų...*“⁹: „Rankraščio tekste šio rasinės nesantaikos priežastį atmetančio akcento [t. y. frazės „ne dėl rasinių sumetimų...“] dar nebuvo. Jis atsirado tik mašinraštyje. Sruogai buvo ypač svarbu pažymėti, kad latviai nemėgti ne dėl jų tautybės, bet dėl išdavikiško prisitaikymo.“¹⁰

Kalbant apie latvių bendruomenės „nemėgimą“ ir aktualizuojant tai fiksuojančius Sruogos teiginius keltinas toks svarbiausias klausimas: ar šiais teiginiais išsakomas labiau subjektyvus knygos autoriaus požiūris, ar lageryje daugmaž realiai, objektyviai egzistavusios visuotinės nuostatos latvių bendruomenės atžvilgiu? Vienareikšmiškai atsakyti keblu, bet tam tikru atsakymu galima laikyti šį niūrų knygos epizodą:

[...] 1944 metų kovo mėnesį atėjo įsakymas du tūkstančius kalinių pasiųsti į Matthauseno koncentracijos lagerį – uolų skaldymo darbams, itin sunkiems. Kalinių parinkimas priklausė nuo lagerio pareigūnų, – SS ir kalinių, dirbusių administracijoje. Per tris dienas buvo surinkta du tūkstančiai kalinių, – ir jie buvo – *visi latviai*.

Kad ir kažkokia dvokianti velnio duobė buvo tasai Stutthofas, bet vis dėlto jis toli gražu buvo ne Matthausenas, – toji skerdykla akmenų

---

⁸ Tai tiesiogiai nesusiję ir autoriaus nesusiejama, bet vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad tame pačiame *Dievų miško* skyriuje yra išsakomas ir priešingas „tautinis“ apibendrinimas: „Gerbė [visas lageris] ir visus estus“ (p. 415), užbaigiantis pasakojimą apie sunkiasvorio esto boksininko muštynes su lagerio valdžia.

⁹ Žr.: Neringa Markevičienė, *op. cit.*, p. 349.

¹⁰ *Ibid.*, p. 350.

skaldyklose! Vargu kas iš tų dviejų tūkstančių latvių išliko gyvas tenai...
(p. 413, išskirta – V. B.)

Taigi latvių kalinių Štuthofe, kurių, anot Sruogos, būta daug nuo 1943 m. pabaigos iki 1944 m. kovo mėnesio, vėliau labai sumažėjo. 1944 m. rudenį situacija pasikeitė:

1944 metų rudenio pabaigoje pradėjo traukti į lagerį šimtais... latviai, pilna SS uniforma, su savo feldfobeliais ir karininkais. Ir jie apsigyveno krūvoj, savo SS pulkininko priežiūroje, kuris juos mušdavo kaip ciuckas. Apsigyveno krūvoj – ir vėl po lagerį pasklido tas nevalyvasai: „Dzimdzi rim dzim dzim!“

Vokiška SS uniforma ir tasai refrenas – jau būtų visiškai pakankama priežastis, kad lagerio visuomenė būtų neigiamai nusiteikusi atvykėlių atžvilgiu. (p. 415)

Vėl akcentuojami tie patys bruožai: tautinis vieningumas, uždaramas (Net du kartus pakartojama: „apsigyveno *krūvoj*“), išskirtinis, tačiau sunkiai aplinkiniams suvokiamas ir jų netoleruojamas dainingumas, darant tą pačią išvadą apie „lagerio visuomenės“ neigiamą nusiteikimą naujos latvių bendruomenės atžvilgiu, kuri ypač sustiprina tos bendruomenės narių dėvima SS uniforma. Be to, formuluotė „*jau būtų* visiškai pakankama priežastis“ netiesiogiai, bet lyg ir sako, kad būta ir kitų negatyvaus „nusiteikimo“ priežasčių.

Latviškų dainų refrenas (juo, suprantama, šiek tiek ir pačios dainos) apibūdinamas keistu epitetu „nevalyvasai“, turinčiu reikšti „netikęs“, „negeras“, „nelemtas“¹¹. Vėlgi sunku spręsti, ar jis atspindi vien Sruogos, ar platesnes – ir kiek platesnes – „lagerio visuomenės“ nuostatas. Pavyzdžiui, Stasio Ylos atsiminimų apie Štuthofą *Žmonės*

---

¹¹ Žr.: *Lietuvių kalbos žodynas*, el. variantas, atnaujinta versija, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyriausioji redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, 2008; prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt> (žiūrėta 2016 10 04).

ir *žvėrys Dievų miške* (1951) viename epizode pasakojama lyg ir apie tuos pačius įvykius, bet visai kitokiomis intonacijomis, visiškai kitaip vertinant latvių dainavimą:

Kartais blokiniai ar jų sekretoriai įsakydavo maršuoti Himmlerio Alėja ir dainuoti savo tautines dainas. Kartą mes išgirdome lietuvišką melodiją ir manėm, kad naujas lietuvių būrys atsirado. Pasitikrinę sužinojome, kad tai latvių kariškas dalinys, matyt, nusikaltęs vokiečiams ir atsiųstas čia atgailoti. Jie dainavo savo žygio dainas, nukreiptas net prieš pačius vokiečius. Tai buvo žygio daina į mirtį, ne į laisvę. Dauguma tų latvių, atėjus rudeniu ir žiemai, neišlaikė ir mirė.¹²

Yla užsimena, kad „Sruogai iš karto nepatiko „latviai“, todėl jis demonstratyviai posėdyje nepasirodė.“¹³ Kabutės turėtų reikšti, kad turimi galvoje tik tie latviai, kurie sykiu su Sruoga ir Yla gyveno tame pačiame „garbės kalinių“ bloke. O minimas posėdis buvo skirtas lagerio lietuvių ir latvių šviesuomenės diskusijai apie planuojamą pokarinę „Baltijos kraštų uniją“, kurios fone neišvengiamai iškilo „priekaištų latvių politikai Lietuvos atžvilgiu“ tarpukariu, aišku, Lenkijos ir Vilniaus klausimais¹⁴. Dėl to galima daryti labai atsargią prielaidą, kad Sruogos ne itin palankus nusiteikimas lagerio latvių bendruomenės atžvilgiu gal ir gali būti susijęs su šiais, tarpukario politikos, reikalais. Tačiau tai tik prielaida, nepaneigianti anksčiau išsakytos minties, kad *Dievų miško* autorius rodo ne kokias nors išankstines nuostatas visos latvių tautos atžvilgiu, bet tik tas, kurios *situaciškai* susiformuoja lageryje jam stebint tenykštę latvių bendruomenę.

Bet kokių atveju, net turint galvoje būtent tautiniu pagrindu atrinktų dviejų tūkstančių latvių išvežimą į Matthauseno akmenų skal-

---

¹² Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*: Kaceto pergyvenimai, Putnam, Conn.: Immaculata, 1951, p. 350.

¹³ *Ibid.*, p. 355.

¹⁴ Žr.: *ibid.*

dyklas, lieka ne visai atsakytas klausimas, ar tikrai lageryje „[t]iktai vienų vargšų latvių visi vienodai nemėgo“? Perklausiant konkrečiau ir detaliau: ar nemėgo „tikrai“ latvių, ar nemėgo „visi“, ar „vienodai“ nemėgo ir t. t.? Kitaip tariant, išlieka abejonių, ar Sruoga tikrai išsako visuotines, platesnes nuotaikas ir nuostatas, ar labiau – subjektyvų savo nusiteikimą? Tarkime, minėtasis Yla, nors vietomis ir atkreipia dėmesį į latvių neįprastą, kartais nelabai malonų „kitoniškumą“ lyginant su lietuviais¹⁵, tačiau apskritai rodo aiškų palankumą latvių tautybės lagerio kaliniams.

Atskirai reikėtų paminėti, kad kai kurios pastraipos ar jų dalys, atskiri sakiniai ar jų dalys, kur lagerio latvių charakteristikos yra pabrėžtinai negatyvios, iki 1997 m. *Dievų miško* leidimo naujų Sruogos *Raštų* ketvirtame tome apskritai niekur nebuvo publikuotos¹⁶, o kai kurie smulkūs pavieniai teksto fragmentai nepateko ir į šį leidimą. Vienas redaktorius buvo išbraukęs net „visą LVIII skyrių ‘Latviški dalykai’. Braukė turbūt dėl kritiško atsiliepimo apie Ganso lageryje buvusius latvių esesininkus, kurie [...] buvo abejingi savo tautiečiams“¹⁷. Iš trijų minėtų sakinių apie tai, kad lageryje latvių bendruomenė buvo nemėgstama (žr. p. 412, 413, 416), tik jau ne kartą cituotasis „[t]iktai vienų vargšų latvių visi vienodai nemėgo“ (p. 416),

---

¹⁵ Pavyzdžiui: „[...] psichologinis skirtumas buvo jaučiamas, skirtumas tarp latviško individualizmo ir lietuviško bendruomeniškumo, latviško praktiškumo ir lietuviško nuoširdumo, latviško prisitaikymo prie bet kurių aplinkybių ir lietuvių pastangos saugoti principą, nors dėl to reikėtų sudėti nemaža aukų“; „Ką atnešdavo mūsų Striubelis [lietuvius esesininkas – V. B.], mes dalinomės su visais – ir su latviais, o ką jie gaudavo [iš latvių esesininkų – V. B.] – su mumis nesidalino. Mūsiškiai reikalavo teisingumo ir lygybės. Latviai buvo nepatenkinti ir nelabai norėjo su tuo sutikti. Tada buvo nutarta nesidalinti ir su jais tuo, ką Striubelis atnešdavo mums“ (*ibid.*, p. 356, 435). Yra ir kitų apibendrinančių Ylos minčių dėl „nacionalinio būdo“ skirtumų.

¹⁶ Tarkime, skyriaus „XXXIV. Lagerinė tautų sąjunga“ visa 5 pastraipa, didelė 7 pastraipos dalis iki žodžių „1944 metų kovo mėnesį...“, 8 pastraipos antras sakiny (žr.: Balys Sruoga, *op. cit.*, p. 412, 413).

¹⁷ Neringa Markevičienė, *op. cit.*, p. 396.

užbaigiantis XXXIV skyrių, buvo publikuojamas visuose lietuviškuose knygos leidimuose¹⁸.

Iškilios latvių asmenybės tekste ir „už teksto“

Skyriaus „LVIII. Latviški dalykai“ pirmoje pastraipoje yra sakinyš „Mūsų bloke gyvena keletas buvusių latvių visuomenės veikėjų“ (p. 543). Su vienu iš tų „visuomenės veikėjų“ susiejamas šiame skyriuje esantis dar vienas apibendrinantis lagerio latvių nacionalinio paveikslas potėpis, sykiu išplėtojant patį išbaigčiausią latvio portretą kūrinyje. Sakoma, kad nors „latviai buvo visi sveiki, gerai subudavoti, gospadoriška tvirti vyrai“, tačiau „pasižymėjo labai savotišku, retai kur kitur pasitaikančiu būdo bruožu“ (p. 546, išskirta – *V. B.*) – mirti dėl menkiausios ligos:

Gauna latvis kokią bronchitėlį ar kokią menkystą gripelį. Kitas dėl to tik-tai nusičiaudėtų – ir visa liga būtų baigta. Rusas, pavyzdžiui, net šiltinę lageryje pasigavęs, nuo bet kokios piliulės, būdavo, pagyja. [...] Latviai gi į ligų reikalą žiūrėjo daug rimčiau. Latvis, gripelyje dasikasęs iki 38 laipsnių šilimos, būdavo, sunkiai atsідūsta ir pareiškia:

– Blogai. Aš dabar mirsiu. Taip maždaug po trijų dienų...

Ir ištesėdavo, žaltys, savo žodį! Kai latvis pasakė: blogai, – tai kad ir kažkokia menkysta jisai sirgtų, vis tiek jisai mirs, nors tu jam šimtus visokių piliulių suvarytum. Stačiai neįmanoma suprasti, kaip jie sugebėdavo duotąjį žodį nustatyti laiku ištesėti! Ir – ištesėdavo. Jei jau latvis pasakė, kad jis mirs – šventa. Jis neapgaus. Mirs kaip reikiant, – juokų nekrės. (p. 546)

---

¹⁸ Šiuos ir kitus latvišką tematiką plėtojančių knygos skyrių tekstologinius niuansus yra itin detalai išanalizavusi Markevičienė monografijoje *Balio Sruogos kūrinių „Dievų miškas“ rašymo ir redagavimo istorija* (žr.: *ibid.*, p. 339–350, 396–397 ir kt.).

Lygiai tokiu būdu miršta vienas iš minėtų latvių visuomenės veikėjų „Rygos universiteto profesorius, pirmojo Latvijos prezidento sūnus, Konstantinas Čakstė“ (p. 546–547), knygoje apibūdintas kaip „[t]virtas vyras, atletas stačiai“, kaip „[l]abai geras kolega“ (p. 547). Sruoga sava, graudžiai žaisminga maniera ir santykinai detaliai aprašo pokalbį su Čakste, jo ligą, agoniją, mirtį, šermenis, laidotuves ir „ekshumaciją“, kuri reikalinga patikrinti, ar velionis nebuvo palaidotas su auksiniais dantimis.

Staiga jisai suserga. Temperatūra pakyla iki 38,2 laipsnių.

– Blogai, – sako Konstantinas, – dabar aš mirsiu.

– Na, Konstantinai, kad tu taip neprotingai juokauji!

– Bet aš jum tikrai sakau, kad mirsiu. Po trijų dienų.

Kas gi juo gali tikėti?! Konstantinas, toks protingas vyras – ir mirs dabar be niekur nieko! Pfui, Konstantinai!

[...]

Ir ką gi? Lygiai po trijų dienų Konstantinas mirė – kažkokia keista, nežinoma, nesuprantama liga.¹⁹ (p. 547)

Nelabai aišku, ar Čakstės istorija pasitelkiama minėtam, kaip įvardija Sruoga, latvių „būdo bruožui“ – mirti dėl, kaip jam atrodo, nereikšmingo negalavimo – iliustruoti, ar, priešingai, kaip tik ne iliustruoja, bet priešingai – inspiruoja šio bruožo išryškinimą ir aprašymą? Bet kokiu atveju lieka klausimas dėl šio bruožo, kaip *apibendrinančio* lagerio latvių bendruomenę, patikimumo, nes analogiškų kitų konkrečių mirčių istorijų ar duomenų, užuominų apie jas, jų dažnumą, jų statistiką toje bendruomenėje Sruoga nepateikia.

Galima įžvelgti dvi priežastis, leidžiančias manyti, kad Čakstės istorija autoriui yra svarbi labiau pati savaime, o ne „ilustraciniais“ tiks-

---

¹⁹ Yla savo atsiminimuose, skyrelyje „Čakstės mirtis“, rašo: „Pakviestas gyd. Witkowskis jokios tikslios diagnozės negalėjo nustatyti. Davė vieną kitą švirktą širdžiai stiprinti – ir viskas. Kitokių priemonių jis ir neturėjo“ (Stasys Yla, *op. cit.*, p. 439). Čakstei mirus, „[b]uvo konstatuotas nervų priepuolis, o galbūt ir plaučių uždegimas“ (*ibid.*).

lais. Pirmoji: buvęs Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų profesorius empatiškai išgyvena liūdną Latvijos universiteto profesoriaus likimą, t. y. ekstremaliomis sąlygomis kolegiškas („[I] abai geras *kolega*“) dviejų profesorių ryšys patiriamas itin skaudžiai. Antroji priežastis: Čakstės asmenybės politinė svarba, jo simbolinis vaidmuo to meto Latvijos istorijoje. Sruoga rašo: „Konstantinui laidoti iš Bratkės išpirkome šiokių tokių *privilegijų*. Pašarvojome palėpėje tokioje, skersvėjy. *Garbės sargyboje* stovėjome. *Latviai esesininkai ateidami išsitempę stūksojo*. Duobę parūpinome *ant kalnelio po beržais*“ (p. 547, išskirta – V. B.).

Kodėl itin sunkioje lagerio evakuacijos situacijoje organizuojamas išskirtinis mirusio kalinio pagerbimas: gaunamos tam tikros privilegijos, laidojama ne bet kur, bet „ant kalnelio“, yra garbės sargyba, kurioje stovi net... latvių esesininkai? Norint atsakyti į tą klausimą, reikia bent trumpai pasiaiškinti, kas labai svarbaus šiuose *Dievų miške* epizoduose ir visame LVIII skyriuje lieka nepasakyta.

Istorikas Vytautas Merkys, pristatydamas Ylos atsiminimų knygą *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, labai įžvalgiai pastebi: „S. Ylos didesnis konkretumas padeda suprasti B. Sruogos literatūrinę potekstę, tipizuotų portretų pasirinkimo principus ir priežastis.“²⁰ Tai, kas Sruogos šykščiai tepasakyta pora sakinių: „Mūsų bloke gyveno keletas latvių. [...] Mūsų bloke gyvena keletas buvusių latvių visuomenės veikėjų“ (p. 543), Ylos atsiminimuose išplėtota atskiru skyreliu „Latviai“, tuos „veikėjus“ įvardijant ir pristatant gana išsamiai, ypač tris iš jų, pačius svarbiausius: Konstantiną Čakstę, Bruno Kalninį ir Liudviką Sėją.

Jie trys, kartu su krikščionių demokratų vadu vysk. Juozapu Rancanu, buvo sudarę vokiečių okupacijos metu Vyriausiąjį Latvijos Išlaisvinimo Komitetą. Jų rezistencinis darbas kažkokio ryšininko buvęs išduotas Esti-

---

²⁰ Vytautas Merkys, „Stasys Yla ir jo atsiminimai“, in: Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*: Kaceto pergyvenimai, Kaunas: Šviesa, 1991, p. 397.

joje, ir vokiečiai juos uždarė į Rygos kalėjimą. Priartėjus prie Latvijos bolševikams, vokiečiai juos paėmė iš kalėjimo, susodino į laivus ir atgabeno į Stutthofą.²¹

Ylos apibūdinimas kiek netikslus, nes minima organizaciją sudariusių sąrašas buvo ilgesnis, be to, ji vadinosi ne Vyriausiuoju Latvijos išlaisvinimo komitetu, o Latvijos centrine taryba (*Latvijas Centrālā Padome*, 1943–1951). Taryba ir nacistinės, ir sovietinės okupacijų metu iki pat jos veiklos pabaigos formaliai egzistavo kaip legitimu tarpukario Latvijos Seimo teisių perėmėja ir tęsėja, simboliškai tai įteisindama garsiuoju 1944 m. kovo 14 d. memorandumu, kurį pasirašė 189 Latvijos politiniai ir kultūros veikėjai. Čakstė buvo vienas pagrindinių Latvijos centrinės tarybos įsteigimo iniciatorių ir pirmasis jos pirmininkas. 1944 m. balandžio 29 d. gestapas areštavo Tarybos pirmininką Čakstę ir dar du jos narius: buvusį ilgametį Latvijos Seimo narį socialdemokratą Kalninį ir buvusį Latvijos užsienio reikalų ministrą, diplomata, Latvijos pasiuntinį Lietuvoje Sėją. Iš pradžių jie visi trys kelis mėnesius kalinti Rygos kalėjime, po to – šiek tiek Salaspilio konclageryje, o paskui, 1944 m. rudenį, pervežti į Štuthofą.

Taigi išskirtinis velionio Čakstės pagerbimas nelengvomis evakuojamo lagerio sąlygomis, Sruogos aprašomas skyriaus „LVIII. Latviški dalykai“ pabaigoje, gali būti adekvačiau suvokiamas tik žinant kontekstines aplinkybes – apie Latvijos centrinę tarybą, apie kurią knygoje nėra ir negalėjo būti užuominų. Kalbant simbolinės politikos kalba, *Dievų miške* vaizduojamos tegul ir nominalaus, bet iš esmės pagal visas demokratinio pasaulio normas labiausiai 1943–1944 metais legitimaus Latvijos vadovo laidotuvės. Vargingos, vietoj karsto naudojant tolio lakštą, tačiau su garbės sargyba, kurioje stovėjo ir kaliniai, ir juos saugojusieji latvių esesininkai.

Iš „garbės kalinių“ bloke gyvenusių kelių, anot Sruogos, „buvusių latvių visuomenės veikėjų“, kurių jis net pavardžių nemini, Ylos atsiminimų knygoje daugiausia dėmesio skirta Kalniniui, lagerio lietuvių

---

²¹ Stasys Yla, *op. cit.*, p. 352.

pramintam Kalneliu („Taip lietuviškai mes pakrikštijome Kalninį, ir tai jam labai patiko“²²).

Bruno Kalninis – kontroversiška ir labai raiški Latvijos politinio gyvenimo asmenybė. 1922–1934 m. buvo Latvijos Seimo narys. 1934 m. Karlio Ulmanio organizuoto valstybinio perversmo metu, kai vyko nemažai areštų, jis suimamas, prieš pasiduodamas policijai, iššovė simbolinį šūvį į lubas. Tas šūvis įėjo į istoriją kaip, nors ir simbolinis, bet vienintelis pasipriešinimo perversmui ženklas. Kalninis Ulmanio valdžios buvo įkalintas, vėliau emigravo į Suomiją, jam buvo atimta Latvijos pilietybė. Į tėvynę grįžo po bolševikinės okupacijos 1940 m., trumpai kolaboravo su sovietine valdžia, naiviai tikėdamasis padėti Latvijai. Bolševikų kariuomenei traukiantis, 1941 m. birželį jį suėmė *aizsargai* (sukarinta patriotinė organizacija, panaši į Lietuvoje veikusią Lietuvos šaulių sąjungą), o nacių valdžia pusmečiui įkalino. Išėjęs į laisvę, įsitraukė į pagrindinę socialdemokratų ir minėtos Latvijos centrinės tarybos veiklą. Po Štuthofio lagerio Kalninis iki mirties gyveno Švedijoje, dėstė įvairiuose universitetuose, įvairiomis kalbomis rašė knygas apie Latvijos socialdemokratijos istoriją, apie sovietų propagandą, daug metų buvo Rytų Europos socialistų unijos pirmininkas ir jos atstovas Socialistų internacionale, nuo 1983 m. buvo šio internacionalo garbės pirmininkas. Mirė 1990 m. Stokholme.

Išsamiau šis net ne knygos potekstėje, bet „už teksto“, „greta teksto“ likęs iškilus latvių politinis veikėjas, gyvenęs viename bloke su Sruoga, straipsnyje pristatomas dėl užfiksuotų jo paties prisiminimų apie *Dievų miško* autorių, tebelaukiančių paviešinimo. Kalninio prisiminimus („visą didelį bloknotą“) apie įvairius istorinius laikotarpius, žymias asmenybes, ryšius su Lietuva²³, taip pat – apie Štuthofą

---

²² *Ibid.*, p. 354.

²³ „1937–1940 m., gyvendamas Suomijoje, dirbo Lietuvos socialdemokratų laikraščio *Lietuvos žinios* korespondentu Skandinavijai. B. Kalninis Lietuvos visuomenei tuo metu plačiausiai nušviesdavo TSRS–Suomijos karo eigą, supažindindavo su Skandinavijos šalių kultūros bei politikos aktualijomis“ (Silvestras Gaižiūnas, „Svečiuose pas Baltijos patriotus Stokholme“, in: *Pergalė*, 1990, Nr. 6, p. 158).

ir Sruogą yra užrašęs baltistas Silvestras Gaižiūnas ir ketina juos publikuoti²⁴. Be to, Kalninis 1976 m. gavęs Švedijos Rašytojų fondo stipendiją politiniams memuarams rašyti iš numatytų 3 tomų teisėjo tik pirmąjį *Dar kova nebaigta... (Vėl cīņa nav galā..., 1983)*, apimantį prisiminimus iki 1920 metų. Remdamasis intensyvia bendravimo su Kalniniu ir jo asmenine sekretore patirtimi, galimybe, kad Kalninio archyvuose galbūt yra užsilikę bent juodraštiniai kitų dviejų tomų apmatai, kuriuose, tikėtina, galėtų būti medžiagos ir apie Štuthofą bei Sruogą jame, Gaižiūnas atmeta. Taip pat abejoja prielaida, kad Kalninis buvo skaitęs *Dievų mišką* – latvišką 1968 m. knygos vertimą.

Čakstė ir Kalninis yra turbūt patys žymiausi latviai, kalėję Štuthofa koncentracijos stovykloje²⁵. Ir abu jie reikšmingai susiję su Sruoga, jo knyga. Pirmasis kaip *Dievų miške* tiesiogiai dalyvaujanti figūra, turinti lagerio latvių bendruomenę apibendrinančių savybių. Antrasis lieka „už teksto“, bet publikavimo laukiančiais prisiminimais papildoma jame aprašytos realybės vaizdinius ir ją aprašančiojo portretą.

Dievų miškas Latvijoje

Kultūrinis-informacinis laukas ir vienas imagologinis vertimo nuokrypis

Latvių istorinėje, kultūrinėje, literatūrinėje atmintyje Štuthofa koncentracijos stovyklos tema yra išplėtotą kukliau nei Lietuvoje, tačiau irgi pakankamai įvairiapusiškai. Pagrindinis veikalas – Leonido Silinio knyga *Latviai Štuthofa koncentracijos stovykloje: 1942–1945 (Latvieši Štuthofa koncentrācijas nometnē: 1942–1945, 2003)*, kruopščiai dokumen-

---

²⁴ Apie tokį ketinimą Gaižiūnas yra prasidejęs šio straipsnio autoriui. Susitikimus su Kalniniu jis mini informaciniame straipsnyje „Svečiuose pas Baltijos patriotus Stokholme“ (*ibid.*, p. 158–159).

²⁵ Žr.: Leonīds Siliņš, *Latvieši Štuthofa koncentrācijas nometnē: 1942–1945*, Rīga: Fonds „Latvijas vēsture“, 2003, p. 37–42 ir kt.

tuojanti latvių kalinių sąrašus ir likimus. Svarbūs ir emigranto Dimos Grynupo atsiminimai, Latvijoje išleisti jau po autoriaus mirties, *Išgyventi (Pārdzīvot, 2001)*, kuriuose keliasdešimt puslapių skirta jo kalinimo Štuthofa lageryje aprašymui. Grynupas, beje, irgi rašo apie Kalnini, Čakstę, pastarojo mirtį ir laidotuves.

Kaip tipiškai literatūriniai Štuthofa, „Dievų miško“ (paprastai latviai net eilėraščiuose šį pavadinimą rašo kabutėse – „Dievu mežs“) motyvą plėtojantys pavyzdžiai gali būti minimi dedikaciniai eilėraščiai, skirti šiame konclageryje žuvusiems ar mirusiems žmonėms. Tarkime, Jazepo Osmanio eilėraštis „Štuthofas“ („Štuthofa“, 1966), dedikuojamas „Tėvo atminimui“, ar Andrio Vėjano eilėraštis „Dievų miškas“ („Dievu mežs“, 1978), palydimas tokia dedikacija: „Apie revoliucinį poetą Pėteri Voitkaną ir kitas Štuthofa mirties stovyklos aukas galvojanč.“²⁶

Osmanio eilėraštis prasideda dviem gana savitais posmais, kuriuose asmeninės patirties „vidinė“ geografija suliejama su realiaja geografija: „Štuthofas, Gdansko „Dievų miškas“, / Mano atminties žemėlapy pažymėti raudonai [...]“; „Štuthofas, legendinis „Dievų miškas“, / Pusiasalio strėlė tarp jūros ir Vyslos [...]“²⁷. Deja, toliau jis visas parašytas socialistiniam realizmui būdinga iliustratyvia antifašistine maniera, kurios „nesušildo“ net dedikacijoje užkoduoti ir priešpaskutiniame posme dar paryškunami autobiografiniai štrichai apie tėvo netekusius sūnus, kuriems trūksta „stiprių rankų švelnaus prisilietimo – mokačio, kelią rodančio“²⁸. Vėjano eilėraštis intymesnis, tragiškesnis ir gerokai sugestyvesnis. Pasikartojanti vienoda visų penkių jo posmų paskutinė eilutė („Gdansko ‘Dievų miškas’“) pasirinkta kaip vykęs leitmotyvas, įgyjantis ir kaltinimo, ir amžinos atminties ženkle prasmes²⁹.

---

²⁶ Andris Vējāns, „Dievu mežs“, in: *Cīņa*, 1978 09 12 (čia ir kitur straipsnyje latviškų tekstų vertimas mano – V. B.). Pėteris Voitkanas – latvių, latgalių revoliucinis poetas. Mirė Štuthofa viena diena vėliau nei Konstantinas Čakstė, t. y. 1945 m. vasario 23 d.

²⁷ Jāzeps Osmanis, „Tā nav diena – diena bez steigas: [Dzejoļi]“, in: *Karogs*, 1966, Nr. 10, p. 31.

²⁸ *Ibid.*, p. 32.

²⁹ Žr.: Andris Vējāns, *op. cit.*

Pirmosios žinios, kad lietuvių rašytojas profesorius Balys Sruoga rašo atsiminimų knygą apie Štuthofo lagerį, Latvijoje pasirodė netrukus po karo pabaigos. Sovietinės Latvijos pagrindinis dienraštis *Cīņa* (*Kova*) jau 1945 m. liepos 4 d. išspausdino anoniminį straipsnelį „Lietuvių rašytojas pasakoja apie prof. K. Čakstės mirtį“. Jame informuojama, kad specialus lėktuvas parskraidino iš Torunės „žymų lietuvių rašytoją prof. Balį Sruogą“, pateikiama tikrovės neatitinkanti, bet propagandiškai tikslingai orientuota „žinia“, kad „[v]okiškieji budeliai jį [prof. Čakstę] tiek nukankino, jog nuo mušimų jis išprotėjo ir mirė“, straipsnelį užbaigiant pastraipa: „Prie Štuthofo koncentracijos stovyklos yra didelis miškas vadinamas ‘Dievų mišku’. Prof. Sruogos literatūriniuose sumanymuose – scenos paveikslais pavaizduoti šį ‘Dievų mišką’ su nukankintų žmonių kūnais [*ar nomocīto cilvēku līķiem*], parašyti dramą.“³⁰ Po dviejų dienų straipsnelį perspausdino Jelgavos laikraštis *Zemgales Komunisti* (*Žiemgalos Komunistas*) (buvo tik nežymiai pakoreguotas pavadinimas: „Lietuvių rašytojo pasakojimas apie prof. K. Čakstės mirtį“³¹). Įsidėmėtina, kad viešas Čakstės paminėjimas tuometėje sovietinėje Latvijos spaudoje ir tebuvo įmanomas kaip nacių žiaurumo aukos, t. y. tam žiaurumui iliustruoti, net nesiskaitant su faktais, neleistinai sutirštinant spalvas. Ir prisidengiant autoritetinga Sruogos pavarde.

1946 m. pavasarį latviškasis *Literatūra un Māksla* (*Literatūra ir Menas*) santrumpa „Ark.“ pasirašytame kronikinio pobūdžio straipsnelyje „Ką dirba lietuvių rašytojai“ vienu sakiniu informuoja: „Vyresniosios lietuvių literatūros kartos atstovas Balys Sruoga, kurį 1943 metais vokiečiai suėmė ir įkalino koncentracijos stovykloje Gotvalde [*Gotvaldē*], parašė atsiminimų knygą *Dievų miškas* – apie fašistiniame kalėjime praleistus metus.“³² Informacijos, įvairių trumpo bibliografinio pobūdžio žinučių apie *Dievų mišką* buvo skelbiama ir pagrindinia-

---

³⁰ „Lietavju rakstnieks stāsta par prof. K. Čakstes nāvi“, in: *Cīņa*, 1945 07 04.

³¹ „Lietavju rakstnieka stāsts par prof. K. Čakstes nāvi“, in: *Zemgales Komunisti*, 1945 07 06.

³² Ark., „Ko dara lietuvju rakstnieki“, in: *Literatūra un Māksla*, 1946 03 22.

me sovietinės Latvijos literatūros žurnale *Karogs* (*Vēliava*). 1958 m. anoniminėje kronikoje „Konferencija – 1957. Literatūriniai metai“ pranešama, kad seniai parašytas *Dievų miškas* pagaliau išleistas, akcentuojant, jog „[k]nyga raiškiai demaskuoja hitlerininkų barbarizmą.“³³ 1968 m. bibliografinių naujienų skyrelyje tiesiog pristatomas latviškas knygos vertimas, tiesa, įrašant jį į neįprastą kontekstą – ne į grožinės, bet į vadinamosios „visuomeninės politinės“ literatūros skyrelį, greta knygos apie darbo ginčų sprendimą³⁴. Produktyvus vertėjas iš lietuvių kalbos, lietuvių literatūros Latvijoje populiariojas Alfonsas Sukovskis kronikinėse žurnalo *Karogs* žinutėse, skirtose informuoti apie Sruogos 85-metį, vėliau apie 90-metį³⁵ trumpai pateikia jubilieato veiklos ir kūrybos visumos vaizdą, konstatuodamas, kad Sruoga Latvijoje pažįstamas iš knygos *Dievų miškas*, ir apgailėstaudamas, kad „[t]ai, deja, vienintelis latvių kalba pasirodęs veikalas iš turtingo jo literatūrinės kūrybos aruodo.“³⁶

Sruogos knyga, jos vertimas pristatyti, vienaip ar kitaip paminėti ne tik literatūrinėje spaudoje, bet daug plačiau. Ji, pavyzdžiui, minima net tokiuose specializuotuose sovietinės Latvijos leidiniuose kaip *Dzimtenes Balss* (*Tėvynės Balsas*) ar *Kopsolī* (*Bendru žingsniui*). *Dzimtenes Balss* buvo latvių išėivijai skirtas propagandinio pobūdžio laikraštis, leidžiamas komiteto *Už sugrįžimą tėvynėn* (*Par atgriešanos dzimtenē*) ir sovietų Latvijos KGB skyriaus. Šio laikraščio korespondentas 1964 m. pabaigoje kalbino aktyviai tebedirbantį patį vyriausią

---

³³ „Konference – 1957. Literārais gads” (Rubrika: „Brāļu saimē”), in: *Karogs*, 1958, Nr. 3, p. 152. Kronikoje detaliai referuojama Lietuvos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros instituto ir Lietuvos rašytojų sąjungos kritikos sekcijos 1958 m. pradžioje surengta konferencija, skirta 1957 m. lietuvių literatūros naujienoms.

³⁴ Žr.: „Bibliogrāfija: Sabiedriskā politiskā literatūra”, in: *Karogs*, 1968, Nr. 10, p. 189.

³⁵ Alfons Sukovskis, „Divi jubilejas datumi” (Rubrika: „Brāļu saimē”), in: *Karogs*, 1981, Nr. 2, p. 196; Idem, „Trīs atceres” (Rubrika: „Brāļu saimē”), in: *Karogs*, 1986, Nr. 4, p. 192–193.

³⁶ Alfons Sukovskis, „Divi jubilejas datumi”, p. 196.

Jelgavos ir visos Žiemgalos gydytoją 67-tus metus pradėjusį Ringoldą Čakstę, klausinėdamas jo apie profesinius reikalus, apie laisvalaikį, skaitomas knygas ir pan.:

Ir negi gali likti neskaityta tokia knyga kaip ką tik išėjęs *Dievų miškas*, kurio autorius pasakoja apie nacistų nusikaltimus, aprašo Ringoldo Čakstės brolio Konstantino žūtį [*bojā eju*] kelyje į Buchenvaldo mirties stovyklą. (Iš gausaus prezidento J. Čakstės sūnų būrio šiame pasaulyje likę tik dviese – Jelgavos gydytojas ir jo brolis Švedijoje.)³⁷

Sunku pasakyti, koks „ką tik išėjęs“ *Dievų miško* leidimas turimas mintyje, nes latviško vertimo tuo metu dar nebuvo, o pirmasis rusiškojo vertimo leidimas pasirodė 1958 m.³⁸ Labiausiai tikėtina, kad Ringoldas Čakstė skaitė 1964 m., t. y. bendravimo su žurnalistu metais pasirodžiusį *Vagos* leidyklos rusišką leidimą.

Laikraštyje *Kopsolī*, kurį leido Latvijos SSR kurčiųjų draugijos Centrinė valdyba, partinė organizacija ir profsąjunga, buvo nuolatinė redakcinė rubrika „Perskaityk šią knygą“ („Izlasi šo grāmatu!“). 1968 m. spalio 1 d. numeryje šioje rubrikoje pirmoji rekomenduojama perskaityti knyga yra tais metais į latvių kalbą išverstas *Dievų miškas*, pateikiant trumpą jo anotaciją³⁹.

Ne vienas atvejis spaudoje byloja, kad pavadinimas *Dievų miškas* Latvijoje funkcionavo ne tik kaip „nuoroda“ į pačią knygą ar jos autorių, bet ir kaip tam tikras atpažįstamas istorinis-kultūrinis ženklas, kaip

---

³⁷ K. Broks, „Tautas ārstis. Ringolds Čakste: Gribu sagaidīt 2000. gadu!“, in: *Dzimtenes Balss*, 1964 12 31. Pirmasis Latvijos prezidentas Janis Čakstē turėjo devynis vaikus: penkis sūnus ir keturias dukras. Tuo metu gyvos tebebuvo ir visos keturios Ringoldo seserys, trys gyveno Švedijoje, viena – Latvijoje.

³⁸ Beje, apie tai, kad 1958 m. *Dievų miškas* ir Vinco Mykolaičio-Putino *Altorių šešėly* išleisti rusų kalba, pranešama latvių savaitraščio *Literatūra un Māksla* puslapiuose (žr.: „Lietuviešu rakstnieku darbi krievu valodā“, in: *Literatūra un Māksla*, 1958 08 16).

³⁹ Žr.: „Izlasi šo grāmatu!“, in: *Kopsolī*, 1968, Nr. 19.

simbolinis „atskaitos taškas“ kalbant apie kitas kančią ir mirties vietas. Pavyzdžiui, simptomiškas Jelgavos Brolių kapų komiteto pirminko Aldžio Hartmanio straipsnis, pasakojantis apie Mirties mišką prie Jelgavos, kuriame Antrojo pasaulinio karo metais buvo masiškai žudyti žydų tautybės žmonės, o vėliau palaidotos ir sovietų pokario teroro aukos. Straipsnis pradedamas pastraipa, kurioje Jelgavos Mirties miškas palyginamas su Sruogos aprašytu Dievų mišku⁴⁰.

Paradoksalu, kad vienas kryptingiausių *Dievų miško* pristatymų Latvijoje pasirodė išėjus ne latviškam, o angliškam knygos vertimui, tiksliau, antrajai jo laidai (pirmoji *Forest of the Gods* laida išėjo 1996 m., antroji – 2005 m.). Pristatymo autorius – žymus latvių išeivijos istorikas, kultūrininkas Janis Krēslinis vyresnysis, kuris straipsnio „Latviai karo meto atsiminimuose“, skirto Sruogos knygai, pradžioje išsikelia tokį tikslą: „Knygoje *Dievų miškas* palyginti daug minimi latviai. Angliška jos versija platinama visame pasaulyje, todėl svarbu žinoti, kas ir apie kokius latvius šioje knygoje rašoma.“⁴¹ Toliau Krēslinis pateikia labai trumpą, bet gana adekvačią latvių temos *Dievų miške* apžvalgą, nevengdamas referuoti ir latvių atžvilgiu ne itin malonių imagologinių Sruogos apibendrinimų: „Latviai nepatiko nė vienai iš 25 stovykloje gyvenusių tautinių grupių.“⁴²

Tokių apibendrinimų negalėjo kaip nors – neutraliai, teigiamai, neigiamai ar dar kitaip – vertinti Rygoje 1968 m. pasirodžiusio latviško knygos vertimo (*Dievu mežs*) skaitytojai. Mat net minėtas visuose sovietiniuose lietuviškuose *Dievų miško* leidimuose paliktas vienintelis sakinytis apie tai, kad latviai buvo nemėgstami („[t]iktai vienų vargšų latvių visi vienodai nemėgo“), į latvių kalbą nebuvo išverstas. Kaip

---

⁴⁰ Žr.: Aldis Hartmanis, „Nāves mežs pie Jelgavas“ (Rubrika: „Mūsu vēstures lappuses“), in: *Jelgavas Ziņotājs*, 1991 05 21.

⁴¹ Jānis Krēslinš (vecākais), „Latvieši karalaika atmiņās“, in: *Diena*, 2006 03 24; pieeiga per internetą: <http://www.diena.lv/arhivs/latviesi-karalaika-atminas-12740491> (žiūrėta 2016 10 10).

⁴² *Ibid.*

nurodoma latviškos knygos gale⁴³, versta iš Sruogos 1957 m. *Raštų* 5-to tomo, t. y. iš paties pirmojo *Dievų miško* leidimo, kuriame skyrius „XXXIV. Lagerinė tautų sąjunga“ užbaigiamas ilgoka devynių sakinių pastraipa. Palyginimui – šios pastraipos paskutiniai penki sakiniai, kursyvu išskiriant neišverstuosius, ir latviško leidimo tos pačios pastraipos paskutiniai trys sakiniai:

[...] Taip pat ir tautybės kaip tokios savo tarpe nesiriejo. Retkarčiais pasimušdavo, ne iš pikto, dėl įvairumo daugiau, – tuo viskas ir baigdavosi. Nuolatinio karo nebuvo. *Sugyveno gražiai. Tik tai vieny vargšų latvių visi vienodai nemėgo.*⁴⁴

[...] Tapat arī par tautības lietām savā starpā nerējās. Retumis sakāvās, taču nevis aiz ļaunuma, bet vairāk dažādības pēc, ar to arī viss beidzās. Pastāvīga kara nebija.⁴⁵

Abejotina, ar vertėjas Haris Galinis (1931–1983) sprendimą atsisakyti šių sakinių⁴⁶ priėmė vienas pats. Veikiausiai tai buvo derinta su kuo nors iš leidyklos vadovybės, o dar labiau tikėtina, kad Galinis pasinaudojo Grigorijaus Kanovičiaus ir Fiodoro Šuravino *Dievų miško* vertimo į rusų kalbą (*Лес богов*) precedentu. Rusiškai ir pirmame, ir visuose vėlesniuose knygos leidimuose tie du sakiniai irgi praleis-

---

⁴³ Žr.: Balis Sroga, *Dievu mežs*, no lietuviešu valodas tulkojis Harijs Gāliņš, Rīgā: Liesma, 1968, p. 376.

⁴⁴ Balys Sruoga, *Raštai*, surinko ir paaiškinimus paruošė A. Maldonis; redakcinė komisija: J. Baltušis, E. Matuzevičius, V. Zaborskaitė, J. Žiugžda, t. 5: *Dievų miškas*: [Memuarai], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 268; išskirta – V. B.

⁴⁵ Balis Sroga, *Dievu mežs*, p. 202.

⁴⁶ Dėmesio vertas faktas, kad neišverstas ir priešpaskutinis sakinyvis „Sugyveno gražiai.“ Matyt, nenorėta, kad pastraipa, tuo labiau visas skyrius baigtųsi pernelyg idiliška gaida. Be to, taip bent šiek tiek kompensuojamas paskutinio sakinio eliminavimas.

ti⁴⁷. Nėra jų, pavyzdžiui, ir lenkiškame leidime (*Las Bogów*), kadangi į lenkų kalbą knyga versta iš rusų kalbos ir turbūt nesutikrinta su originalu⁴⁸. Greičiausiai jie praleisti ir kituose knygos vertimuose iš rusų kalbos, tarkime, Maskvoje išėjusiame prancūziškajame (*La forêt des dieux*, 1967).

Apskritai Galinio vertimą galima vertinti kaip tikrai profesionalų: tikslų, sklandų, stilingą. Tačiau esama kai kurių niuansų, detalių, kai tikslumo šiek tiek pritrūksta. Pavyzdžiui, knygoje dažnai pasikartojanti frazė „bambizas nuo Biržų“ tiesiog verčiama: „kalvinists no Biržiem“⁴⁹, nors veikiausiai buvo galima rasti tikslesnį, ne tokį stilistiškai neutralų žodžio „bambizas“ latvišką atitikmenį.

Galinis yra parašęs kelias poezijos, prozos, publicistikos knygas, vertė ne tik iš lietuvių, bet ir iš rusų kalbos. Iš lietuvių, be *Dievų miško*, yra išvertęs Ievos Simonaitytės *Pikčiurnienę* (*Dusmu pūce*, 1962), Jono Biliūno apsakymų knygą *Laimės žiburys* (*Laimės guntiņa*, 1973), Juozo Požeros romaną *Mano teismas* (*Mana tiesa*, 1974).

Ingrida Sokolova rašo: „Haris Galinis *Dievų miško* ėmėsi 1965 metais. Jis verčia svetimą tekstą ir jaučia [*sajūt*] jį kaip savo. Svetimi likimai ir įvykiai jį sujaudina kaip paties išgyventi. Vėliau viename laiške jis man prisipažino, kad „visų didžiausią stimulą *Mirties varžytinėms* davė Balys Sruoga“⁵⁰. *Mirties varžytinės* (*Nāves ūtrupe*) yra Galinio autobiografinių apsakymų ir novelių rinkinys apie Antrąją pasaulinį karą, išleistas tais pačiais 1968 metais ir toje pačioje leidykloje kaip ir *Dievų miško* vertimas.

---

⁴⁷ Žr.: Balis Sruoga, *Лес богов*, перевод с литовского Г. Кановича, Ф. Шуравина, Вильнюс: Государственное издательство художественной литературы, 1958, p. 256.

⁴⁸ Žr.: Balis Sruoga, *Las Bogów*, tłumaczył z języka rosyjskiego Stanisław Majewski, redaktor Alina Walczak. [Wydano z inicjatywy i dotacji „Muzeum Stutthof” w Gdańsku], Gdynia: Wydawnictwo Morskie, 1965, p. 155.

⁴⁹ Balis Sruoga, *Dievu mežs*, p. 66, 69, 72 ir kt.

⁵⁰ Ingrida Sokolova, „Iepazīsimies ar Hariju Gāliņu”, in: *Karogs*, 1978, Nr. 2, p. 132.

Latviško vertimo recepcija

Labiau išplėtotos *Dievų miško* recepcijos pradžia Latvijoje galima laikyti 1968 m. rugpjūty pagrindiniame to meto dienraštyje *Cīņa* (*Kova*) pasirodžiusį Alojzy'io Męcłewskio straipsnį „Tragedija Dievų miške“. Męcłewskis tuo metu dirbo Lenkijos agentūros „Interpress“ (*Polska Agencja Interpress*) Gdansko skyriaus atstovu, straipsnis buvo pristatytas rubrikoje „Specialiai *Kovai*“, į jį įterpiant redakcinę pastabą, kad leidykla *Liesma* (*Liepsna*) ką tik išleido Sruogos *Dievų mišką* latviškai, taip norint atkreipti skaitytojų dėmesį į šį vertimą. Straipsnyje kone tolygiai plėtojamos kelios temos: pateikiama bendra informacija apie Štuthofa konclagerį; apie jame kalėjusius latvius; apie bausmes konclagerio vadovams naciams ir jame siautėjusiems jų parankiniams kaliniams; apie Sruogos kūrinį kaip nacistinių nusikaltimų dokumentą. Baigdamas autorius ragina Latvijoje gyvenančius buvusius Štuthofa kalinius siųsti savo prisiminimus ir liudijimus Štuthofe įsteigtam muziejui: „Apie latvių kalinių kančias Štuthofe mes žinome labai mažai. Todėl muziejaus direkcija kviečia atsiliepti visus buvusius kalinius, atsiųsti savo atsiminimus ir užrašus.“⁵¹

Po savaitės į Męcłewskio straipsnį to paties dienraščio skiltyje „Laiškai *Kovai*“ sureagavo buvęs konclagerio kalinys J. Papernovas iš Daugpilio. Iš laiško galima spręsti, kad Sruogos knygos jis dar nebuvo skaitęs, bet laiške, be kitų dalykų, rašė, atrodo, apie tą patį „garbės kalinių“ bloką, kuriame kalėjo Sruoga, Yla, Čakstė, Kalninis: „Specialus blokas stovykloje buvo įkurtas buržuazinių Baltijos valstybių šulams [*dižvīriem*]. Net čia jie buvo privilegijuoti: kiekvienam atskiras gultas, pagalvė ir užklotas. Jie aptarnavo virtuvę, tai reiškia – buvo pavalgę.“⁵²

---

⁵¹ Aloizs Męcłewskis, „Tragēdija Dievu mežā” (Rubrika: „Speciālraksts „Cīņai””), in: *Cīņa*, 1968 08 30.

⁵² J. Papernovs, „Dievu mežs liek atcerēties” (Rubrika: „Vēstules „Cīņai””), in: *Cīņa*, 1968 09 05.

Išsamiausia ir svarbiausia publikacija apie *Dievų mišką* Latvijoje pasirodė 1969 m. vasario 22 d. laikraštyje *Padomju Jaunatne (Tarybinis Jaunimas)*⁵³. Ji užėmė visą 2-ąjį didelio formato laikraščio puslapį (tais laikais tai labai daug), buvo pavadinta „Aštri tiesa“ („Skaudrą patiesība“) ir palydėta ilgos anotacinio pobūdžio paantraštės: „Buvę Štuthofio koncentracijos stovyklos kaliniai pasakoja apie save ir analizuoja Balio Sruogos knygą *Dievų miškas*“. Publikaciją parengė žurnalistė ar žurnalistas A. Liepa (tapatybės išsiaiškinti nepavyko), sukomponuodama(s) ją iš keturių dalių: 1) įvado, komentarų ir išvadų, kurie parašyti „nuo redakcijos“, 2) *Dievų miško* citatų, panaudotų kaip „ilustraciniai“ jungiamieji visos publikacijos fragmentai, 3) tendencingo ir itin prastos reputacijos sovietinio latvių istoriko, kuris buvo vadinamas „dvaro istoriku“, Janio Dzintaro straipsnio ištraukos apie tai, kokia nereikšminga, niekinė neva buvusi karo metais susikūrusi Latvijos centrinė taryba, kaip neva niekuo Latvijai nėra nusipelnę nacių areštuoti jos nariai Štuthofio kaliniai Čakstė ir Kalninis, 4) keliolika pačių buvusių kalinių pasisakymų, pateikiamų kaip svarbiausioji publikacijos medžiaga.

Įžanginiame žodyje teigiama, kad redakcijoje svečiavosi ir apie Štuthofio lagerį bei Sruogos knygą kalbėjosi septyniolika buvusių kalinių, bet publikacijoje pateikiamos tik trylikos žmonių mintys. Iš jų esmingiau apie *Dievų mišką* ir jame aprašytus įvykius, apie patį Sruogą kalba penki. Pėteris Vygantas, tuo metu dirbęs Valmieros rajono laikraštyje *Liesma (Liepsna)*, tvirtina praleidęs vokiečių nelaisvėje 1413 paras, bet niekada nematęs, kad mirus kuriam nors kaliniui garbės sargyboje stovėtų esesininkai. Jis labai piktinasi, kaip pats vadiną, „buržuazinių nacionalistų“ Konstantinui Čakstei per laidotuves parodyta pagarba ir nusistebėjęs retoriškai klausia: „Bet štai staiga

---

⁵³ Šią publikaciją ir nurodo straipsnio pradžioje minima Eglāja-Kristsonė. Laikraštis *Padomju Jaunatne* laikytinas lietuviškosios *Komjaunimo tiesos* analogu sovietinėje Latvijoje.

vienam iš katorgininkų surengiama ypatinga laidotuvių ceremonija! Kodėl? Už kokius nuopelnus?“⁵⁴

Kita buvusi lagerio kalinė, tuometė P. Stučkos Latvijos valstybinio universiteto Filosofijos katedros dėstytoja Vilma Plėsuma sako: „Antra [po Čakstės – V. B.] tokia „iškili“ persona Štuthofe buvo Bruno Kalninis, dešiniųjų socialistų lyderis. Žodžiais jis paprastai turi įprotį „ginti“ latvių darbo liaudies interesus, bet darbais – pardavė tuos interesus net pigiau negu už „30 sidabro grašių“. Jos nuomone Čakstė ir Kalninis lageryje „labiau priminė turistus, išsiruošusius į nedidelę iškylą, o ne kalinius“, esą jie ir į juos panašūs Štuthofe turėjo išskirtines sąlygas, nes į lagerį buvo patekę neva ne už kovą su fašizmu, bet „už proamerikietišką ir probritišką propagandą“⁵⁵. Tokia „propaganda“ Čakstė ir Kalninis kaltinami ir minėto istoriko Dzintaro straipsnio ištraukoje, kuri yra įkomponuota į publikaciją iškart po Plėsumos kalbos. Tai raiškus šaltojo karo laikų sovietinės indoktrinacijos pavyzdys.

Buvęs katorgininkas Luka Michailovas priekaištauja Sruogai už tai, kad šis netiksliai aprašė barakų išplanavimą, lagerio krautuvėlės klientūrą ir panašius dalykus. Michailovas pripažįsta, kad tai, apie ką jis kalba, galbūt tėra smulkmenos, kurios visiškai nereikšmingos „normaliame gyvenime“, bet lageryje jos buvusios itin svarbios, „[t]odėl aš negaliu pritarti Baliui Sruogai, kuris gyvenimą Štuthofe koncentracijos stovykloje aprašė ne tokį, koks jis teko didžiai įkalintųjų daliai, bet tokį, koks teko atskiriems išrinktiesiems.“⁵⁶

Alfredas Grikytis labai piktinasi, kad Sruogos knygoje pateikti apibendrinimai apie Štuthofe kalėjusius latvius yra neteisingi. Jis sako, kad Sruoga neturėjęs prielaidų ir teisės daryti apie visus lagerio lat-

---

⁵⁴ „Skaurdā patiesība: Bijušie Štuthofas koncentrācijas nometnes ieslodzītie stāsta par sevi un analizē Baļa Srogas grāmatu *Dievu mežs*”, lappusi sagatavoja A. Liepa, in: *Padomju Jaunatne*, 1969 02 22.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

vius tokių apibendrinimų, kokius padarė, nes jis esą ignoravęs skirtumus tarp atskirų lagerio latvių grupių, kad tai „žemina ir jokiū būdu neatitinka tikrovės“⁵⁷. Grikyčiui pritaria buvusi kalinė Lilija Ligerė, irgi tvirtinanti, kad *Dievų miškas* nėra objektyvi knyga. Pacitavusi knygos epizodus apie savisaugos ir išlikimo instinktą, kai išnyksta tokie dalykai kaip humanizmas, artimo meilė, ji pasakoja, kaip latvės katorgininkės viena su kita dalijosi paskutiniu duonos kąsniu, kaip palaikė viena kitą pačiomis ekstremaliausiomis sąlygomis. Sruogai priekaištauja, kad šis, „evakuodamasis iš Štuthofo stovyklos, pats vienas turėjo du maišus įvairios mantos“⁵⁸, o kiti, neprivilegijuoti, kaliniai neturėję visiškai nieko.

Publikacijoje galima stebėti tendenciją, kad buvusių kalinių pasakojimai yra pateikiami priekaištų *Dievų miškui* ir jo autoriui stiprėjimo tvarka. Tiesa, paskutinė spausdinama Stanislavo Jonano kalba yra labiau pagiriamoji ir „ideologiškai teisinga“, paremta tuomet proteguojama internacionalistinio patoso idėja. Jonanas cituoja knygos pabaigą apie tai, kad „drauge sulaukė Raudonosios Armijos tankų, savo išvaduotojų“⁵⁹ vienas kitu besirūpinantys net keturių tautybių kaliniai: lietuviai, danai, latviai ir vokiečiai.

Redakciniuose publikacijos prieduose, kuriais linkstama susirinkusiųjų pokalbį kreipti ir apibendrinti, dėl *Dievų miško* išsakomi tokie pagrindiniai teiginiai: 1) nors knyga „neabejotinai parašyta literatūros meistro ranka“ ir visa perskaitoma „įtempus dėmesį“, ji turi „vieną gana esminį trūkumą – joje atvaizduoti įvykiai ir išvados apie juos skaitytojui papasakojami remiantis vien savo tiesioginiais stebėjimais ir vien savo požiūriu“; 2) adekvačiausiai, objektyviausiai Sruogai pavyko pavaizduoti fašistus ir jų parankinius, taip pat lagerio kalinių „aristokratiją“ (jai ir pats Sruoga visoje publikacijoje gana aiškiai priskiriamas), bet *Dievų miške* trūksta paprastų, eilinių

---

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

kalinių, kurių buvusi didžioji dauguma, išsamaus, objektyvaus vaizdavimo; 3) „tai, kas pasakyta knygoje, dar reikia papildyti ir patikslinti“; 4) knyga yra aktuali, latviškas vertimas – taip pat, bet esą „[...] būtų buvę dar geriau prieš išleidžiant šią knygą [latviškai – V. B.] sukviesti štuthofiečius ir išklausti jų mintis. Tas mintis buvo tikslinga išdėstyti knygos pratarinėje, kuri šiuo atveju būtina latviškam jos leidimui. Tai skaitytojams būtų suteikę daug tikslesnį ir išsamesnį autoriaus aprašomų įvykių vaizdą.“⁶⁰

Tame pat laikraštyje maždaug po mėnesio publikuoti dar dviejų buvusių Štuthofio lagerio kalinių prisiminimų fragmentai, pavadinti „Skaitytojai papildo ‘Aštrią tiesą’“: Voldemaro Graubės ir Paulo Rasos. Rasa pasidalina savo išpūdžiais apie lagerį, apgailestaudamas, kad visų to meto išgyvenimų ir kančių „neįmanoma papasakoti – pritrūksta žodžių“⁶¹. Jokių komentarų apie *Dievų mišką* ar priekaištų jo autoriui jis neišsako. Ypač vertingi Graubės atsiminimai. Jis nepagaili blogų ir aiškiai tikrovės neatitinkančių teiginių Čakstės, Kalninio „ir į juos panašių“⁶² adresu, apgailestauja, kad dar nėra skaitęs *Dievų miško*, ir sako atpažinęs save iš Sruogos knygos citatos, kuri buvo pateikta publikacijoje „Aštri tiesa“. Graubė turi omenyje Jonano cituotą fragmentą iš paskutinio *Dievų miško* skyriaus „LXI. Laisvė patvory“, kuriame pasakojama, kaip Rusijos kariuomenės sulaukia keturiose: Sruoga, buvęs aukšto rango Danijos komunistų partijos veikėjas Paulas Nilsenas, vokietis Grünvaldas ir neįvardytas jaunas vaikinai latvis: „Prišliaužė prie manęs ir vienas latvelis, jaunas toksai bernuželis, Stutthofe išsėdėjęs ištisus metus, temokėjęs kalbėti tiktai latviškai – ir tai labai negausiai. Jis dabar turėjo pleuritą, aukštą temperatūrą, eiti taip pat nebemokėjo. Nuo Bratkės akių jis buvo pasislėpęs po eglele – taip ir išliko gyvas“ (p. 563) (Jonanas cituoja tik du pirmus šio epi-

---

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ Pauls Rasa, „Tā tiešām bija gatavā elle“ („Lasītāji papildina „Skaidro patiesību“”), in: *Padomju Jaunatne*, 1969 03 18.

⁶² Voldemārs Graube, „Es esmu tas ceturtais...“ („Lasītāji papildina „Skaidro patiesību“”), in: *Padomju Jaunatne*, 1969 03 18.

zodo sakinius⁶³). Graubē prisipažīsta, kad tas „latvelis, jaunas toksai bernužēlis“ yra būtent jis. Patikslina Sruogā, kad jis Štuthofē kalējēs ne metus, o tik trīs mēnesius, ir detalīau aprašo tā patī „prišliaužimo“ epizodā:

Neturējau jēgū pakilti ir dar kažkur eiti, todēl paprašīau savo draugū, kad jie mane paliktū čia, kur esu. Jie paklausē, bet panešē mane ī pašalī ir paslēpē tarp malkū stirtos ir ten netoliese augusīū eglaičīū. Kitū galimybīū mane īšgelbēti jie neturējo. Taip aš likau vienas.

Kiek atsigavēs, pakēliu galvā ir apsižvalgiu aplinkui. Kairēje nuo manēs buvo dvaro centras, dešīnēje kažkoks pastats, o tiesiog priēšais – tvora ir daržīnē. Kai prasidējo aliarmas ir visi ī dvaro puolē bēgti, aš likau savo slēptuvēje. Kai šurmulys nurimo, pastebējau prie tvoros žmones. Ir jie mane pamatē ir pradējo moti, kad prieičīau arčīau. Susiradau dvi plonesnes malkū pliauskas ir, jomis ramstydamsis, šīaip ne taip prikrypavau prie jū. Jie, kaip paaiškējo, buvo Balys Sruoga ir Danijos Komunistū partijas Centro Komiteto sekretorius. Vēliu prie mūsū dar prisijungē vokietis, atrodo, virējas, kuris tarsi kaltintas dalyvavimu atentate priēš Hitlerj. Jokiū simpatijū jis man nekēlē, nes ir po mūsū īšlaisvīnimo jis kaip buvo, taip ir liko fašistas. Danā īš mūsū grupelēs īšsīvedē jau po keliū dienu. Balys Sruoga mano atminty īšliko kaip geras, dēmesingas [atsaucīgs] žmogus.⁶⁴

Tokiu būdu *Dievū miško* personažas, tikslīau, jo prototipas pats pakoreguoja ir papildo pasakojīmā apie save, kuria naujā tekstā, kuris sykiu yra ir *Dievū miško* kontekstas, ir „kontrtekstas“, ir īš dalies, turint omenyje pačīā aprašomā situacijā, „avantekstas“.

Paskutinis apie Štuthofā Latvījos spaudoje rašēs buvēs konclagerio kalīnys, kuris minējo ir Sruogos knygā, mano žīnīomis, buvo Robertas Enkūzenas. Jis savo atsimīnīmais dalīnosi 1979 m. žurnale *Lies-*

---

⁶³ Žr.: „Skaurā patiesība...“.

⁶⁴ Voldemārs Graube, *op. cit.*

ma (*Liepsna*), atsiliepdamas į neseniai tame pat žurnale publikuotą jau minėto istoriko Dzintaro straipsnį apie Štuthofio koncentracijos stovyklą, kurį sakosi norįs „papildyti kai kuriais duomenimis apie save, apie kitus: ir nukankintus, ir išgyvenusius“⁶⁵. Enkūzenas papasakoja savo istoriją, išgyvenimus lageryje, prisimena kartu kalėjusius žmones, tradiciškai smerkiamai atsiliepia apie Kalninį, Čakstę, vadinamas juos „buržuazinės Latvijos ‘činovnikais’“⁶⁶, teigia juos buvus privilegijuotais kaliniais, kurie neva ignoravę tiek jį, tiek kitus eilinius kalinius iš Latvijos. Čia pat prisimenamas ir *Dievų miškas*: „Nenoriu visiškai pritarti ir visam tam, ką savo knygoje *Dievų miškas* rašo Balys Sruoga. Jis vis dėlto priklausė išrinktųjų grupei ir negalėjo tinkamai įsijausti į mūsų – labiausiai nukamuotų – likimą.“⁶⁷

Į Sruogos knygos menines ypatybes, stilistinę išskirtinumą, į jos raiškų nuokrypį nuo XX a. penkto dešimtmečio stalininių „socialistinio realizmo“ normų ir klišių bene aiškiausiai Latvijoje dėmesį atkreipė literatūrologė Eglāja-Kristsonė⁶⁸. Ji sistemingai vadina *Dievų mišką* romanu, skirtingai nuo įsigalėjusios latviškos inercijos vertinti šią knygą vien kaip memuarus, kaip skaudžią praeitį liudijantį „dokumentą“, kuriam gali būti reiškiamos pretenzijos dėl neobjektyvumo ar neišsamumo.

Trumpos išvados

Imagoantropologinis tautinės latvių lagerio bendruomenės vaizdinys *Dievų miške* kuriamas arba labai apibendrintais bruožais (didžiavimasis savo tautybe, tautinis uždarumas, darbštumas, išskirtinis daininumas), arba išplėtotą pavienį atvejį pateikiant kaip bendrojo bruožo pavyzdį (Čakstės mirtis, turinti liudyti latvių kalinių „būdo bruožą“

---

⁶⁵ Roberts Enkūzens, „Nāves gājiena“ atbalss”, in: *Liesma*, 1979, Nr. 4, p. 29.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Žr.: Eva Eglāja-Kristsonē, *op. cit.*, p. 727.

mirti dėl bet kokio neva menko negalavimo). Šis vaizdinys palydimas trimis vertinamąjį atspalvį turinčiais sakiniais, kad lageryje latvių niekas nemėgė, iš kurių du buvo kupiūruojami visuose lietuviškuose kūrinio leidimuose iki publikuojant jį 1997 m. *Raštų* 4 tome, o nekupiūruotas trečiasis – liko neišverstas nei rusiškame (*Лес бозов*, 1958), nei latviškame (*Dievu mežs*, 1968) knygos leidimuose.

Darytina tvirta prielaida, kad Sruoga puikiai suprato žymiausių Štuthofio koncentracijos stovyklos kalinių latvių Konstantino Čakstės ir Bruno Kalninio reikšmę ir svarbą Latvijos visuomeniniame, politiniame gyvenime ir istorijoje. Politiškai „neutralus“ pirmojo, jo mirties ir laidotuvių aprašymas ir antrojo, emigravusio į Vakarų, visiškas nutylėjimas, leidžiant jo buvimą išskaityti tik tarp eilučių, gali būti siejamas su vadinamąja „savicenzūra“.

Dievų miškas literatūrinėje ir įvairioje kitoje, net labai specifinėje Latvijos spaudoje buvo pristatomas, anotuojamas ir prieš jam pasirodant latviškai, ir po to. Latviško vertimo recepcijoje absoliučiai dominuoja požiūris į Sruogos knygą kaip į memuarus, kaip į istorinį „dokumentą“ ir beveik išleidžiamos iš akiračio išskirtinės jos meninės savybės, jos unikalumas stalininių (ir ne tik) laikų sovietinėje literatūroje, su tuo susijusios (ne)publikavimo peripetijos ir panašūs klausimai.

Pagrindiniai latviško leidimo vertintojai – Latvijoje gyvenę buvę Štuthofio konclagerio kaliniai – daugiausia priekaištavo Sruogai dėl neobjektyvumo ar nepakankamo objektyvumo, kurio knygos autorius negalėjęs pasiekti, nes, jų tvirtinimu, priklausęs kalinių „aristokratijai“. Atskirai minėtinas *Dievų miško* „personažo“ „latveli[o], jaun[o] tok[io] bernužėli[o]“, buvusio kalinio Voldemaro Graubės, savidentifikacijos atvejis, palydimas Sruogos knygą papildančio ir „koreguojančio“ jo teksto.

Papildomo tyrimo ar bent išžvalgymo, matyt, nusipelno vertėjo Hario Galinio prisipažinimas, kad jo knygai *Mirties varžytinės* „visų didžiausią stimulą“ yra suteikęs Sruoga, siekiant atsakyti, ar šis stimulus kokiais nors būdais (ir kokiais) pasireiškia Galinio kūrinėje.

Rainis lietuvių kultūrologijoje ir literatūrologijoje

Įvadas

Janio Rainio (tikr. Janis Pliekšanas, 1865–1929) asmenybės, biografijos ir kūrybos pėdsakai Lietuvoje labai ryškūs. Į lietuvių kalbą išversta ir periodikoje, knygose paskelbta daug jo eilėraščių iš įvairių poezijos rinkinių, 1967 m. Vilniuje išleista eilių knyga vaikams *Aukso sietelis* (*Zelta sietinš*, 1920), o 1971 m. – sudėtinga plataus filosofinio užmojo poema *Ave sol!* (1910). Lietuviškai pasirodė keturi jo pjesių vertimai: dramą-pasaką *Aukso žirgas* (*Zelta zirgs*, 1909) 1924 m. išvertė Borisas Melngailis, 1964 m. – Eugenijus Matuzevičius; 1938 m. buvo išleista Kosto Korsako versta pjesė *Pūsk, vėjeli!* (*Pūt, vėjiņi!*, 1913), o 1998 m. pasirodė Sigito Gedos verstas vienas sudėtingiausių draminių Rainio kūrinių – tragedija *Juozapas ir jo broliai* (*Jāzeps un viņa brāļi*, 1919). Dramą *Pūsk, vėjeli!* 1935 m. pastatė Klaipėdos teatras, 1951 m. – Šiaulių teatras, 1963 m. Panevėžio teatre buvo pastatytas *Aukso žirgas*.

Lietuvių žurnalistai, įvairūs kultūros, meno žmonės, visuomenės veikėjai, eseistai, bibliografai, literatūros kritikai, literatūros mokslininkai ir istorikai yra daug rašę apie Rainio asmenybę, gyvenimą, įvairiai interpretavę ir analizavę jo pažiūras, kūrybą. Tad šio straipsnio tema yra tik dalis daug bendresnio teminio lauko, kurį būtų galima pavadinti „Rainio recepcija Lietuvoje“ ir skirti jam atskirai dėmesio, parengiant išsamią komparatyvistinę mokslo knygą.

Rimtas žingsnis tokios knygos link žengtas Silvestro Gaižiūno studijoje *Latvių literatūra Lietuvoje* (*Latviešu literatūra Lietuvā*), konkrečiai – jos skyriuje „Rainio kelias į Lietuvą“ („Raina ceļš uz Lie-

tuvu”). Studija 2008 m. buvo publikuota kolektyvinėje monografijoje *Latviai, estai ir lietuviai: Literatūriniai ir kultūros kontaktai*¹. Minėtame skyriuje Gaižiūnas konspektyviai apžvelgia kai kuriuos lietuvių autorių rainistikos darbus ar vien tik užsimena apie juos, daugiausia dėmesio skirdamas Julijono Lindės-Dobilo požiūriui į Rainį, taip pat Rainio kūrinių lietuviškiems vertimams, jų kokybei.

Mėginant apibendrinti, plačią temą apie Rainio recepciją Lietuvoje – jeigu reikėtų ją aptarti išsamiai ir sistemingai – preliminariai būtų galima skirstyti į tokias temines skiltis:

1. Rainio kūrybos vertimų į lietuvių kalbą istorija ir poetika (atskirai aptariant dramų vertimus ir poezijos vertimus).

2. Rainio pjesių pastatymai Lietuvoje ir jų refleksija.

3. Rainis ir jo kūryba lietuvių literatūros mokslo darbuose, literatūros kritikos straipsniuose.

4. Rainis ir jo kūryba kultūrologiniuose, eseistiniuose, memuariiniuose, kultūrinės publicistikos ir panašiuose darbuose.

5. Rainis ir jo kūryba lietuvių žiniasklaidoje: straipsniai ar jų fragmentai laikraščiuose, žurnaluose, interneto portaluose, pasisakymai radijuje, televizijoje (pavyzdžiui, pradedant nuo publikacijų apie 1924 m. Rainio viešnagę Kaune ir Latvijos Nacionalinio teatro gastroles Laikinojoje sostinėje, kurių metu parodytas spektaklis *Juozapas ir jo broliai*; nuo įvairiems Rainio jubiliejams skirtų straipsnių ar jam skirtų nekrologų 1929 m. rudenį; ir t. t.).

6. „Kitas Rainis“ (pavyzdžiui, literatūros *apie* Rainį vertimai iš latvių kalbos²; Rainio atminimo vietų Vilniuje ir Panevėžyje įamžinimas ir

---

¹ Silvestrs Gaižūns, „Latviešu literatūra Lietuvā”, in: *Latvieši, igauņi un lietuvieši: Literārie un kultūras kontakti*, sastādītājs un zinātniskais redaktors Benedikts Kalnačs, [Rīga]: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, p. 976–984.

² Kaip svarbiausią minint lietuviška medžiaga papildytą Janio Kalninio biografinio romano *Rainis* (1977) vertimą, lietuvių kalba pasirodžiusį 1981 m. žymių žmonių biografijoms skirtoje serijoje „Siluetai“.

jo peripetijos; lietuvių turistų kelionių Rainio vietomis aprašymai, fotografijos³; Rainio vaizdinys lietuvių literatūroje, mene⁴; ir kt.).

Šio straipsnio tikslas yra trumpai, net kiek schemiškai supažindinti su rezultatais, kurie gauti apibendrinant dvi Rainio recepcijos Lietuvoje sritis: 1) Rainio asmenybės, veiklos bei kūrybos interpretacijas lietuvių kultūrologiniuose, kultūrinės publicistikos, eseistikos ir panašiuose darbuose; 2) Rainio biografijos, jo kūrybos interpretavimą lietuvių literatūros istorikų, literatūros kritikų darbuose. Suprantama, nekartoiant to, kas jau pasakyta minėtos Gaižiūno studijos skyriuje „Rainio kelias į Lietuvą“, arba papildant tai, kas jame pasakyta.

Rainis lietuvių kultūrologijoje

Kultūrologiniai, eseistinės publicistikos ir panašūs lietuvių rainistikos darbai publikuoti ir kaip atskiri straipsniai kultūrinėje periodikoje, ir kaip įvairių knygų skyriai ar poskyriai. Atidesnio dėmesio verti atrodo penki atvejai, pradedant nuo 1929 m., nuo Rainio mirties metų.

Tų metų pabaigoje Justas Paleckis paskelbė straipsnį „Rainis – kovotojas ir kūrėjas“⁵, o netrukus pasirodė dalimis spausdintas labai

---

³ Pavyzdžiui, kultūros istorijos prasme labai informatyvūs ir įdomūs faktai: apytikriai 1938–1940 m. nuotrauka, kurioje užfiksuoti katalikiškos studentų draugijos *Ateitininkai* ekskursantai prie Rainio kapo; 1975 m. žurnale *Tarybinė mokykla* publikuotas R. Luckutės straipsnis „Literatūrinėmis Latvijos vietomis“; ir pan.

⁴ Kalbant apie Rainį lietuvių literatūroje, pirmiausia reikėtų analizuoti eilėraščius, skirtus Rainiui, jo atminimui ar kitaip jį aktualizuojančius: Justo Paleckio „Rainiui (60 metų sukaktuvėms)“ (1925), „Atgimimas (Pagal J. Rainį)“ (1940), Kosto Korsako „Poeto garbė“ (1968), Sigito Gedos „Siužetas Janio Rainio dramai, kurios jis negalėjo sukurti“ (1988), Vlado Braziūno „latvių *Fausto* vertėjo viltys“ (2008) ir kt. Kalbant apie Rainį lietuvių mene, pirmiausia tektų aptarti skulptoriaus Mato Menčinsko apie 1930–1934 m. sukurtą biustą „Jonas Rainis, latvių poeta“.

⁵ Justas Paleckis, „Rainis – kovotojas ir kūrėjas“, in: *Kultūra*, 1929, Nr. 12, p. 605–609.

didelės apimties Julijono Lindės-Dobilo straipsnis „Rainis“⁶, kurį derėtų kvalifikuoti kaip išsamią ir savitą kultūrologinę rainistikos studiją. Abu autoriai – ir Paleckis, ir Lindė-Dobilas – buvo puikūs Latvijos istorijos, visuomenės, kultūros žinovai, tik kardinaliai skyrėsi jų žiūros rakursas į latvių klasiko veiklą ir kūrybą: pirmojo buvo kairuoliškai, socialdemokratiškai ideologizuotas, o antrojo pernelyg idealizuotas. Dėl to Paleckis itin pozityviai atsiliepia apie Rainio socialdemokratines pažiūras, pavadina Rainį 1905 m. revoliucijos siela, pabrėžia jo kaip Latvijos darbininkų klasės atstovo, netgi jos vadovo reikšmingumą. Lindė-Dobilas išsako visiškai priešingus vertinimus. Rainis, kaip socialdemokratų veikėjas ir socialistų ideologas, jam neįdomus, jam imponuoja Rainio „ištrūk[imas] iš šios ideologijos“⁷, jis atvirai džiaugiasi Rainio-poeto pergale prieš Rainį-kovotoją ir visuomeninį veikėją, džiaugiasi Rainiu kaip naujos „meninės sintezės“⁸ kūrėju, ypač tragedijoje *Juozapas ir jo broliai*, kurią Lindė-Dobilas pavadina „latvių *Faustu*“⁹.

Bendra tai, jog abu autoriai, nepaisant jų pasaulėžiūrų ir požiūrio taškų į Rainio palikimą skirtingumo, Rainį vertina kaip neabejotinai iškiliausią latvių rašytoją, kaip pačią žymiausią ar vieną žymiausių Latvijos asmenybių. Paleckio ir Lindės-Dobilo pavyzdys rodo, pirma, kad Rainio įvairiapusiškumas bei universalizmas leidžia jo biografiją, pasaulėžiūrą, veiklą ir kūrybą interpretuoti skirtingai, net priešingai, antra, kad ir Lietuvoje jau XX a. I pusėje pradeda formuotis, o vėliau įsitvirtina tarsi dvipusis Rainio paveikslas: 1) Rainio, kaip socialdemokratiškos nuostatų skleidėjo ar net revoliucingo ideologo, kaip aktyvaus visuomeninio politinio veikėjo, kuris labiausiai do-

---

⁶ Dobilas, „Rainis“, in: *Vairas*, 1930, Nr. 1, p. 327–332; Nr. 2, p. 461–468; Nr. 4, p. 49–54; Nr. 5, p. 165–170.

⁷ Silvestrs Gaižūns, *op. cit.*, p. 978.

⁸ Dobilas, *op. cit.*, Nr. 2, p. 463.

⁹ *Ibid.*, p. 469. Šios tragedijos faustiškumą vėliau plačiai analizavo Gaižiūnas, žr.: Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, Kaunas: „Knygų naujienos“, 2002, p. 502–512.

mino tarpukario kairiuosius lietuvių inteligentus bei oficialiuosius sovietinės Lietuvos kultūrinės visuomenės sluoksnius¹⁰, ir 2) Rainio, kaip labai talentingo, giliaminčio, estetiškai ir stilistiškai daugiabriaunio poeto, dramaturgo, vertėjo, kuris traukė daugumą Rainio kūrybos vertėjų į lietuvių kalbą, daugumą latvių literatūra ir kultūra susidomėjusių Lietuvos literatūrologų, kultūrininkų.

Dar viena populiari rainistikos sritis Lietuvoje buvo ir tebėra Rainio ryšiai su Lietuva: ir asmeniniai, ir kūrybiniai, ir simboliniai, t. y. Rainio, kaip kelias baltų tautas, gentis (latvius, latgalius, lietuvius) jungiančios ir tą jungtį deklaruojančios asmenybės, paveikslas. Būtent pastarajai sričiai skirtas filosofo, kultūros istorijos tyrinėtojo Bronislovo Genzelio monografijos *Kultūrų sąveika* skyrius „J. Rainio trauka“¹¹. Genzelis, nors ir neskaito latviškai, tačiau iš lietuviškai publikuotų kitų autorių latvistikos, rainistikos darbų, iš skirtingų šaltinių gana objektyviai ir nuosekliai atskleidė Rainio ryšius su Lietuva, su lietuvių literatūra, kultūra, Rainio gyvenimo Vilniuje ir Panevėžyje aplinkybes. Jo knygoje įdomus ir originalus kontekstas, į kurį patenka Rainis: Adomas Mickevičius, Immanuelis Kantas, Tarasas Ševčenko, Oskaras Milašius ir kitos panašios asmenybės, turėjusios kokių nors biografinių ar kūrybinių ryšių su Lietuva.

Palyginti neseniai pasirodė filosofo, rašytojo, publicisto Arvydo Juozaičio literatūrinės publicistikos knyga *Ryga – niekieno civilizacija*, kuri jau spėjo išeiti ir latviškai¹². Apie Rainį rašoma pirmoje skyriaus „Rainis, arba inteligentijos spindesys ir skurdas“¹³ dalyje.

---

¹⁰ Dar žr.: Antanas Venclova, „Lyg puošnus ažuolas...“, in: *Literatūra ir menas*, 1965 09 11; Justas Paleckis, „Broliai mūs tikrieji, saulėj šioj arčiausi: [Atsiminimai apie Janį Rainį]“, iš lietuvių kalbos vertė Vytautas Martišius, in: *Pergalė*, 1984, Nr. 1, p. 150–157.

¹¹ Bronius Genzelis, *Kultūrų sąveika*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 167–177.

¹² Tik jos pavadinimas lietuvių kalba neteisingai išverstas: *Rīga – cita civilizācija*. Kalbininkė latvistė, baltistė Regina Kvašytė siūlo versti: *Rīga – neviena civilizācija*.

¹³ Arvydas Juozaitis, *Ryga – niekieno civilizacija*, Vilnius: Alma littera, 2011, p. 89–99; Arvīds Jozaitis, *Rīga – cita civilizācija*, no lietuvių valodas tulkojuši

Knygos autorių labiausiai domina politinė latvių klasiko biografija ir jos – kaip ideologiškai „teisingos“ – vėlesnis konstravimas bei permodeliavimas sovietiniais metais. Vis dėlto susidaro įspūdis, jog ir patį autorių yra šiek tiek paveikęs būtent sovietinis Rainio biografijos „modelis“. Apie tai, pavyzdžiui, gali byloti kad ir štai tokia pavardžių virtinė, kuri persmelkia pasakojimą apie Rainį ir kurios neatsveria kokia nors kita, kultūrinė: Karlas Marxas, Pėteris Stučka¹⁴, Janis Čakstė¹⁵, Karlis Ulmanis, Stalinas, Leninas, net Chruščiovas ir Brežnevas. Kitaip tariant, Lietuvos skaitytojas apie Rainį iš Juozaičio knygos gauna ne visai adekvatų supratimą: su XXI amžiui pertekline, kitą informaciją užstojančia sovietmečio žyme, kurią autorius lyg ir siekia dekonstruoti, bet tai jam ne itin pavyksta padaryti.

Trys nedideli, bet informatyvūs skyriai apie Rainį yra 1996 m. Vilniuje išleistoje poetės, lyginamosios literatūrologijos specialistės Birutės Masionienės kultūros istorijos knygoje *Baltijos tautos: „Faustiškasis latvių genijus Janis Rainis (1865–1929)“, „Vėl apie Rainį“ ir „J. Rainio dramos“*¹⁶. Plačiausiai Masionienė apsisoja prie Rainio dramaturgijos. Balansuodama ant kultūrologijos ir literatūrologijos ribos, ji analizuoja tragedijų *Indulis ir Arija (Indulis un Ārija, 1911)* bei *Juozapas ir jo broliai* protagonistų paveikslus, kuriuos tradiciškai vertina kaip „asmenyb[es], pralenkus[ias] savo amžininkus“¹⁷. Baigiamoji autorės išvada apie Rainį, apie jo veiklos ir kūrybos visumą yra tokia:

Sunku įsivaizduoti XX a. pradžios [Latvijos] kultūrą, jos tolesnę raidą be J. Rainio įnašo. Dabartinė latvių literatūra, gaivindama šio menininko tra-

---

Pauls Balodis, Inga Znotiņa, Rīga: Zvaigzne ABC, 2014, p. 91–101.

¹⁴ Jis 1919 m. buvo vadinamosios Latvijos Sovietų Socialistinės Respublikos (1918–1920) vadovas.

¹⁵ Pirmasis Latvijos prezidentas, vadovavęs 1922–1927 m.

¹⁶ Birutė Masionienė, *Baltijos tautos: Kultūros istorijos metmenys*, Vilnius: Aidai, 1996, p. 92–93, 97–103.

¹⁷ *Ibid.*, p. 101.

dicijas, jungia amžiaus pradžią ir pabaigą, įrodydama, kad, regis, tolimas kūrybinis palikimas gali įtakoti moderniąją visuomenę.¹⁸

Rainis lietuvių literatūrologijoje

Literatūrinės Rainio recepcijos kelias į Lietuvą prasidėjo, kai pirmaisiais XX a. dešimtmečiais lietuvių kalba imta publikuoti konspektyvias latvių literatūros istorijos apžvalgas. Minėtini keli to meto darbai, žvalgantis, kaip juose atsiliepiama apie Rainio kūrybą. Dėmesio verti: A. Juozapavičiaus apybraižoje *Latviai*, publikuotoje dienraštyje *Vilniaus žinios* 1905 ir 1906 m., esantis didelis skyrius, pavadintas „Latvių literatūra nuo Stendero laikų ligi pastarųjų dienų“¹⁹; Onos Pleirytės-Puidienės išversta ir jos papildyta Eduardo Volterio apybraiža *Latvių literatūra*, kuri 1908 m. išspausdinta žurnale *Draugija*²⁰, o 1909 m. išleista atskira brošiūra²¹; Kazimiero Jasėno parašytas skyrius „Latvių literatūra“, kuris buvo įtrauktas į Maironio *Trumpą visuotinės literatūros istoriją*, išleistą 1926 m. kaip Maironio raštų 5 tomas²²; A. Survilaitės straipsnis „Žvilgsnis į latvių literatūrą“, 1938 m.

---

¹⁸ *Ibid.*, p. 103.

¹⁹ Poškiečių Antanas [A. Juozapavičius], „Latvių literatūra nuo Stendero laikų ligi pastarųjų dienų“, Idem, *Latviai*, in: *Vilniaus žinios*, 1906, Nr. 209 (527), 212 (530)–214 (532), 220 (538)–221 (539), 224 (542)–226 (544), 230 (548)–231 (549), 233 (551), 235 (553)–239 (557), 243 (561)–244 (562), 246 (564).

²⁰ Eduardas Volteris, „Latvių literatūra“, vertė ir papildė Ona Pleirytė-Puidienė, in: *Draugija*, 1908, Nr. 23, p. 252–258; Nr. 24, p. 356–362.

²¹ Eduardas Volteris, *Latvių literatūra*, vertė ir papildė Ona Pleirytė-Puidienė, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1908.

²² Maironis, „Trumpa visuotinės literatūros istorija“, in: Idem, *Maironio raštai*, t. 5, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, 1926. Skyrius „Latvių literatūra“ publikuojamas p. 266–274 ir palydimas tokia Maironio išnaša: „Apie Latvių literatūrą, man prašant, yra parašęs prel. Kazim. Jasėnas, R[y]gos univ. prof., kuriam čia nuoširdžiai tariau ači[ū]. Man teko jo straipsnį bent kiek tik sutrumpinti, apleidžiant smulkmenas ir kai kur saviškai pertvarkant“ (p. 266).

paskelbtas žurnale *Mokslo dienos*²³. Svarbūs ir dar keli panašaus profilio rašiniai.

Apibendrinant tai, kaip šiuose darbuose charakterizuojamas Rainis²⁴, būtina pažymėti, kad Juozapavičius, Volteris, Jasėnas ir Survilaitė Rainį apibūdina kaip labai iškilų rašytoją, tačiau bemaž visi autoriai jį mini tik greta jo žmonos rašytojos Aspazijos. Akcentuojamas arba abiejų rašytojų iškilų talentų lygiavertiškumas, arba net pirmenybė teikiama Aspazijai ir jos kūrybai. Pavyzdžiui, Jasėnas rašo: „Greta Aspazijos, talentu už ją nežemesnis, stovi jos vyras Janis Rainis Pliekšans“²⁵, o Volterio veikale yra toks teiginys: „Aspazija užima *pirmutinę vietą* jaunosios literatūros srovėje.“²⁶ Tiesa, pastarasis teiginys gali priklausyti ir Volterio apybraižos vertėjai į lietuvių kalbą Pleirytei-Puidienei, kuri verčiamą veikalą yra papildžiusi savo medžiaga bei pastabomis. Mat vertėja buvo aistringa Aspazijos gerbėja, publikavusi Lietuvos spaudoje ne vieną straipsnį apie latvių rašytoją, jos kūrybą, apie jos pjesę *Vaidilutė* (*Vaidelote*, 1894). Vien tik Survilaitė nedviprasmiškai sako: „Tais laikais [XX a. pradžioje] iškilo *didžiausias latvių poetas* Rainis.“²⁷

Atrodo, kad pirmuoju daugiau ar mažiau profesionaliu literatūrologiniu rašiniu, kuriame plačiau analizuojama ir Rainio kūryba, Lietuvoje reikėtų laikyti 1930 m. pasirodžiusį Kosto Korsako straipsnį „Naujoji latvių dramatinė literatūra“²⁸. Jis parengtas daugiausia re-

---

²³ A. Survilaitė, „Žvilgsnis į latvių literatūrą“, in: *Mokslo dienos*, 1938, Nr. 11, p. 597–599.

²⁴ Plačiau apie tai, kaip šiuose darbuose pristatyta *visa* latvių literatūra, jos istorija, žr.: Kęstutis Nastopka, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 191–207; Silvestras Gaižūns, „Latviešu literatūra Lietuvā“, p. 1013–1014.

²⁵ Maironis, *op. cit.*, p. 271.

²⁶ Eduardas Volteris, „Latvių literatūra“, in: *Draugija*, 1908, Nr. 24, p. 360; išskirta – V. B.

²⁷ A. Survilaitė, *op. cit.*, p. 598; išskirta – V. B.

²⁸ Kostas Korsakas, „Naujoji latvių dramatinė literatūra“, in: *Kultūra*, 1930, Nr. 9, p. 471–475.

miantis Andrėjo Upyčio pranešimu „Latvių dramos naujausioji raida“ („Latviešu drāmas jaunākas gaitas“, 1929) ir kitais literatūriniais jo darbais, kurių įtaka Korsakui buvo itin stipri.

Visą vėlesnių laikų literatūrologinę rainistiką, Lietuvoje gana gausią ir produktyvią, parankiausia pristatyti suskirsčius ją į tris didesnes sąlygines grupes: 1) bendro propedeutinio pobūdžio tekstai apie Rainio biografiją, pažiūras, veiklą ir kūrybą; 2) darbai apie Rainio ir jo kūrybos ryšius bei sąsajas su Lietuva; 3) atskiri, metodologine, temine ir kitomis prasmėmis skirtingi Rainio kūrybos tyrimai.

1. Bendro propedeutinio pobūdžio tekstai apie Rainio gyvenimą ir darbą – tai šviečiamieji, populiarinamieji straipsniai literatūrinėje, kultūrinėje periodikoje, specializuotoje profesinėje spaudoje, Rainio vertimų knygų įvadiniai ir baigiamieji straipsniai, mokomųjų leidinių skyriai, kita panaši medžiaga, kurioje pateikiamos svarbiausios žinios apie Rainio biografiją, asmenybę, pažiūras, kūrybos visumą. Paprastai tokie tekstai skirti arba platesniems skaitytojų sluoksniams, arba konkrečioms tikslinėms jų auditorijoms (mokytojams, mokiniams, studentams).

Vienas pirmųjų reikšmingesnių šio, apžvalginio, tipo rašinių buvo išspausdintas 1952 m. Korsako atliktų Rainio vertimų knygoje *Rinktinė*. Deja, jo vertę menkina ryškus vulgariojo marksizmo, net stalinizmo atspalvis, atsiradęs vėlgi dėl Upyčio įtakos: Upytis Korsakui visą gyvenimą buvo didžiausias ir latvių literatūros, ir latvių literatūrologijos autoritetas. Patosiška sovietinė ideologija, pateikianti visiškai iškreiptą latvių klasiko recepciją, bene ryškiausiai prasiveržia *Rinktinės* įvadinio straipsnio „Janis Rainis (1865–1929)“ pabaigoje: „Šviesiausieji Rainio troškimai, išreikšti jo nemariuose kūriniuose, įsikūnijo tikrai įgyvendinus socialistinę santvarką. Tarybų Latvija – tai Rainio Latvija.“²⁹

---

²⁹ Kostas Korsakas, „Janis Rainis (1865–1929)“, in: J. Rainis, *Rinktinė*, vertė Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1952, p. 33.

Daug objektyviau su Rainio biografija ir kūryba Lietuvos skaitytojai supažindinami Liongino Šepkaus mokymo priemonėje vidurinėms mokykloms *TSRS tautų literatūra*³⁰ ir ypač Kęstučio Nastopkos apybraižoje *Tarybinių Pabaltijo tautų literatūra*, kuri 1975 m. publikuota žurnale *Tarybinė mokykla*, o 1977 m. išleista atskira knygele kaip „paskaitų konspektas“ studentams³¹. Šepkus apie Rainį rašo gana paviršutiniškai, vien tik referuodamas kitų autorių mintis. Nastopka latvių klasiko kūrybą pristato ganėtinai konceptualiai, analizuoja vieną kitą jo kūrinių, tiesa, tik bendrais bruožais.

Išsamiausias ir originaliausias šio pobūdžio rainistikos darbas Lietuvoje yra Silvestro Gaižiūno straipsnis, išspausdintas „Pasaulinės literatūros bibliotekos“ serijoje 1998 m. išleistoje Rainio kūrybos rinktinėje. Straipsnį sudaro keturios dalys, skirtos atitinkamai Rainio biografijos, pasaulėžiūros, dramaturgijos ir poezijos analitinei apžvalgai. Gaižiūno nuomone, „[a]teities žmogaus vizija yra viso Rainio meninio pasaulio raktas, padedantis prasiskverbti į giliausias archetipines struktūras, pasiekti amžinųjų problemų sritis, taigi pajusti latvių rašytojo kūrybos universalumą.“³²

2. Darbai apie Rainio ir jo kūrybos ryšius bei sąsajas su Lietuva

apima tris temines tyrimų sritis: a) asmeniniai rašytojo ryšiai su Lietuva; b) Rainio kūrybos teminės ir poetinės sąsajos su Lietuva, su įvairia lituanistine medžiaga; c) tipologinės Rainio kūrinių ir lietuvių rašytojų kūrinių paralelės.

---

³⁰ L. Šepkus, *TSRS tautų literatūra*: Mokymosi priemonė 10 kl., Kaunas: Šviesa, 1971; L. Šepkus, *TSRS tautų literatūros apybraiža*: Mokymo priemonė 10 kl., 2-asis leidimas, Kaunas: Šviesa, 1976.

³¹ Kęstutis Nastopka, „Tarybinių Pabaltijo tautų literatūra“, in: *Tarybinė mokykla*, 1975, Nr. 6, p. 24–30, Nr. 7, p. 23–28; Kęstutis Nastopka, *Tarybinių Pabaltijo tautų literatūros*: (Paskaitų konspektas), Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė-redakcinė taryba, 1977.

³² Silvestras Gaižiūnas, „Janio Rainio dvasinio likimo linija: tarp Šiaurės ir Pietų“, in: Janis Rainis, *Poezija. Dramos*, sudarytojas Kęstutis Nastopka, Vilnius: Vaga, 1998, p. 765.

Lietuvių literatūrologus, bibliografus domino Rainio požiūris į lietuvių kalbą, literatūrą, kultūrą, jo santykiai su lietuvių rašytojais, visuomenės veikėjais, kultūros žmonėmis, jo gyvenimas Vilniuje bei Panevėžyje. Šie santykiai, lietuviškieji Rainio biografijos epizodai nuodugnai išanalizuoti Nastopkos monografijos *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai* skyriuje „Janis Rainis ir Lietuva“³³ ir Gaižiūno monografijos *Kultūros tradicijos baltų literatūrose: XX a. paralelės ir kontaktai* skyriuje „Nuo asmeninių prie kultūrinių kontaktų“³⁴. Nastopka labiausiai gilinosi į latvių rašytojo santykius su Eduardu Volteriu, Gaižiūnas – į jo ryšius su Juozu Gabriu-Paršaičiu.

Tyrinėta ir asmeninė Rainio biblioteka, tiksliau, lituanistinis jos rakursas. Bibliografas Vladas Žukas aprašė, kokias lituanistines knygas lietuvių ir kitomis kalbomis turėjo Rainis³⁵, Marija Macijauskienė išstudijavo lietuviškus autografus Rainio bibliotekos knygose³⁶.

Rainio kūrybos teminius, poetinius ir kitokius ryšius su įvairiomis lietuviškomis realijomis savo darbuose analizavo Korsakas, Nastopka, Gaižiūnas, Vigmantas Butkus ir kiti. Tarkime, Nastopka minėtoje monografijoje rašo apie lietuvių raudų stilistikos įtaką Rainio eilėraščiui „Sesutės daina“ („Mąsiņas dziesma“, 1909), apskritai apie lietuvių tautosakos motyvus jo poezijoje vaikams, apie lituanizmus pjesėje *Pusidealistis* (*Pusideālists*, 1901), apie Lietuvos istorijos epizodus tragedijoje *Indulis ir Arija*, draminėje poemoje *Dauguva* (*Daugava*, 1919) ir dramos, skirtos Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui, apmatuose. Butkus analizuoja lietuviškuosius ir abiejų baltų tautų vienybės, istorinio likimo bendrystės motyvus dramos *Saulės mūšis*

---

³³ Kęstutis Nastopka, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*, p. 143–191.

³⁴ Silvestras Gaižiūnas, *Kultūros tradicijos baltų literatūrose: XX a. paralelės ir kontaktai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 208–225.

³⁵ Vladas Žukas, „Lietuviškos ir lituanistinės knygos J. Rainio bibliotekoje“, in: *Bibliotekų darbas*, 1984, Nr. 1, p. 32–33.

³⁶ Marija Macijauskienė, „Lietuviškieji autografai J. Rainio bibliotekoje“, in: *Kultūros barai*, 1979, Nr. 9, p. 68–69.

(*Saules kauja*, 1911–1916) eskizuose ir kultūrologinės kelionių knygos *Kastanola* (*Kastanola*, 1928) poskyryje „Per Lietuvą“ („Caur Lietuvu“)³⁷.

Rainio poezijos, dramaturgijos vertimų į lietuvių kalbą estetinė problematika, jų istorija daugiausia domėjosi Korsakas ir Gaižiūnas. Pirmasis yra išsakęs tokią ne tik rainistikai, bet ir visai lyginamajai baltistikai reikšmingą apibendrinančią mintį: „Kaip beatrodytų paradoksalu, J. Rainio lyrika ypač sunku versti į lietuvių kalbą. Čia, be kita ko, iškyla dar ir kai kurie specifiški kalbiniai sunkumai, atsirandantys kaip tik dėl lietuvių ir latvių kalbų artimos giminystės.“³⁸ Gaižiūnas lakoniškai pristato ir įvertina visų pagrindinių Rainio vertėjų darbus: Kosto Korsako, Kazio Borutos, Eugenijaus Matuzevičiaus, Sigitos Gedos, Jono Strielkūno³⁹.

Mokslo darbų grupėje apie Rainio, jo kūrybos ryšius bei sąsajas su Lietuva atskirai minėtini komparatyvistiniai tyrimai, skirti tipologinėms Rainio kūrinių ir įvairių lietuvių poetų, rašytojų kūrinių paralelėms⁴⁰. Dar 1955 m. literatūros istorikas Kazys Umbrasas rusų kalba publikavo straipsnį apie Rainio poezijos ir lietuvių poeto Juliaus Janonio kūrybos panašumus, kaip abu autorius vienijantį faktorių pirmiausia išskeldamas „revoliucinį patosą“⁴¹ ir kitas jam artimas ypatybes.

---

³⁷ Vigmantas Butkus, „Baltiškumo kontūrai: Janio Rainio drama *Saulės mūšis*“, in: Idem, *Šiauliai: provincijos miestas palatvėje*, Šiauliai: Saulės delta, 2005, p. 138–141.

³⁸ Kostas Korsakas, „Vertėjo žodis“, in: Janis Rainis, *Lyrika*, vertė Kostas Korsakas, Vilnius: Vaga, 1975, p. 217.

³⁹ Silvestras Gaižiūnas, „Latviešu literatūra Lietuvā“, p. 979–984.

⁴⁰ Platėliau apie jas žr. kito šios knygos straipsnio „Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* ir Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* paralelės“ skyrelį „Istorija: lyginamoji baltistinė rainistika“.

⁴¹ К. Умбрасас, «Общие черты в творчестве Ю. Янониса и Я. Райниса», in: *Latvijas PSR ZA Vēstis*, 1955, Nr. 9, p. 28.

Vakarų ir Rytų kultūrų dialogą aprėpiantį, sintetinantį universalizmą Gaižiūnas laiko svarbiausiu principu, suartinančiu Rainio ir Vydūno pasaulėžiūras, jų dramaturgiją. Detaliausiai analizuojamos ir lyginamos Rainio drama *Ugnis ir naktis* (*Uguns un nakts*, 1903–1904; išsp. 1907) ir Vydūno drama *Amžina ugnis* (1913), aiškinantis, kokie moderniosios misterijos poetikos elementai joms būdingi, kaip abi dramos susijusios su simbolizmu, su jo filosofija ir estetika⁴².

Istoriosofiniu aspektu komparatyvistiškai buvo lyginamos Rainio istorinė tragedija *Indulis ir Arija* su Vinco Krėvės-Mickevičiaus tragedija *Šarūnas*⁴³. Aurelija Mykolaitytė panašiu aspektu analizavo Rainio istorinės dramaturgijos ir Maironio dramatinės trilogijos apie Vytautą paraleles⁴⁴. „Kurį lietuvių poetą galėtume pastatyti greta Rainio? Ko gero... Maironį, kad ir su didelėmis išlygomis“⁴⁵, – rašė Donatas Sauka, ne visai pagrįstai ir sėkmingai mėgindamas Maironio kūrybos visumą gretinti su Rainio kūrybinio palikimo visuma.

3. Atskiri Rainio kūrinių tyrimai, t. y. tie, kurie neturi lyginamojo baltistinio dėmens, Lietuvoje daugiausia orientuoti į dramaturgiją. Lietuvių literatūrologų dažniausiai ir išsamiausiai analizuotos Rainio pjesės: *Ugnis ir naktis*, *Indulis ir Arija*, *Pūsk, vėjeli!*, *Aukso žirgas*, *Juozapas ir jo broliai*, *Grojau, šokau* (*Spėlėju, dancoju*, 1919), nebaigta pjesė *Kurbadas* (*Kurbads*). Tokių tyrimų tradiciją dar tarpukariu pradėjo Korsakas straipsniu „J. Rainio dramaturgija“, publikuotu kaip jo verstos dramos *Pūsk, vėjeli!* įvadas. Korsakas teigia: „J. Rainis latvių

---

⁴² Silvestras Gaižiūnas, *Kultūros tradicijos baltų literatūrose*, p. 247–272.

⁴³ Vigmantas Butkus, „Neoromantinė istoriosofija V. Krėvės *Šarūne* ir J. Rainio *Indulyje ir Arijoje*“, in: *Metai*, 2001, Nr. 8–9, p. 109–123.

⁴⁴ Aurelija Mykolaitytė, „Maironio ir Rainio istoriosofinės dramos“, in: *Eina garsas: Nauji Maironio skaitymai*, sudarė Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 197–211.

⁴⁵ Donatas Sauka, „Paralėlė – Rainis“, in: Idem, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 125.

draminės literatūros plėtotėje sudarė ištiesą etapą, naują, žymiai aukštesnę pakopą.⁴⁶

Vėliau draminius Rainio kūrinius įvairiais teminiais, probleminiais rakursais, remdamiesi skirtingomis metodologijomis, yra analizavę Nastopka, Gaižiūnas, Butkus ir kiti. Pavyzdžiui, Butkus domėjosi ugnies simbolika ir erdvės poetika bei jų tarpusavio sąsajomis misterijoje *Ugnis ir naktis*⁴⁷, išryškino dramos-pasakos *Aukso žirgas* psichoanalitines („alchemiškąsias“) potekstes⁴⁸.

Monografijose *Baltų Faustas ir Europos literatūra* (2002), *Klajojantys siužetai baltų literatūrose: Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai* (2009) Gaižiūnas Rainio kūrybą įkomponuoja į platų Europos ir pasaulinės literatūros, kultūros, mitologijos kontekstą. Pirmojoje knygoje analizuojamas Rainio verstas Johann'o Wolfgang'o Goethe's *Faustas*, taip pat faustiškieji motyvai *Ateities žmogaus* (*Nākotnes cilvēks*) apmatuose, dramose *Grojau, šokau, Ugnis ir naktis, Indulis ir Arija, Juozapas ir jo broliai*, poemoje *Ave soll!*, eilėraščių rinkiniuose *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912), *Penki Dagdos eskizų sąsiuviniai* (*Dagdas piecas skiču burtnīcas*, 1925)⁴⁹. Antrojoje knygoje atskleidžiama, kuriuose Rainio kūrinuose ir kaip plėtojami bei transformuojami mitai apie Prometėją, Orfėją, Odiseją etc. Kaip Prometėjo mito variacijos analizuojami eilėraščiai „Žiedų sapnai“ („Ziedu sap-

---

⁴⁶ K. Korsakas Radžvilas, „J. Rainio dramaturgija“, in: J. Rainis, *Pūsk, vėjeli!: 5 veiksmy tautos daina*, vertė K. Korsakas Radžvilas, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 6.

⁴⁷ Vigmantas Butkus, „Rainio *Ugnis ir naktis*: ugnies semantika“, in: *Acta Baltica'94*, Kaunas: Aesti, 1997, p. 58–62; Vigmantas Butkus, „Telpas poetika Raiņa mistērijā *Uguns un nakts*“, in: *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*, 2006, 11. sēj., p. 131–141.

⁴⁸ Vigmantas Butkus, „Janio Rainio dramos *Aukso žirgas* semantika“, in: *Gim-tasis žodis*, 1995, Nr. 9, p. 27–30; Vigmantas Butkus, „Raiņa *Zelta zirgs*: Kalna, Zelta un Saules semantika“, in: *Karogs*, 1995, Nr. 9, p. 162–167.

⁴⁹ Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, p. 294–333, 462–516 (skyriai „Faustas ir vertimai“, „Faustas kaip tiltas tarp mitų ir Ateities žmogaus (Rainis)“).

ni”), „Kopiantis į kalną“ („Kalnā kāpējs”), „Siela gilioji“ („Dvēsele dziļā”), kaip Orfėjo mito variantas – misterija *Grojau, šokau*, kaip odisejiškos tematikos kūrinys – „graikų epas latviškomis strofomis“ „Odisėjo klystkeliai“ („griekų epus latviešu pantos” „Odiseja maldū ceļi”, 1930)⁵⁰ ir t. t. Rainio kūrybą Gaižiūnas yra tyrinėjęs ir ne vienu kitu aspektu, pavyzdžiui, romano žanro poetikos⁵¹.

Išvados

Lietuvos kultūrininkus ir literatūros mokslininkus, kurie rašė apie Rainį, interpretavo ir analizavo jo pasaulėžiūrą, biografijos peripe-tijas, kūrybą, domino: 1) Rainis kaip rašytojo-kovotojo tipas, kaip revoliucinės kovos poetas (Paleckį, Korsaką, Umbrasą, iš dalies Šepkų ir kt.); 2) jo biografijos ir kūrybos santykis su Lietuva, jo kūrybos tiesioginės ir tipologinės paralelės su lietuvių autorių kūriniais (Genzelį, Nastopką, Gaižiūną, Sauką, Mykolaitytę ir kt.); 3) Rainio kūrybos vieta visuotinės ir Europos literatūros kontekste, jo poveikis latvių literatūros ir kultūros raidai, kai kurie imanentiški jo kūrybos seman-tikos ir poetikos aspektai (Lindę-Dobilą, Masionienę, Butkų, Gaižiūną ir kt.).

Reikia konstatuoti, kad rainistikos tyrimai Lietuvoje yra ganėtinai išplėtoti ir neretai funkcionuoja beveik kaip atskira literatūrinės bal-tistikos sritis, kurioje daugiausia nuopelnų turi Kostas Korsakas, Kęs-tutis Nastopka, ypač Silvestras Gaižiūnas.

---

⁵⁰ Silvestras Gaižiūnas, *Klajojantys siužetai baltų literatūrose: Mitai. Legen-dos. Literatūriniai tipai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 31–33, 74, 91–92.

⁵¹ Silvestras Gaižiūnas, „Janio Rainio romanai: sumanymai ir realybė“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2009, t. 11: *Kintantys romano pavidalai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2010, p. 118–124.

Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* ir Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* paralelės

Metodologinė įžanga

Tradicinę literatūros komparatystikos paradigmą plėtojančiuose veikaluose paprastai kalbama apie du pagrindinius literatūrinių sąsajų tyrimo būdus, kurie atskirais konkrečiais atvejais, jeigu tam yra pakankamos empirinės prielaidos, gali būti sinchronizuojami. Tai genetinių (arba kontaktinių) literatūrinių sąsajų tyrimo kelias ir tipologinių literatūrinių sąsajų tyrimo kelias¹. Pirmasis realizuojamas esant tiesioginiams kontaktams, įtakoms, poveikiams, teminiams ir kitokiems „skoliniam“, kitaip tariant, esant apčiuopiamiems ryšiams tarp dviejų ar daugiau literatūrų, kultūrų, kurie galimi įvairiausiais pavidalais: nuo asmeninių rašytojo ryšių su kita kultūrine terpe iki subtilių kūrybinių aliuzijų į kitos literatūros, kultūros ar istorinės-kultūrinės atminties ženklus. Antrasis, anot Peterio V. Zima'os aiškini- nimo, suponuoja konstruktyvų tipologiškai panašių, bet paprastai jokių tiesioginių tarpusavio sąsajų neturinčių literatūrinių reiškinių

---

¹ Žr.: Александр Дима, *Принципы сравнительного литературоведения*, перевод с румынского М. В. Фридмана, Москва: Прогресс, 1977, p. 121–166; Диониз Дюришин, *Теория сравнительного изучения литературы*, перевод со словацкого И. А. Богдановой, Москва: Прогресс, 1979, p. 96–201; Peter V. Zima, *Komparatistische Perspektiven: Zur Theorie der Vergleichenden Literaturwissenschaft*, Tübingen: Francke, 2011, p. 35–48 ir kt.

lyginimą, komparatyvistinei analizei pasirenkant tik tuos lyginimo aspektus, kurie apima analogiškas giliausias lyginamųjų reiškinių struktūras, vadinasi, leidžia daryti produktyvias tiriamąsias išvadas.

Tarkime, produktyviu laikomas Franzo Kafkos ir Jaroslavo Hašeko kūrybos lyginimas, kai jie traktuojami kaip populiarūs modernistiniai visuomenės kritikai, t. y. šiuo požiūriu tipologiškai artimi, nesvarbu, kad kontrastingi – „Kafka [pasaulio] ambivalenciją ir groteską išreiškias tragiškai, o Hašekas komiškai-satyriškai“. Vis dėlto „Kafka kaip religinis autorius, kaip egzistencialistas ar ekspresionistas su Hašeku negali būti lyginamas“², kadangi jokia tipologija tokių paralelių nepagrindžia.

Istorija: lyginamoji baltistinė rainistika

Literatūrinėje baltistikoje – lyginamosiose lietuvių-latvių literatūrų studijose – rainistika yra svarbi, neilgą, bet tvirtą tradiciją jau turinti sritis. Išsamius genetinius komparatyvistinius šios srities tyrimus apie Janio Rainio (tikr. Janis Pliekšanas, 1865–1929) biografijos, veiklos ir kūrybos santykį su Lietuva yra atlikęs Kęstutis Nastopka, o šiuos tyrimus svariai papildė Silvestras Gaižiūnas³.

Palyginti skaitlingi Lietuvoje tipologiniai lyginamieji rainistikos tyrimai. Julius Janonis, Vydūnas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Maiornis – su šių autorių atskirais kūrinių, kūrybos visuma ar menine pasaulėžiūra vienokiu ar kitokiu tipologiniu rakursu buvo gretinami ir analizuojami Rainio kūriniai, jo idėjos.

1955 m. Kazys Umbrasas išryškino bendrus Rainio ir Janonio kūrybos bruožus. Nors ir ganėtinai konjunktūriškai atsiliepiant į

---

² Peter V. Zima, *op. cit.*, p. 39.

³ Kęstutis Nastopka, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 143–191 (skyrius „Janis Rainis ir Lietuva“); Silvestras Gaižiūnas, *Kultūros tradicijos baltų literatūrose: XX a. paralelės ir kontaktai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 208–225 (poskyris „Nuo asmeninių prie kultūrinių kontaktų“).

sovietinio meto ideologines realijas, vis dėlto buvo atskleistos tipologiškai artimos vadinamojo „revoliucinio patoso“ tendencijos abiejų rašytojų poezijoje, leidusios Umbrasui padaryti rezultatyvius apibendrinimus. Pavyzdžiui:

J. Janoniui, kaip ir J. Rainiui ir daugeliui kitų revoliucinių poetų būdingas dvejopas revoliucinių idėjų raiškos būdas: revoliucinis-romantinis alegorinis (ryto, audros, miško, pavasario, saulės, aušros vaizdinių eksploatavimas) ir realistinis, betarpiškas (konkrečios tikrovės vaizdai, apmąstymai, azartiškos deklaracijos).⁴

Be abejo, į revoliucinę tematiką orientuota, tiksliau, revoliucine retorika paremta yra tik nedidelė Rainio kūrybinio palikimo dalis. Todėl jo lyginimas su Janoniu tegalėjo būti aspektinis. Nepalyginamai visapusiškesnė ir produktyvesnė lyginamoji tipologinė rainistinė analizė atlikta Silvestro Gaižiūno, kurioje jis aptaria universalizmą, Vakarų ir Rytų kultūrų dialogą kaip Rainio ir Vydūno pasaulėžiūras vienijantį principą, persiduodantį jų draminei kūrybai⁵. Pastarojoje tipologiškai tvirčiausiai abu autorius vienijanti ašis yra universalijas sinkretinantis naujosios misterijos žanras, orientuotas į simbolizmą, suvokiamą „kaip sintezės men[as]“⁶. Plačiausiai aptariamas Rainio misterijos *Ugnis ir naktis* (*Uguns un nakts*, 1903–1904; išsp. 1907) ir Vydūno misterijos *Amžina ugnis* (1913) paralelizmas, epizodiškai, bet tikrai esmingai prie jų prišliejant Krėvės misteriją *Likimo keliais* (1926, 1929)⁷.

---

⁴ К. Умбрасас, «Общие черты в творчестве Ю. Янониса и Я. Райниса», *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1955, Nr. 9, p. 29.

⁵ Žr.: Silvestras Gaižiūnas, *op. cit.*, p. 225–269.

⁶ *Ibid.*, p. 252.

⁷ Atskirai minėtinas su Rainiu susijęs dar vienas baltistinis Gaižiūno darbas – lyginamasis vertimų tyrimas (žr.: Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, Kaunas: „Knygų naujienos“, 2002, p. 302–333; poskyris „Fausto vertimai į baltų kalbas. Penkios versijos (1897–1999)“). Atskirai, kadangi šis darbas nepriskirtinas *tipologinei* komparatyvistikai.

Rainio ir Krėvės kūrybą apibendrintais štrichais lygino šių eilučių autorius, kaip abu rašytojus vienijančias tipologines bendrybes išskėlęs: 1) panašų jų dramatinės kūrybos santykį su istorinės patriotinės tematikos tautinio romantizmo literatūra, pateikiant visais požiūriais naują meninę Latvijos ir Lietuvos istorijos traktuotę, 2) novatoriškas literatūrinės Biblijos interpretacijas dramoje *Juozapas ir jo broliai (Jāzeps un viņa brāļi, 1919)* ir romane *Dangaus ir žemės sūnūs (1949, 1961)*⁸. Pirmoji iš minimų bendrybių – istoriosofiškai naujas požiūris į praeitį, perteiktas per sudėtingų ir komplikuoatų asmenybių prizmę, – išplėtojama lyginamąja istorinių dramų *Indulis ir Arija (Indulis un Ārija, 1911)* ir *Šarūnas (1913)* analize⁹.

Būta poros bandymų lyginti Rainio ir Maironio kūrybą. Abiejų autorių istorinę dramaturgiją analizavo Aurelija Mykolaitytė, pamėginusi rasti sąlyčio taškų tarp estetinė prasme nelygiaverčių ir daugumos tipologinių klasifikacijų požiūriu nevienodų Rainio ir Maironio draminių kūrinių, tačiau jų, bent kiek esmingesnių, kaip rodo tyrimo išvados, neradusi¹⁰. Donatas Sauka šiuodu autorius mėgino lyginti visuminiu požiūriu, deklaruodamas, kad Rainis yra latviškoji Maironio paralelė¹¹.

Sauka rašo: „Kurį lietuvių poetą galėtume pastatyti greta Rainio? Ko gero... Maironį, kad ir su didelėmis išlygomis. Bent jau Maironis į porą tiktų ne blogiau negu kuris kitas vėlesnių laikų poetas. Taip, bet jei Maironis, tai suprantame – ir koks atstumas tarp jų!“¹² Vis dėlto tas

---

⁸ Žr.: Vigmantas Butkus, „Dažas tipologiskas paraleles (H. Ibsens, Rainis un V. Krėve)“, in: *Raiņa lasījumi: 1992*, redkolēģija: K. Lūsis... [u.c.], Daugavpils: Multinacionālas kultūras centrs, 1994, p. 23–28.

⁹ Žr.: Vigmantas Butkus, „Neoromantinė istoriosofija V. Krėvės *Šarūne* ir J. Rainio *Indulyje ir Arijoje*“, in: *Metai*, 2001, Nr. 8–9, p. 109–123.

¹⁰ Žr.: Aurelija Mykolaitytė, „Maironio ir Rainio istoriosofinės dramos“, in: *Eina garsas: Nauji Maironio skaitymai, sudarytojas Manfredas Žvirgždas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 210.

¹¹ Žr.: Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 123–127; poskyris „Paralelė – Rainis“.

¹² *Ibid.*, p. 125.

„atstumas“ pasirodė esąs akivaizdžiai per didelis, kad būtų galima nutiesti tokias paraleles. Abu tyrinėtojus labiausiai klaidinanti prielaida turbūt buvo ta, kad Rainis, gimęs 1865 m., ir Maironis, gimęs 1862 m., yra „tos pačios kartos“ rašytojai, kuriuos abu „subrandino tautinio atgimimo epocha“¹³. Ir pamirštant, kad latvių nacionalinės literatūros evoliucija dėl įvairių istorinių, kultūrinių priežasčių lietuviškąją „lenkė“ visa generacija, t. y. Maironis brendo visokeriopai *kurdamas* minėtąją „tautinio atgimimo epochą“, o Rainis brendo visokeriopai *konfliktuodamas* su ja, *transformuodamas* ją, net tiesiogiai *nukentėdamas* nuo jos ir *kurdamas* naują „naujasrovininkų“ epochą.

Analogišku kaip ir Sauka – faustiškumo, sąlyčio su Johanno Wolfgango Goethe’s kūryba – aspektu prie lietuvių literatūros Rainį ir jo kūrybą komparatyvistiškai „pritraukia“ Vytautas Kubilius. Tik jis gerokai tiksliau nusako tiek Rainio kūrybos specifiką, tiek lietuvių ir latvių literatūrų evoliucinį santykį:

Latvių nacionalinė savimonė iškart gavo į rankas stiprų savo kultūros brandumo ir vertės argumentą¹⁴. Latvių literatūrai atsivėrė filosofinio universalumo horizontas, į kurį veržliai pasuko J. Rainio originalioji dramaturgija. [...] Kodėl lietuvių kultūros slenkstį Faustas ir Mefistofelis – dvilypės žmogaus prigimties simboliai – peržengė puse šimtmečio vėliau? [...] Lietuviai, suvaržyti spaudos draudimo, tylėjo – nacionalinės poetikos resursai dar atrodė per menki siekti visuotinumo skliautų, trūko kultūrinių jėgų rizikingam lietuvių literatūrinio žodžio bandymui, o ir lietuvių visuomenės estetinę orientaciją lėmė daug konkretesni dienos politiniai ir socialiniai uždaviniai.¹⁵

---

¹³ Aurelija Mykolaitytė, *op. cit.*, p. 198.

¹⁴ Kubilius turi galvoje didžiulę įtaką latvių literatūros ir kultūros raidai padariusį 1898 m. latvišką Goethe’s *Fausto* vertimą, kuris laikomas vienu svarbiausių Rainio kūrybinių darbų.

¹⁵ Vytautas Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 221.

Kubiliaus pavartoti ir daugiau ar mažiau su Rainio kūryba susieti abstraktūs apibūdinimai: „filosofinio universalumo horizontas“, „dvilypės žmogaus prigimties“ įsimbolinimas, „visuotinum skliautų“ siekiai ir panašūs, jautresnei lietuvių literatūros istorijos išmanytojo klausai jau patys savaime turėtų asocijuoti tam tikras – aiškiai kitokias nei maironiškoji – paradigmines paraleles. Dionýzas Āurišinas teigia, kad lyginamosios analizės objektu gali tapti tik tie reiškiniai, „kurie savo esme, tipiniais bruožais atitinka vienas kitą, yra vienatipiai, priklauso vienai sistemai“, „kurie savo specifiniais bruožais ir esme adekvatūs vienas kitam kaip organiškai priklausantys tai pačiai aukštesnei struktūrai“, kurią galima išskaidyti į „smulkesnius struktūrinius vienetus“¹⁶.

Turint galvoje šias Āurišino išsakytas prielaidas, atkreipiant dėmesį į visą lietuviškos lyginamosios rainistikos istoriją ir būtinai aktualizuojant cituotąsias Kubiliaus išžvalgas, galima nesunkiai pastebėti ir pradėti ryškinti besiveriančią naują rainistinę literatūrinę paralelę: Rainio kūryba – Vinco Mykolaičio-Putino kūryba. Putino literatūrinį palikimą su Rainio palikimu esmingai artina panašaus pobūdžio ir panašaus intensyvumo pasaulinės literatūros bei kultūros intertekstų „rinkinys“, lemtingas *Bildung* idėjos poveikis ir šios idėjos variacijos, simbolistinės poetikos apraiškos, minėtieji „filosofinio universalumo horizontas“ bei „dvilypės žmogaus prigimties“ įsimbolinimas ir dar ne viena, Āurišino žodžiais tariant, „vienatipė sistema“. Visa tai leistų atsidėti plačiai ir produktyviai komparatyvistinei analizei, kuri galėtų apimti ne vieną Rainio ir Putino kūrybos sritį. Tačiau šiuosyk bus apsiribota dviejų eilėraščių rinkinių lyginimu.

---

¹⁶ Диониз Дюришин, *op. cit.*, p. 202, 203.

Nauja tipologinė paralelė: *Galas ir pradžia ir Tarp dviejų aušrų*

Turbūt kiekvienoje nacionalinėje literatūroje, pasiekusioje raidos etapą, kurį sąlygiškai galima pavadinti klasikine branda, yra sukuriamas fundamentalus, „atraminis“ eilėraščių rinkinys, drama, poema, romanas ar kito žanro kūrinys arba kūriniai. Toks ar tokie, kuris ar kurie pasižymi meniškiausiai, sykiu filosofiškausiai atskleista universalia egzistencine situacija, itin kūrybingai išplėtota žmogaus vietos pasaulyje problematika, estetiškai įtaigiai išreikšta prieštarų pasaulio polių sintezės idėja, brėžiančia conceptualų santykį tarp idealumo ir medžiagiškumo, tarp mikrokosmo ir makrokosmo. Toks ar tokie, kokius Anglijoje sukūrė Williamas Shakespeare'as, Vokietijoje – Johannas Wolfgangas Goethe, Lenkijoje – Adomas Mickevičius ir t. t.

Vienu iš tokių kūrinių latvių literatūroje laikyčiau Rainio eilėraščių rinkinį *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912), o lietuvių literatūroje – Putino *Tarp dviejų aušrų* (1927). Šie eilėraščių rinkiniai yra etapiškai tiek abiejų rašytojų kūryboje, tiek nacionalinių latvių ir lietuvių literatūrų raidoje. Abu jie panašūs ir tam tikromis esminėmis savo giluminės koncepcijos savybėmis, ir tam tikromis reikšmingomis problematikos plotmėmis, ir ne viena svarbia detale, figūra, vaizdiniu, panašūs plačiu sintetinančiu užmoju, apibendrinančiomis filosofinėmis intencijomis.

Įvardydamas pagrindinį panašumą, nurodyčiau kryptingą egzistencinių ir ontologinių temų, problemų išplėtojimą, sugestyviai jas perteikiant įtampos tarp universaliųjų priešybių kontekste. Didžioji įtampa tarp pirmiausia ir „įkrauna“ abu rinkinius tiek tematiškai, tiek semantiškai: įtampa tarp galo, pabaigos ir pradžios, tarp atomo ir kosmoso, tarp sielos ir universumo, tarp rytų šviesos ir „vakarų atšvaist[ų]“¹⁷, tarp vergo ir karaliaus būsena, tarp viršūnių ir gelmių.

---

¹⁷ Putinas, *Tarp dviejų aušrų*: Fotografuotinis leidinys, Vilnius: Lietuvos rašy-

Sykiu neišvengiamai didžiajame amžinai besikartojančiame cikle šios priešybės susijungia, pereina viena į kitą, gimdo naują kokybę, artinančią būtį prie archetipinio pirmapradiškumo, prie sinkretinės amžių pradžias menančios ar utopišką amžių pabaigą galinčios ženklinti vienovės.

„Visi daiktai, kaip blankūs šešėliai, dvilypuojasi tavo regėjime“ (TDA, 5), „Būk sveikas gi, žemės bangoj atspindėjęs dangau!“ (TDA, 45) – taip ir panašiai apie priešybių sąjungą, perėjimą viena kiton rašo Putinas. „Te galas tampa pradžia“, – taip apie panašią sąjungą ir perėjimą rašo Rainis, toliau štai tokiu būdu plėtodamas mintį ir vaizdą:

Te paslaptis pabunda,
Te visiems laikams iš visų pašalių
Pasitraukia naktis.

Pirmapradžiai debesynai sūkuriuoja ir niukias,
Amžinybių ūkai verda ir kelias.¹⁸

Tai paskutinės, reziumuojančios Rainio rinkinio eilutės, skirtos pritraukti skaitytojo dėmesį prie tokios kosminės vaizdinijos, kurią metaforiškai galima pavadinti čiurlioniška didžiųjų erdvių simfonija. Čia pat prisimenant, kad panašią kuria ir Putinas „Viršūnių ir gelmių“ pabaigoje: „O tvanko rūkais debesuotoj padangėj / Dar blykčioja skaidrūs pirmykšti žaibai“, kol galų gale išskaidrėja kažkokia putiniška

---

tojų sąjungos leidykla, 1992, p. 5. Toliau straipsnyje cituojant rinkinį *Tarp dviejų aušrų* skliaustuose nurodomas šio leidinio puslapis, prieš jį rašant trumpinį TDA.

¹⁸ Jānis Rainis, „Gals un sākums. Viena rituma ziemas dziesma“, in: Idem, *Kopotī raksti 30 sējumos: 2. sēj.: Dzeja*, Rīga: Zinātne, 1977, p. 407–408. Toliau straipsnyje cituojant rinkinį *Gals un sākums* skliaustuose nurodomas šio leidinio puslapis, prieš jį rašant trumpinį GS. Visi eilėraščių vertimai iš latvių kalbos yra straipsnio autoriaus. Jie yra prasminiai filologiniai.

nežinomu, kitokių erdvėlaikinių koordinacių amžinybė, pavadinama „nežinoma saule“, „nežinomu ruimu“ (TDA, 46).

Rainis, kurdamas kosminę vaizdiniją, kurdamas sinkretinę esamo ir būsimą pasaulio bei universumo viziją, aktualizuoja jam labai imponavusį dialektinį mąstymą: „Kur materija tampa dvasia, / Kur esybė tampa savo priešybe“ („Kur viela top gars, / Kur patmets top pretmets“; GS, 403). Šias itin reikšmingas eilutes ir jų kontekstą Jonas Strielkūnas į lietuvių kalbą verčia taip:

Materijon grimzta
Dvasia, kur tarp dulkių
Mirties ir gyvybės
Kaita amžina.

Kur tampa vienove
Marga įvairovė,
Materija – siela,
Chaosas – darna.

Dvasia dar nežino:
Daly nei pilnatvėj
Tai amžinybei
Galo nėra.¹⁹

Abu poetai po vieną eilėraščių skiria didingų, kone kosminių mastelių figūrų, lyg ir personifikuotų, lyg ir ne, tvarkančių žmonių ir žmonių likimus, paveikslų kūrimui. Abiejų eilėraščiai yra panašiais pavadinimais: Putino keturių posmų „Galiūnas“ ir ilgas, net penkiolikos posmų Rainio „Galingasis“ („Pārvarīgais”), beje, dažnu motyvu artėjas ir prie Putino poemos „Vergas“.

---

¹⁹ Janis Rainis, „Iš rinkinio *Galas ir pradžia*“, vertė Jonas Strielkūnas, [Kostas Korsakas], in: Idem, *Poezija. Dramos*, sudarytojas Kęstutis Nastopka, Vilnius: Vaga, 1998, p. 138. Strielkūno vertime kursyvu išskirtos prieš tai latviškai cituotos dvi eilutės.

Ir Putino galiūnas, ir Rainio galingasis vaizduojami kaip valdantys, viešpataujantys, besilygindami su jais eilėraščių subjektai pavadina save vergais, tik elgiasi visiškai priešingai. Putino nusižemina: „Pakilo, sumojo juoduoju sparnu, – / Ir aš į jo sostą, kaip vergas, einu“ (TDA, 38), Rainio maištauja ir nugali: „Betgi aš nenoriu būti vergas! / Aš nenoriu pojūčių ne savo, / Svetimų idėjų ir svajonių / Viešpačių nenoriu pripažinti! / Kas tu toks, kad pančius man uždėtum?“; „Aš tave, galiūne, nugalėjau.“²⁰ Maištu išsilaisvinantis Rainio „Galingojo“ subjektas primena išsilaisvinantį Putino „Vergo“ subjektą, pabrėžiant tai, kad vergiją ir vergystę tiek latvių, tiek lietuvių poetas traktuoja kaip tam tikrą simbolinę, šiek tiek metafizinę priklausomybę, iš kurios vaduojamasi dėl savasties siekio. Pastarasis Putino atveju yra spontaniško poelgio išdava, Rainio atveju – nuoseklios, sistemingos saviieškos rezultatas.

Galima sakyti, kad rinkinyje *Galas ir pradžia*, kaip ir rinkinyje *Tarp dviejų aušrų*, kosminių erdvių dinamikos, universalių dydžių fone kaip bene svarbiausias ryškinamas apibendrintas savo vietos, savo paskirties, savasties ieškančio, patirtį kaupiančio ir taip tobulėjančio žmogaus paveikslas. Tas paveikslas tam tikra prasme renesansiškas, aiškiai visuminis, siekiant juo aprėpti ir praėjusių laikų humanistinę patirtį, ir tiesiant tiltus į ateitį, galvojant apie ateities žmogų, apie *Zukunftsmensch*, kurį savo dienoraščiuose minėjo Rainis²¹. Rainio knygoje akivaizdžiai, o Putino vos fragmentiškai, netiesiogiai, bet irgi išryškėja vadinamoji *Bildung* idėja: tapimo, saviugdos idėja, kai per lūžių, permainų ir metamorfozių kupiną gyvenimo kelionę subjektas artėja prie tikrojo, autentiško savęs.

Rainis šią idėją iškelia į pirmą planą, išryškina pačia rinkinio kompozicija, struktūruodamas knygą pagal trinarį principą: žmogaus pabudimo, ilgo septynių etapų ieškojimo ir galų gale atradimo būseną.

---

²⁰ Janis Rainis, „Iš rinkinio *Galas ir pradžia*“, p. 132, 135.

²¹ Žr.: Jānis Rainis, *Kopotī rakstī 30 sējūmos: 24. sēj.: Dienasgrāmatas un piezīmes*, Rīga: Zinātne, 1986, p. 376, 799.

Šios būsenos ne tik iespūdingai poetiškai išreikštos, bet – kaip būdinga Rainiui – nepaprastai racionaliai apmāstytas, proporcingai struktūruotas. Vienas žymiausių latvių kritiķu, literatūras istorikas Guntis Berelis, pabrēzdamas eilēraščiū rinkinio *Galas ir pradžia* svarbā ir īsskirtinumā latviū literatūras raidoje, rašo, kad jame Rainis pirmā kartā taip kūrybingai sugebējo suderinti māstytojo, retorias ir poeto ampluā²². Janinos Kursytēs pastebējimu, Rainis kuria „didelio intelektinio tankio poezijā, paremtā daugybe semantiniū ir formas asociacijū“²³.

Žmogaus kelionēs savasties link požiūriu kaip bene svarbiausi īsskirtini du Rainio eilēraščiai: pirmoje rinkinio dalyje esantis „Pabusdamas po sapno ar po darbo“ („Cik sapņa izmodos, cik darba trokšņa“) ir trečioje dalyje esantis „Tampanti siela“ („Topošā dvēsle“), kuris lietuviškai ir kalbine prasme, ir pagal kūrinio koncepcijā Strielkūno ne visai tiksliai īsverstas kaip „Bundanti siela“. Tiedu eilēraščiai sudaro tam tikrā dialogiškā diptichā. Pirmajame kalbama apie skausmingā žmogīskujū ieškojimų „pabudimā“, dar nesuvokiant savēs ir savo pasķirties, apie giluminī instinktā patyrimū ir paklydimū kelyje „[s]uprast save, pasaulī ir ramybē“²⁴, bet syķiu kaip supratimo ir ramybės pagrindā jau projektuojant šios ir anapusinēs būties sintezē:

Ir siela tampa didžiule – aprēpia
Anā pasaulī ir šīame gyvena,
Tū abiejū būčiū susiliejimas –
Ramybē, laimē, galas ir pradžia.²⁵

Eilēraštis „Tampanti siela“ yra savo esybē ir tapatybē po ilgos žmogīskos patirtinēs kelionēs jau suvokusio, bet su dvasinēs saviraišķos

---

²² Žr.: Guntis Berelis, *Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*, Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, p. 79.

²³ Janīna Kursīte, *Latviešu dzejas versifikācija 20. gs. sākumā: 1900–1919*, Rīga: Zinātne, 1988, p. 137.

²⁴ Janis Rainis, „Iš rinkinio *Galas ir pradžia*“, p. 65.

²⁵ *Ibid.*, p. 66.

sunkumais susiduriančio subjekto išpažintis. Oksimoroniškai konstatuojama: „Siela išreiškia save nebylia poezija, / Kitoms sieloms dalydama savo esybę“ (GS, 364). Metafora „nebyli poezija“ („mėma dzeja“) apskritai viena gražiausių ir būtiškiausių rinkinyje²⁶, atspindinti jo rūstoką santūrumą, kai kreipiantis į išorinį adresatą, į skaitytoją, vis dėlto lyg ir išliekama „nebyliai“ užsiskliaudus savy, išliekama kažkokioje sunkiai nusakomoje intravertiškoje esatyje, panašiai kaip Putino „Pesimizmo himnuose“. Tik skirtingai nuo „Pesimizmo himnų“ klajūno, jaučiančio skausmingą būties ir savo egzistencijos atskirtį, klajūniškas Rainio subjektas ne išryškina ir gilina pasaulio ir individualios būties įtrūkius, bet juos dengia, vienija, jausdamasis esąs vientele kosmoso bei universumo sąmone ir savimone:

Tavo siela taps visata didžiulė,
Visata įgaus sąmonę kaip siela,
Augs tava mintis, savo sielos gylin
Kreipdama visata!²⁷
(eil. „Būtybės tikslai“ („Būtnes mērķi”))

Taip nubrėžiamas individuacijos kelias, Rainio suskirstytas į septynias sritis ir vedantis per jutimiškas meilės, skausmų, vienatvės ir kitokias patirtis, nuo žmogiškosios savimonės atbudimo iki savirefleksija priartinamos visatos išgyvenimų. Putino rinkinyje žmogiškosios individuacijos kelias gerokai pasklidesnis, punktyriškesnis, nužymėtas štrichais, bet tie štrichai giliai įsirėžiantys, žymintys esminius eta-

---

²⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad lietuviškame šio kūrinio vertime yra įsivėlęs netikslumas, dėl kurio gerokai nukenčia jo prasmė. Eilėraščių užbaigiančios cituotosios dvi eilutės „Dvēsle izteic sevi mēmā dzejā, / Citām dvēslēm dālot savu būtni“ (GS, 364) Strielkūno verčiamos „Nebyliai save išreiškia siela, / Šokdama save kitoms dalina“ (Janis Rainis, „Iš rinkinio *Galas ir pradžia*“, p. 117). Žodžių junginys „mēmā dzejā“ („nebylioje poezijoje“) akivaizdžiai supainiotas su labai panašiai skambančiu, vienu garsu tesiskiriančiu junginiu „mēmā dejā“ („nebyliame šokyje“), dėl to atsiranda klaidingas vertimas „šokdama [...] dalina“.

²⁷ Janis Rainis, „Iš rinkinio *Galas ir pradžia*“, p. 130.

pus, kurie labiausiai atsiskleidžia „Viršūnėse ir gelmėse“, „Pesimizmo himnuose“, poemoje „Vergas“. Lietuvių poetas visuotinį sintetinį universumo paveikslą, viena vertus, labiau psychologizuoja, kita vertus, universumo nepateikia kaip žmogaus „paties sau“ ir „iš paties savęs“ esančio, bet iškelia labai svarbią Kūrėjo figūrą: „Tebveizės budrioji Kūrėjo akis“ (TDA, 46), „O mano gimimas, mirtis ir išganymas, / Kaip amžinas dieviškas jausmas ir manymas, / Per amžius Kūrėjo krūtinėj liepsnos“ (TDA, 99). Žmogaus žemiškojo ir pomirtinio gyvenimo pateikimas kaip „amžin[o] dievišk[o] jausm[o] ir manym[o]“ (TDA, 99), lokalizuoto kūrėjo vidujybėje, Putino subjektui suteikia svarią anapusių, dievybės atramą, kurios ir neturi, ir nesiekia Rainio *Galo ir pradžios* subjektas. Pastarasis atramų ieško tik savyje. Jau minėtame eilėraštyje „Galingasis“ galima išvystyti polemikos su dievybe, savitai transformuoto prometėjiško maišto atšvaitų, kulminacijoje išaukštinant neabejotiną savo, žmogaus, pergalę: „Ir visa gamta ims man tarnauti, / Mano pojūčiams šešiams paklusus. / [...] Aš tave, galiūne, nugalėjau.“²⁸

Taigi nuoseklios, netgi sistemingos *Galo ir pradžios* individuacijos fone Putino rinkinyje atsiskleidžia žmogaus saviieškos kelias regisi kaip gerokai spontaniškesnis, besiremiąs sugestyvesniu ribinių situacijų dramatismu ir jų išprovokuotomis radikaliomis permainomis, neužsisklendžiant savyje kaip refleksyvioje *a-teistinio* universumo dalelėje, primenančioje to universumo veidrodį, bet veikiau regint save kaip amžiną Kūrėjo dalį ar dalelę *teistiniame* universume. Putino subjektas dramatiškų priešpriešų ar jų sintezių kelią išgyvena bei iš naujo įveikia kone kiekviename svarbesniame rinkinio kūrinio, visą laiką jausdamas ir skaitytojui „sufleruodamas“ dieviškosios galios būvimą. Tie išgyvenimai dažnai ir mediatyvūs, ir emociškai paveikūs kaip eilėraščiuose „Rūpintojėlis“ ar „Žemei“. Rainio rinkinio subjektas žymiai vientisesnis. Pavieniai kūriniai atspindi tik paskiras jo portreto briaunas, o pats portretas dvelkia visiškai nuemocinta, kone kosmine

---

²⁸ *Ibid.*, p. 135.

vienatve, eliminuojančia bet kokių palaikančių dieviškų jėgų buvimą: „Geriau per amžius vienatvėj likti, / Nei su visais purvuos, ūkuos. / Aš eisiu vienas, aš stiprus“ (GS, 275).

Reikšmingas momentas yra ir tas, kad abiejuose rinkiniuose – Rainio plačiau, Putino epizodiškiau, bet ne mažiau konceptualiai, – prisiliečiama prie poezijos ir literatūros savirefleksijos problemos. Latvių poetas rinkinio pradžioje esančiame eilėraštyje „Už juodų rašto eilučių“ („Aiz melnām rakstu rindiņām”) kelia vaizdo, įsivaizdavimo, vaizduotės, jų santykių su verbalumu ir su realybe klausimus, t. y. tokius klausimus, kurie kryptingai aktualizuojami literatūros antropologijos studijose. Juodos rašto eilutės lyginamos su juodu miglos šydu, raginama pastarąjį praskleidus išvelgti iš ten besiveržiančius vaizdinius – eiti „kiaurai naktį į rytą“ (GS, 204). Pirmame „Pesimizmo himnų“ posme deklaruojama:

Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
Didingo gyvenimo skautų altorių
Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą.
Kur žody minties spinduliavimu žiba,
Kur varsto juodų vandenynų gelmes,
Kol šviesų žemčiūgą į saulę išmes.

(TDA, 95)

Žodyje, kuris metonimiškai reiškia (ir) poetinę kūrybą, lokalizuojama tai, kas apima tiek gyvenimo didingumą, tiek dievišką įkvėpimą. Žodis paralelizmo principu sugretinamas su vandens gelmėmis, galinčiomis išmesti „šviesų žemčiūgą“, šiuo atveju iš dalies tapatintą su pačiu kūriniu, kuris taip tarsi apmąsto ir sykiu įvertina save.

Apibendrinančios išvados

Rainio asmenybės, pasaulėžiūros, visuomeninės veiklos, ypač kūrybos refleksijos ir tyrinėjimai – tiek epizodiški, tiek išsamesni – Lietuvoje yra gerokai senesni ir įvairesni nei pristatyta straipsnyje. Jų pradžios reikėtų ieškoti XX a. pirmoje pusėje: Julijono Lindės-Dobilio, Kosto Korsako publikacijose. Jų įvairumą rodo tai, kad Rainio poezija, dramaturgija buvo analizuojamos ir atsietai nuo lyginamųjų kontekstų, taikant kitokias, t. y. ne komparatyvistines, tyrimo metodologijas (pavyzdžiui, šiame straipsnyje neminėtuose Korsako, Nastopkos, Gaižiūno, Butkaus, Birutės Masionienės darbuose), ir kitokių rakursų lyginamuoju požiūriu (pavyzdžiui, išsamiaime Gaižiūno tyrime, pasitelkus germanistinį, Goethe's *Fausto*, kontekstą²⁹).

Tai reiškia, kad straipsnyje aptartieji komparatyvistiniai *baltistinio pobūdžio* rainistikos darbai yra nors ir labai reikšminga, bet tik viena lietuviškosios rainistikos dalis, apimanti, kaip minėta, genetinius ir tipologinius lyginimus. Tipologiniai lyginimai ir aktualizuojamų lietuvių rašytojų įvairovė (nuo Janonio iki Maironio), ir lyginimo aspektais (nuo pasaulėžiūrinių iki poetinių, nuo teminių iki žanrinių) yra tikrai plataus spektro, liudijantys Rainio kūrybinio palikimo įvairovę bei universalumą. Tiesa, ne visi jie vienodai konstruktyvūs ir rezultatyvūs, tačiau visi byloja Rainį esant vertybiškai svarbiausia latvių literatūros „konstanta“.

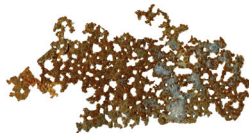
„Rainio poezija išskyla [...] tarytum statinys – miniatiūrinis Visatos modelis, kuriame poetas pirmiausia ieško dėsningų sistemiškumų“³⁰, – rašoma akademinės *Latvių literatūros istorijos* I tome, daugiausia turint galvoje rinkinį *Galas ir pradžia*. Tokio modelio fone atskleidžiamas žmogaus vaizdinys savo koncepcija, semantinėmis

---

²⁹ Žr.: Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, p. 462–516.

³⁰ Inese Treimane, „Dzeja“, in: *Latviešu literatūras vēsture: 1. sēj.: No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam*, redkolēģija: Viktors Hausmanis (zinātniskais vadītājs)... et. al., Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, p. 347.

ir poetinėmis charakteristikomis tipologiškai priskirtinas tai pačiai literatūrinei paradigmai kaip ir konceptualiausių Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* kūrinių žmogaus bei jį supančios visumos vaizdinys. Rainis ir Putinas, eliminuodami „realistinį“ psychologizmą, istorinį ir socialinį foną, simbolistinės-filosofinės poezijos priemonėmis svarsto kone identiškus antlaikiškos žmogaus savivokos, jo vietos pasaulyje ir universume klausimus. Reakcija į abu rinkinius, jų tolimesnė refleksija ir įtaka latvių bei lietuvių literatūroms, kultūroms byloja apie straipsnyje lyginamąją analizę išryškintos literatūrinės paradigmos svarbą.

Medžio įvaizdis latvių poeto Fricio Bardos eilėraščių rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui*

Fricis Barda (1880–1919) latvių literatūros istorikų tradiciškai pristatomas kaip vienas talentingiausių XX a. pradžios poetų neoromantikų. Neoromantizmas XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės Latvijoje buvo labai gyvybinga, įtakinga ir produktyvi literatūros ir apskritai meno kryptis. Dauguma to meto neoromantikų, kaip ir pats Barda, yra tapę latvių literatūros klasikais, chrestomatiniiais autoriais: Aspazija, Janis Porukas, Janis Akurateris, Janis Jaunsudrabinis, Karlis Skalbė ir kiti poetai, eseistai, prozininkai, dramaturgai.

Barda, nors ir yra išbandęs prozininko, dramaturgo plunksną, latvių literatūros istorijoje lieka ir išlieka pirmiausia kaip dviejų eilėraščių rinkinių autorius, taip pat – kaip solidžių kritikos ir estetikos darbų autorius. Svarbiausias iš pastarųjų darbų yra dviejų dalių studijinis straipsnis „Romantizmas kaip meno ir pasaulėžiūros centrinė problema“ („Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms“, 1909–1910, išsp. 1920), baigtas rašyti 1910 m. sausio mėnesį. Straipsnis stebėtinai adekvačiai atliepia Bardos eilių poetiką, jo kūrybos prasminį pasaulį ir yra galimas perskaityti kaip savotiškas, suprantama, netiesioginis to pasaulio pagrindimas, kaip savo poezijos visumos teorinė programa ar autokomentaras.

Pirmasis iš minėtų dviejų eilėraščių rinkinių *Žemės sūnus (Zemes dēls)* išėjo 1911 m., antrasis, *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui (Dziesmas un lūgšanas Dzīvības Kokam)*, ties kuriuo straipsnyje ir bus plačiau apsistojama, pasirodė jau po autoriaus mirties – 1922 m. Pomirtinį rinkinį sudarė ir išleido Bardos brolis poetas Antonas Bar-

da. Apie tai, kad abu rinkiniai buvo itin populiarūs, byloja toks faktas: pirmosios Latvijos nepriklausomybės laikotarpiu jie abu sulaukė šešių pakartotinių leidimų; šeštasis leidimas – 1939 m. *Rinktiniuose raštuose*.

Galima teigti, kad Fricio Bardos estetinių ir filosofinių pažiūrų centrinis konceptas yra *universalios sintezės* konceptas. Straipsnyje „Romantizmas kaip meno ir pasaulėžiūros centrinė problema“ Barda nurodo, kad pagrindinis skiriamasis romantiko, ypač naujojo romantiko, neoromantiko, bruožas yra „visų plačiausia, visų talpiausia sintezė“¹. Kaip sektinus pavyzdžius Barda vardija tuos rašytojus, filosofus, kurių kūryboje, jo manymu, dominuoja *apibendrinanti, priešybės sintetinti* vaizduotė ar mintis. Literatūros kūrinyje universali sintezė, pasak jo, adekvačiausiai galimà per *mitą*, per *naujosios mitologijos* kūrimą – maždaug tokios mitologijos, kokią kūrė Richardas Wagneris ar Friedrichas Nietzsche. Naujasis mitas „mus vėl išmokys suvokti mūsų dieviškąją dvasią, mūsų ‘aš’ gelmes ir horizontus“². Bardos įsitikinimu, literatūrinė meninė raiška turi septynias pakopas, kurių aukščiausioji ir yra mitas, suvienijantis, „estetines, moralines, mąstymo ir religijos gijas“³. Reikia pažymėti, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tokios tendencijos buvo ganėtinai ryškios įvairių tautų literatūroje, tad Barda šiuo požiūriu nėra išimtis. Pavyzdžiui, rusų simbolistas Viačeslavas Ivanovas, pasak Tomo Venclovos, „mitų kūrimą [*мифотворчество*] – pereinantį į teurgiją – laikė pagrindiniu bet kokio didžio meno tikslu“⁴.

---

¹ Fricis Bārda, „Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms“, in: Idem, *Raksti divos sējumos*, 1. sēj., sastādījusi Inta Čaklā, Rīga: Liesma, 1990, p. 235; išskirta – *Bardos*.

² *Ibid.*, p. 575.

³ *Ibid.*, p. 563. Žemesnės šešios pakopos paeiliui esančios: paprastas vaizdas, vaizdingas palyginimas, naivusis personifikavimas, alegorija, simbolis, simbolinis personifikavimas (*ibid.*, p. 562).

⁴ Томас Венцлова, «О мифотворчестве Вячеслава Иванова: Повесть о Светомире царевиче», in: Idem, *Собеседники на пиру: Статьи о русской литературе*, Vilnius: Baltos lankos, p. 119.

Todėl neatsitiktinai vienu iš centrinių, tiksliau, centruojančių, semantiškai telkiančių antrojo Bardos eilėraščių rinkinio įvaizdžių tampa mitologinio Pasaulio medžio variacija – Gyvybės medis. Šmėkšteli rinkinyje ir kita variacija – Pažinimo medis, tiesa, neįprastai ironiškame, humoristiniame kontekste⁵. Tiesa, iš pat sykiu – kad nesusidarytų klaidingas išpūdis, jog Barda mitologijos požiūriu buvo sąmoningai intertekstualus rašytojas, sistemingai palimpsestiškai ar kaip nors panašiai eksploatavęs mitinius diskursus, – pacituosiu jo kūrybos tyrinėtojos žymios latvių literatūrologės ir kultūrologės Zentos Maurinios taiklų pastebėjimą: „Fricio Bardos religiniuose išgyvenimuose galima išskirti 3 sluoksnius: senlatviškąjį, krikščioniškąjį ir panteistinį. Fricis Barda [specialiai – V. B.] nesidomėjo latvių senove, etnografija ir mitologija.“⁶ Žodį „latvių“ iš pastarojo teiginio galima drąsiai eliminuoti, nes nuoseklesnio specialaus domėjimosi bet kokia tradicine mitologija Barda tikrai nedemonstravo. Jo požiūris į mitologiją veikiau buvo kūrybinis, intuityvus, gal net intuityvistinis. Intuityvistinis šiek tiek ar net gerokai Henri Bergsono prasme, turint galvoje, kad apie Bergsoną, apie jo intuityvistinę filosofiją, apie Bergsono pasekėjo filosofo Édouardo Le Roy'aus samprotavimus savo raštuose Barda yra pasisakęs itin palankiai – pirmiausia turiu galvoje jo išsamų straipsnį „Mintys apie religiją“ („Domas par reliģiju“, išsp. 1920 m.).

---

⁵ Humoristiniame eilėraštyje „Pažinimo Medis“ („Atziņas Koks“) pasakojama situacija, kaip tuomet dar baltos spalvos tebesantis ir blogio neapsėstas velnias per neseniai sukurtą pasaulį nešęs ant pečių Dievą, kuris „tada dar nežinojo, / kad pačiam velniui gali paslysti koja“. Velnias sukluo, nugriuvo, Dievas jį gydė, velnias pasidarė juodas ir riaumodamas nubėgo, tad „[t]oje vietoje, kur tuomet nutikęs [visas] šis pokštas [joks], / po to buvo pasodintas pažinimo medis [atziņas koks]“ (Fricis Bārda, „Dziesmas un lūgšanas Dzīvības Kokam“, in: Idem, *Raksti divos sējumos*, 2. sēj., sastādījusi Inta Čaklā, Rīga: Liesma, 1992, p. 35). Toliau straipsnyje cituojant rinkinį *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* nurodomas šio leidinio puslapis. Visi eilėraščių vertimai iš latvių kalbos yra straipsnio autoriaus. Jie yra prasminiai filologiniai.

⁶ Cit. iš: Mārīte Milzere, *Latviešu rakstnieku portretu skices*, Rīga: Zvaigzne, 1994, p. 50.

Bergsonas, anot Władysława Tatarkiewicza, intuiciją traktavo „kaip gebėjimą suvokti kintančios tikrovės *visumą*“, apskritai intuiciją laikė *natūraliu* reiškiniu, t. y. tokios pat prigimties reiškiniu „kaip ir jos pažįstami daiktai“, taigi nematė „jokio pagrindo priešpriešinti subjekto ir objekto“⁷. Šitokios nuostatos tiesiogiai ar netiesiogiai paveikė Bardos pasaulėžiūrą, jomis yra persismelkęs jo eilėraščių semantinis lygmuo. Dar kartą pasiremsiu Maurinia: Barda giliai „jaučia visos būties vieningumą. [...] Dvasia ir pasaulis jam tampa poezija. Susilieja ne tik dvasia ir pasaulis, bet ir subjektas ir objektas, tai, kas individualu, ir tai, kas visuotina. Tai žmogaus ir visatos harmonizavimas, dvasios kosmizavimas.“⁸

Maurinios minimas būties vieningumo pojūtis, mikro- ir makropasaulių susiliejimas tiesiog manifestiškai išreiškiamas pirmajame pirmo skyriaus ir visos knygos *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* eilėraštyje „Gyvybės Medžiui“ („Dzīvības Kokam“). Šis eilėraštis yra programinis ir dėl akivaizdžios, tiesioginės aliuzijos į visos knygos pavadinimą, ir dėl kompozicinio išskirtinumo, ir – svarbiausia – dėl savo turinio bei jo sąsajų su kitais rinkinio kūriniais, ypač pirmo skyriaus, kuris yra pats conceptualiausias knygos skyrius, kūriniais. Atkreipiu dėmesį, kad tiek rinkinio, tiek pirmojo, programinio jo kūrinio pavadinimai skamba dedikaciškai, kadangi yra išreikšti naudininko linksniu. Kitaip tariant, lyg pavadinimai, lyg dedikacijos ar, gal tiksliau būtų sakyti, pavadinimai-dedikacijos, tarsi išskiriant tokį keistą, nors literatūroje ir neretą parateksto žanrą. Tai labai svarbu, nes suponuojama aiški nuostata, kad visi be išimties knygos kūriniai yra *skirti* Gyvybės medžiui. Maža to, jie skirti jam *pagerbti* ar *pagarbinti*, kadangi yra apibendrintai įvardijami dviem religinių tekstų žanrais, kurie numato tam tikras religingumo, religinio nusižeminimo implikacijas ir intonacijas: *giesmės* ir *maldos*. Tiesiogine prasme šie žanrai toli

---

⁷ Władysław Tatarkiewicz, *Filosofijos istorija*, t. 3: *XIX ir XX amžių filosofija*, vertė Danutė Kapačauskienė, Jūratė Skersytė, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 248, 249; išskirta cituojant – V. B.

⁸ Cit. iš: Mārīte Milzere, *op. cit.*, p. 50.

gražu neapima visos knygoje esančios žanrinės įvairovės (eilėraščiai, eilėraščių ciklai, elegijos, baladės, ketureiliai ir t. t.), tačiau perkeltine prasme šiedu žanrai tikrai gana tiksliai nurodo daugumos knygos kūriniių intencijas, nebūtinai eksplicitiškai išreikštas, pagarbinti Gyvybės medį, pačią gyvybę, visą jos universumą, Gyvybės medį kaip kosmosą, Gyvybės medį kaip Dievą.

Tiesa, neaišku, kiek ir kokius eilėraščius į knygą būtų įtraukęs pats poetas, nes su bendra antrašte *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* po jo mirties buvo rasti tik 27 kūriniai, o knygą sudaręs jo brolis, palikdamas šią antraštę, knygoje publikavo per 200 kūriniių, t. y. beveik visą likusį ir į pirmąjį rinkinį nepatekusį poetinį Fricio Bardos palikimą. Kad panašiai būtų elgęsis ir pats autorius, iš dalies leidžia spėti ta aplinkybė, kad pirmasis jo rinkinys irgi yra panašios apimties ir panašios struktūros. Vis dėlto, nepaisant fakto, kad autoriaus valia, kaip pasakytų tekstologai, šiuo atveju lieka nežinoma, knygos pavadinimas yra tikrai adekvatus turiniui ir poetiškai funkcionalus.

Gyvybės medžio įvaizdis knygoje lengvai transformuojamas į visur esančio Dievo įvaizdį. Tai labai aiškiai rodo jau antras, trečias ir ketvirtas rinkinio eilėraščiai, atitinkamai pavadinti „Mano Dievas“ („Mans Dievs“), „Dievas ir Gyvybė“ („Dievs un Dzīvība“), „Aš“ („Es“). Ši transformacija visiškai dėsninga, prisiminus, kad Bardai bene labiausiai imponavo minėtoji *visa apimančios sintezės* idėja. Tad mitologijos ir religijos, kosmologinių ir teologinių vaizdinių suliejimas jam buvo visiškai natūralus procesas. Kaip ir religijų sintezė – mat Dievo įvaizdis knygoje taip pat yra sintetinis: keistomis, bet poetiškai organiškoms ir autentiškoms konfiguracijomis suvienijantis *panteistinio, krikščioniškojo* ir *budistinio* dieviškumo ženklus. Dėl tokios vienybės Barda kartais yra pavadinamas panenteistu⁹, t. y. kūrėju, realizuojančiu panteizmo ir teizmo jungtį.

---

⁹ Žr.: Guntis Berelis, *Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*, Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, p. 45.

Eilēraštyje „Gyvybės Medžiui“ iškyla, atrodo, labai tipiškas mitologinio pasaulio medžio vaizdinys: toks, kokį – apibendrintą – aprašo ir analizuoja mitologai, pateikia įvairios mitologijos enciklopedijos, mitologijos žinynai ir žodynai. Štai visas eilėraštis:

Tu, lielas, lielas Dzīvības Koks!
Tev saulēm pilni zied visi zari.
Tev galotnēs šūpojas zvaigžņu bari.
Un, zariem līgojot, rasa kad laistās,
pasaules jaunas rīst mirdzoši skaistas – –

Ak, bezgalīgais Dzīvības Koks,
ap kura saknēm guļ mūžības loks,
bezgala tumšs un bezgala spožs,
kā čūska, kas pati savu asti kož, –
klausies –
ak, paklausies jel,
ko šājā sīkajā zariņā sīc
Tavs vismazākais pumpurīts:
viņš grib tikt atraisīts!
caur Tavu spēku tikt atraisīts!

Ak, Tavām ziedošām saulēm līdz,
mūžīgas gaismas apveltīts,
ziedēt viņš grib un tikt atraisīts –
saulei un zvaigznēm un mūžībai līdz!¹⁰ (p. 5)

---

¹⁰ „Tu, didis, didis, Gyvybės Medi! / Visos Tavo šakos žydi kupinos saulių. / Tavo viršūnėse supasi spiečiai žvaigždžių. / O linguojant šakoms, kai byra rasa, / gimsta pasauliai nauji – spindinčiai gražūs – – // O, begalini Gyvybės Medi, / aplink Tavo šaknis apsvijęs amžinybės ratas, / akinamai tamsus ir akinamai ryškus, / it gyvatė, kuri savo uodegą ryja, – / klausyk – / paklausyk gi, / ką smulkiausioje iš smulkiausių šakelių kužda / mažiausias iš mažiausių / Tavo pumpurėlių: / jis nori išsiskleisti! / kad Tavo jėga jį išskleistų! // Su Tavo žydinčiom saulėm sykiu, / amžinosios šviesos apgaubty, / jis geidžia žydėti ir skleistis – / su saule, žvaigždėm, amžinybe sykiu!“

Taigi aiškūs tradiciniai Pasaulio medžio atributai: pulkai saulių, spiečiai žvaigždžių, permanentinis naujų pasaulių gimimas, amžinybės laikas, išreikštas rato, savo uodegą ryjančios gyvatės simboliu. Aiškus viršaus ir apačios atskyrimas. Svarbiausia, kad poetiškai, gal net truputį čiurlioniškai išreikštas ir semantiškai išryškintas makrokosmoso ir mikrokosmoso, universumo ir žmogaus santykis. Pasak Vladimiro Toporovo, „[i]šskirtinį Pasaulio medžio vaidmenį mitinėje poetinėje epochoje konkrečiai lemia tai, kad Pasaulio medis funkcionuoja kaip jungiamoji grandis tarp visatos (makrokosmoso) ir žmogaus (mikrokosmoso), yra jų susikirtimo vieta. Pasaulio medžio vaizdiny garantavo visuminį požiūrį į pasaulį, padėjo žmogui rasti savo vietą visatoje.“¹¹

Esmingesnis nukrypimas nuo tradicinio Pasaulio medžio invarianto, išskiriančio ir atitinkamai kvalifikuojančio tris sferas: šakosdangus, kamienas-žemė, šaknys-požemis, būtų tas, kad Bardos eilėraštyje, pirma, neišryškinama vidurinė Pasaulio medžio dalis, antra, žmogus siejamas su šakomis, t. y. su viršutine dangaus, o ne su vidurine žemės, kaip dažniausiai būna, sfera. Tiesa, kitame tiesiogiai Gyvybės medžio temai skirtame eilėraštyje „O didis, šventas Gyvybės Medi...“ („Ak, lielais, svētais Dzīvības Koks...“), kuris, matyt, tik per klaidą ar neapsižiūrėjimą nepateko į rinkinį *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui*, skleidžiamas tradiciškesnis žmogaus ir Gyvybės / Pasaulio medžio santykis. Cituoju paskutinį, antrąjį posmelį:

O didis, šventas Gyvybės medi,
koks mažas, koks mažas, –
koks be galo niekingas ir mažas
aš sėdžiu tavo šešėlyje!
Kaip lėtas vėjo gausmas
pro tavo šakas slenka amžinybė,

---

¹¹ Владимир Топоров, «Древо мировое», in: *Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах. Второе издание, т. 1*, Москва: Советская Энциклопедия, 1987, p. 405.

kuri kančių ir skausmo tūkstantmečius
tarsi tamsius, sunkius lašus
beria žemyn pro lapų tankmę.
Ir klausantis tamsių lašų
man daros gėda dėl savų kančių,
kurios atrodo tokios mažutėlės,
kad vardas jų: Visiškas Niekis [*Itnekas*]:¹²

Nors abiejuose eilėraščiuose yra labai ryškus žmogaus, lyrinio subjekto nusizėminimo, susimenkinimo, absoliutaus nuolankumo motyvas, galbūt net vienas iš leitmotyvų, jis neturėtų klaidingai vesti krikščioniško nuolankumo ar panašios interpretacijos linkme. Rinkinyje dominuoja aiški nuostata, kad visa, kas yra, visas universumas, visa esamybė – tiek makrokosmoso, tiek mikrokosmoso – yra vienis. Gyvybės medžio vaizdiniui Bardos eilėse transformavusis į Dievo vaizdinį, į Rojaus medžio vaizdinį ar apskritai į apibendrintą Gyvybės vaizdinį, žmogus išlieka nors ir menka, bet į išvardytus vaizdinius visiškai integruota ir aktyviu savirefleksyvumu pasižyminti figūra. Pavyzdžiui: „aš esu tik menkutė žiedadulkė, / kuri skrenda ir virpa, amžinybės vėjų nešama“, o to žiedo vardas, nuo kurio toji žiedadulkė atsiskyrė, yra Dievas (eil. „Aš“ („Es“); p. 8); „Vaikyste! tu aukso obuolys, / augantis ant *rojaus medžio* šakos, / mirgantis kaip saulė“ (eil. „Vaikystė“ („Bėrnība“); p. 28; išskirta – V. B.); „Yra viena tiktai Gyvybė, / tačiau pavidalų daugybė – tai tiesa. / Tik Majos skraistė suklaidina: čia žvaigždė, / žmogus čia... O čia Dievas“ (eil. „Artimi – tolimi“ („Tuvi – tālie“); p. 13). Budistinis¹³ Majos skraistės motyvas galbūt aiškiausiai išsako Gyvybės visumos – kaip turinčio daug pavidalų *vienio* – idėją.

---

¹² Fricis Bārda, „Ak, lielais, svētais Dzīvības Koks...“, in: Idem, *Raksti divos sējums*, 2. sēj., p. 300.

¹³ Inta Čakla rašo, kad Bārda „domējosi ir budizmu, suprantama, jam prieinamomis Europos mokslininkų [budizmo] interpretācijomis“ (Inta Čaklā, „Ieskats Friča Bārdas dzīvē un dzejā“, in: Fricis Bārda, *Raksti divos sējums*, 2. sēj., p. 595).

Taigi mitologinis Gyvybės / Pasaulio / Rojaus medžio vaizdinys Bardos poezijoje yra viena svarbiausių figūratyvinių visa sintezuojančio vienio idėjos išraiškų. Vienio, kurį apmąsto mažiausias iš mažiausių jo elementų, – žmogus, jo sąmonė. Barda rašė: „kai gamta norėjo pamatyti, kaip ji atrodo, ji sukūrė Goethę“¹⁴. Interpretuojant šią mintį galima sakyti: sukūrė Goethę, kad per jo kūrybinę refleksiją galėtų pamatyti savo visuotinumą ir didybę. Tokį gamtos, universumo visuotinumą ir didybę Barda ir mėgina išreikšti save per žmogų reflektuojančio¹⁵ mitologinio Gyvybės arba Pasaulio medžio įvaizdžiu. Tiesa, tie poetiniai medžio vaizdiniai, kuriuos Barda pavadina Gyvybės medžiu, vertinant griežtai mitologiškai, turi daugiau ne Pasaulio medžio varianto Gyvybės medžio bruožų, bet būtent paties invariantinio Pasaulio medžio bruožų (plg. Bardos tekstus su Toporovo pateiktais Pasaulio medžio ir Gyvybės medžio apibūdinimais¹⁶).

Stebėtinai sklandžiai Gyvybės / Pasaulio medžio paveikslas analizuojamame rinkinyje dera, o vietomis net savotiškai „suauga“ su gamtiško plano ir jam artimais eilėraščiais, kuriuose iškyla medžio paveikslas ar jo fragmentas. Puikus pavyzdys yra eilėraščio „Gyvenimėlis“ („Dzīvīte“) pradžia: „Gyvenimėli, gyvenimėli – sūpuojuos tavy / it kikilis ant liepos šakelės vėjyje“ (p. 169). Alegoriniame palyginime gyvenimas įgauna medžio, konkrečiai – liepos pavidalą, o lyrinis subjektas vėl, kaip ir programiniame knygos eilėraštyje, erdviškai susiejamas su šakele.

---

¹⁴ Fricis Bārda, „Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms“, p. 261.

¹⁵ Save per žmogaus sąmonę reflektuojančios visatos, universumo idėjos, tik išreikštos visiškai kitokia poetine sistema, labai ryškios Janio Rainio eilėraščių rinkinyje *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912). Apie tai žr. šios knygos straipsnyje „Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* ir Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* paralelės“.

¹⁶ Владимир Топоров, *op. cit.*, p. 398–406; Idem, «Древо жизни», in: *Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах. Второе издание, т. 1*, Москва: Советская Энциклопедия, p. 396–398.

Rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* labai dažnas ir, kaip teigia latvių literatūros istorikai, su Bardos gimtųjų vietų peizažu neabejotinai glaudžiai susijęs beržo, beržyno motyvas. Eilėraštyje „Svetimasis“ („Svešinieks“) paslaptingas keleivis, sukėlęs neįveikiamo neoromantinio ilgesio jausmus, išeina, atsigręždamas „jau beveik beržyne, / kai jam pečius geltonos šakos apipynė“ (p. 113; vertimas Juditos Vaičiūnaitės); beržyne „[s]ūpuodamos, šnarėdamos / šakos linksta, glamonėja, raitos“ (eil. „Beržyne“ („Bērzu birzē”); p. 141); „[s]u besiskleidžiančiom beržų šakom atėjo vėjai. / Su besiskleidžiančiom viltim širdis išėjo“ (eil. „Lyja“ („Līst”); p. 38); „[ž]emai palinksta beržas, / šaltās rasēs aplietas, / tarytumei keleivis – pavargęs, sielvartingas“ (eil. „Beržas rudenī“ („Bērzs rudenī”); p. 87); „[p]ro blyškią ryto žarą / virš gimtines beržynų / naujieji metai kelia savo rankas“ (eil. „Naujiesiems metams“ („Jaunajam gadam”); p. 229) ir t. t.

Pagrindinis, konceptualiausias beržo motyvo kūrinys rinkinyje yra eilėraštis „Beržo siela“ („Bērza dvēsle”), dedikuotas „[m]ano gimtines beržynėliams“ (p. 156). Jame vaizduojamos pirmosios atvirai autobiografiškai projektuojamo lyrinio subjekto gyvenimo valandos, kai jam gulint lopšy pro pravirą langą, už kurio auga baltas berželis, plūstelėjo keistas ir truputį mistiškas dvelksmas, nusileidęs ant gulinčiojo lopšyje. Eilėraščio pabaiga tokia:

Vėliau man ant krūtinės rado
mažytę žalią beržo šaką.

Tačiau berželis tas už lango
nuytęs buvo iš pat ryto:
jis savo baltą sielą
tą naktį man padovanojo. –

Dabar esu aš tarp žmonių
tarsi žmogus, bet lyg ir ne:
baltas dainas manoj krūtinėj
išošia beržo siela. (p. 157)

Sukuriamas žmogaus-medžio, žmogaus-beržo paveikslas, lietuvių skaitytojui galintis priminti Pauliaus Širvio poezijos eilutes, turintis suponuoti mintį, kad poezijos rašymas – tai tarsi savita beržynų ošimo emanacija, kone natūraliai gamtiškas veiksmas.

Beržas iš dalies yra tapatinamas su latviškumu, net baltiškumu, tad Bardos poezija lyg įsilieja į bendranacionalinės, bendraetninės „jausenos“ srautą. Laura Laurušaitė teigia:

Nors kultūra egzodo situacijoje išvietinama – atsiejama nuo konkrečios žemės, šalies, bet žmonių sąmonėje lieka užsifiksavę tautiniai landšafto rodikliai. Viena svarbiausių tėvynės kraštovaizdžio rekonstrukcijų – medis; baltų topografinė vaizduotė ypač ilgisi *beržo* kaip labiausiai jų dvasinį substratą atitinkančio medžio: 'Latviams [emigracijoje – V. B.] jau tapo įpročiu priešais savo naujai įsigytą namą ar jo kieme pasodinti bent po vieną *beržą*' [Rūta Skujinia – V. B.]. Tai tarsi tėvynės fragmentas, transplantuotas į naująją realybę.¹⁷

Atkreiptinas dėmesys, kad Barda irgi jaučiasi „išteritorintas“ – gyvendamas Vienoje ar Rygoje ilgisi gimtųjų vietų, ilgesį bando numaldyti poezija, beržą „sodina“ eilėmis ir eilėse.

Su medžiu susieto lyrinio subjekto gyvenimo ciklą, prasidėjusį beržo palytėtoje vaikystėje, lyg užbaigia romansinio pobūdžio eilėraštis „Gluosnis svyruoklis“ („Sėru vītols“), pažymėtas viena kita sentimentalumo gaida: „Ant mano kapo – ant mano kapo / vien gluosnis svyruoklis¹⁸ težaliuos! / Manęs verks jo geltonos šakos. / Ateis pavasariai, nueis. / Kai rudenys ims sėsti gelstančius lapus, / tai svajos, kažkada svajotos, / čia bursis po svyruokliu gluosniu / vakaro santėmiuos paminėti manęs“ (p. 196). Nuo mažytės žalios beržo ša-

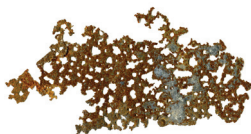
---

¹⁷ Laura Laurušaitė, *Baltų egzodo romanai: Postkolonijinis žvilgsnis*: Daktaro disertacija: [Rankraštis], Vilnius: Vilniaus universitetas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 52; išskirta – V. B.

¹⁸ „Gluosnis svyruoklis“ latviškai „sėru vītols“. Žodis „sėras“ reiškia „liūdesys“, „sielvartas“, „širdgėla“, „gedulas“.

kos, rastos ant ką tik gimusio kūdikio krūtinės, iki gluosnio svyruoklio *lapų* ant kapo. *Šakos, šakelės, pumpuro, lapo* įvaizdžiai rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* yra dažni ir reikšmingi ne tik mitologinio, bet ir gamtinio, gamtinio-asmeninio pobūdžio eilėraščiuose.

Baigiant galima padaryti kelias apibendrinamąsias išvadas. Pirmiausia pažymėtina, kad centrinė estetinių ir filosofinių Fricio Bardos pažiūrų idėja yra *universalios sintezės* idėja. Barda teigia, kad literatūroje universali sintezė labiausiai galima per *mito, naujosios mitologijos* kūrimą. Todėl vienu svarbiausių analizuojamo eilėraščių rinkinio *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* įvaizdžiu tampa mitologinio Pasaulio medžio variacija Gyvybės medis, daugiausia turintis invariantinio mitologinio Pasaulio medžio bruožų. Iš šių bruožų pats reikšmingiausias yra šis: labai sureikšminamas makrokosmoso ir mikrokosmoso, universumo ir žmogaus santykis, žmogų traktuojant kaip universumo autorefleksijos figūrą, tiesa, pastarąją suvokiant kaip labai mažareikšmę visatos didybės šešėlyje. Gyvybės (Pasaulio) medžio įvaizdis rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* labai sklandžiai pereina, o kai kur net savotiškai „suauga“ su gamtinio pobūdžio ir panašiais eilėraščiais, kuriuose iškyla tiesioginis medžio – dažniausiai beržo – ar jo „fragmentų“ paveikslas, lydintis žmogų nuo gimimo iki mirties.

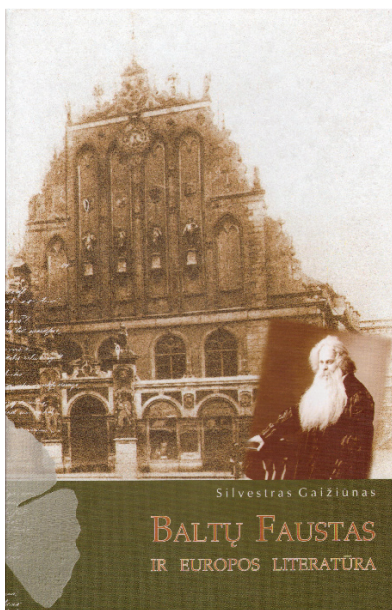

Recenzijos

Baltų faustianos horizontai

Silvestras Gaižiūnas,
*Baltų Faustas
ir Europos literatūra*,
Kaunas: „Knygų naujienos“,
2002, 728 p.

Silvestras Gaižiūnas prie išsamios monografijos apie baltų Faustą artėjo pamažu, nuosekliai kaupdamas ir periodiškai publikuodamas medžiagą, rinkdamasis žiūros aspektus. Dar 1984 m. pasirodė didelės apimties studijinis jo straipsnis, kuriame aktualizuoti faustiškasis Igno Šeiniaus romanus *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934) ir latvio Margerio Zarinio romanus *Netikras Faustas, arba pataisyta ir papildyta patiekalų knyga (Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata, 1973)*¹. 1989 m. išėjusioje pirmojoje Gaižiūno monografijoje vėlgi vienas skyrius, pavadintas „Faustas lietuvių ir latvių literatūrose“, buvo skirtas faustiškajai problematikai ir apėmė jau gerokai daugiau autorių ir šią problematiką aktualizuojančių kūrinių². Fausto temos darbų daugėjo (straipsniai, pranešimai įvairių šalių

---

¹ Silvestras Gaižiūnas, „Alcheminių avantiūrų romantika, arba klajonės su Faustu Ventos ir Dauguvos krantais“, in: *Literatūra ir menas*, 1984 09 01.

² Silvestras Gaižiūnas, *Kultūros tradicijos baltų literatūrose: XX a. paralelės ir kontaktai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 153–206.

konferencijose, seminaruose) – kristalizavosi knygos *Baltų Faustas ir Europos literatūra* interpretacinė maniera, struktūra.

Įvardiname recenzuojamos monografijos skyriuje pateikiamos ke-
turios atraminės, viena iš kitos išaugančios sąvokos, kuriomis kaip
esminiais konceptais žadama remtis visoje knygoje: *faustiškasis ar-
chetipas*, *faustiškasis mitas (legenda)*, *faustiškieji siužetai* bei *faustiš-
koji siela*, pasirodanti „nebūtinai špengleriškosios istoriosofijos kon-
tekste“ (p. 21)³ ir galinti fokusuoti pirmąsias tris Fausto temos modu-
liacijas. Taigi objekto sampratos sklaida labai plati, leidžianti apimti
didžiulę literatūros tekstų įvairovę bei įvairialypį jų analizės spektrą.

Tekstų kiekis, įvairovė ir atranka iš pradžių gali kiek nustebinti
(pavyzdžiui, skyriuje „Faustas XX a. literatūrinių eksperimentų sūku-
ryje“ skaitytojas ras poskyrį, kuriame faustiškumo aspektu analizuo-
jamas Hermanno Hesse’s romanas *Stepių Vilkas (Der Steppenwolf*,
1927). Šiaip kūrinių geografija, žanrinė paletė itin plati: portugalų Fer-
nando Pessoa’os tragedija, airio Lawrence’o Durrello drama, flaman-
do Michelio de Ghelderode’o libretas miuzikholui, ruso Anatolijaus
Lunačiarskio drama, čekų Aloiso Jiráseko novelė, Jano Švankmajerio
siurrealistinis filmas, Václavo Havelo drama, norvego Henriko Ibseno
kūryba etc. ir, žinoma, baltiškųjų, ypač latviškųjų, tekstų gausa.

Iš knygos pavadinimo nereikėtų susidaryti įspūdžio, kad visi čia
paminėtieji (ir nepaminėtieji) kitų Europos šalių autorių kūriniai, be
jokios abejonės, ir patys fundamentaliausi, daugiausia dėmesio mo-
nografijoje nusipelnantys tekstai – Fausto legenda ir Johanno Wolf-
gango Goethe’s veikalas – sudaro tik antraeilį foną baltų faustianai.
Anaiptol – visų jų analizei skiriama daug dėmesio, pritaikomi savi ra-
kursai. Tarkim, Goethe’s *Faustas (Faust*, 1808, 1832) aptariamas iš
Istorijos apie daktarą Johaną Faustą (Historia von D. Johann Fausten,
1587) ateinančios paradigmos: „[i]š tos jėgos išsivystė keturios jėgos:
oras, ugnis, vanduo ir žemė“ (p. 93), t. y. didžiojo veimariečio pro-

---

³ Šioje ir kitose recenzijose, cituojant recenzuojamą knygą, skliaustuose nu-
rodomas jos puslapis.

tagonistas įsikomponuoja į išvardytųjų keturių elementų stichijos harmoniją. Pastaroji, pasak autoriaus, „Goethe’s veikėjui ir pačiai tragedijai suteikia maksimalaus universalumo“ (p. 93), kuris aptariamam keturiuose kiek ezoteriškuose poskyriuose apie Faustą ir vandenį, žemę, orą, ugnį.

Atskirai norėtusi sustoti ties monografijos metodologija. Visa monografija parašyta atvirai demonstruojant akademinis filologinius analizės principus, labiau susitelkus ties kultūrologiniais, istoriografiniais bei iš dalies istoriosofiniais akcentais. Tad prioritetai, skirtingai nei daugelyje šiuolaikinės (lituanistinės) literatūrologijos darbų, atiduodami ne teoriniams konstruktams, ne analizės strategijų bei instrumentarijų eksplikacijoms, bet paties kūrinio „medžiagiškumui“. Kitaip tariant, kaip savaimine, nesenstančia ir autonomiška vertybe besąlygiškai *pasitikima* siužetu, motyvų bei personažų semantiniais poetiniais laukais. Pastarieji traktuojami kaip stabilūs nuolat plečiamas, gražinamas, kartais revizuojamas, šaržuojamas, bet fundamentaliai pastovaus kultūrinio literatūrinio rūmo sandai.

Tokia metodologija – *drįsčiau ją pavadinti savita dominuojančios latvistinės literatūrologinės mokyklos transformacija* – palieka laisvas rankas netikėčiausioms ir informatyvioms aliuzijoms, asociacijoms, paralelėms. Paprastai jos gali susieti iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, visiškai „nejunglias“ menines struktūras ar prišlieti prie grožinės faustianos kokius nors neliteratūrinius faktus, ne tik visiškai pasitikint skaitytojo turima intelektine informacija, bet ir viliantis, jog toji informacija bus pritaikyta pasirenkant tinkamą kodą. Atrodo, kad šitokią kelią Gaižiūnas pasirinko jau seniai – dar 1983 m. jis pritariamai rašė: „Gėtė romane *Vilhelmo Meisterio klajonių metai* sako, kad ‘teorija gali būti naudinga tik vienu atžvilgiu: ji priverčia mus patikėti reiškinį tarpusavio ryšiu’“⁴.

Tokiais ryšiais, faustiškosios sielos ryšiais, išsiraizgusiais po visą semiosferą bei noosferą, nepaisančiais nei laiko, nei erdvės ribų, ver-

---

⁴ Silvestras Gaižiūnas, „Už filologinį svetingumą“, in: *Literatūra ir menas*, 1983 09 10.

čiami patikėti ir recenzuojamosios monografijos skaitytojai. Pavyzdys iš skyriaus apie Janio Rainio eilėraščių rinkinį *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912), aktualizuojantį kosmologines faustiškojo dualumo ir jį neutralizuojančio pirmapradžio vienio siekimo vizijas:

Galo ir pradžios meniniais vaizdais Rainis gražiai iškomponuoja į XX a. ontologinio ilgesio projekcijas, tarp kurių matome ir A. Tarkovskio filmą *Nostalgija*. Domenikas savo priešmirtiniu monologu rėkte išrėkia sielvartą dėl žmonijos nutolimo nuo pirmapradžių būties šaltinių. Grįžkime į vienybę! Su šiuo renesansiniu (ir faustišku) imperatyvu Domenikas išreiškia XX a. žmogaus nostalgiją, persmelkiančią didžiųjų kūrėjų poetines vizijas. (p. 473)

Rainis ir Andrejus Tarkovskis (p. 473–474), Rainis ir Nielsas Bohras bei Albertas Einsteinas (p. 476), Rainis ir prancūzų astronomas, fantastinių romanų autorius Camille's Flammarionas (p. 477) – tai vis asociacijos bei paralelės, kurių tiršta visoje knygoje, tarnaujančios: 1) vaizdo „medžiagiškumui“, jo faktūrai, t. y. pirminėms literatūros ir meno ląstelėms išryškinti, sykiu mėginant pademonstruoti, kad jos sudaro kone organiškai vientisą audinį (*Galas ir pradžia – Nostalgija* ir t. t.); 2) tuo „medžiagiškumu“ perduodamai prasmei universalizuoti. Didžia dalimi universalizuoja laisvas – kartais galbūt ir per laisvas – autoriaus manevravimas tarp literatūrinės ir socialinės realybės, tarp literatūros, mokslo ir visuomeninių tiesų, lyg kliaujantis faustiškuoju postulatu, jog viena pati „teorija“ iš tikro tesanti „sausą šaką“ ir daug ką paaiškinti gali gyvenimiškieji (socialiniai, profesiniai, etniniai, geografiniai ir pan.) kontaktai, ryšiai, bendrumai. Pavyzdžiui:

Praėjus šimtui metų nuo Lenzo mirties iš Latvijos į Dresdeną atvykęs J. Porukas vokiečių kalba parašo pjesę apie šį audringąjį genijų. Sumanymą aiškiai diktuoja dvasinė giminystė: Lenzo gyvenimo veidrodyje J. Porukas mato ir save, ir savo faustišką sielą. Šiuo atveju J. Poruko negali neintriguoti ir tas faktas, jog dvasinis giminaitis, priklausantis *Audros ir veržimosi*

judėjimui, yra dar ir kone jo kraštietis: abiejų rašytojų gimtines [Šiaurės Latvijoje, Vidžemėje – V. B.] skiria vos trys dešimtys kilometrų. (p. 367)

Laisvas kultūrologinis knygos minčių asociatyvumas pirmiausia grindžiamas motyvų, paveikslų, įvaizdžių ar net problematikos, idėjiniais ir pan. *paralelizmais*, kurie būna paties įvairiausio, netikėčiausio pobūdžio, dažnai skaitytoją nuvedantys tolokai ir už analizuojamojo teksto, ir už išsikeltojo analizės rakurso ribų. Tokia pozicija griežtesniųjų metodologijų šalininkų, be abejo, būtų vertinama labai rezervuotai. Į šią poziciją atkreipė dėmesį ir Gaižiūno knygos recenzentės Indrė Žekevičiūtė bei Raminta Gamziukaitė, tiesa, ne visai vienodai ją traktuodamos. Žekevičiūtė: monografijos „[t]ekstas tarsi pasklidęs, sugestijuojantis daugybę aspektų“, mat vadovaujantis, pavadinkime, *asociatyviojo paralelizmo* principu, gali pakakti „kelių formalių detalių“, kad konkretus tekstas atsidurtų faustianos puslapiuose⁵. Gamziukaitė: „Kartais – gal dėl to, kad nežinomas veikalas – susidaro įspūdis, kad studijos autorius tiesiog randa tai [turimos omenyje faustiškumo apraiškos – V. B.] ko ieško, bet vis dėlto randa!“⁶

Gvildenant tokią universalią, sunkiai aprėpiamą kultūrinę temą kaip faustiana, įvairios tyrimų metodologijos turbūt yra ne tik galimos, bet ir pageidautinos, net neišvengiamos. Manychiau, jog savąja Gaižiūnas pasinaudoja produktyviai, nevaržomai išskleisdamas literatūrologo enciklopedisto patirtį, sukauptą jo *ir* kaip itin mobilaus *įvairių* Europos šalių literatūrologinio gyvenimo stebėtojo bei dalyvio.

Be to, akivaizdu, kad pasirinktoji pozicija laisvina monografijos stilių: autorius išlaiko savito mokslinio ideolekto ir betarpiško dialogiško, eseišizuoto kalbėjimo balansą. Iš principo tai retoriškai, matyt, tikslingas ėjimas, skirtas patraukti, įtraukti adresatą (pavyzdžiui, vietoj nuasmeninančių veiksmažodinių formų kone dėsnigai ir gausiai

---

⁵ Indrė Žekevičiūtė, „Fausto gundymai iš XXI a. perspektyvos“, in: *Knygų aidai*, 2003, Nr. 3, p. 36.

⁶ Raminta Gamziukaitė, „Baltų Faustas archetipo labirinte“, in: *Naujoji Romuva*, 2003, Nr. 2 (543), p. 26.

vartojamos implikatyvios daugiskaitos III asmens formos: „pradėdami gilintis“, „pirmiausia stabtelėkime“, „Knitlingene randame“, p. 19). Deja, kartais šitokia rašymo maniera pernelyg pasikliaujama. Tada atsiranda fragmentų, kurie kenčia nuo per daug pakylėto ir per „tiršto“ metaforiškumo (pavyzdžiui, p. 95–96), nuo stilistinių figūrų sangrūdų (pavyzdžiui, per dažni retoriniai ir retoriški klausimai, tarkim, net trys ar keturi vienas po kito, p. 451, 479), nuo publicistiškų frazių.

Tęsiant pastabas apie Gaižiūno studijos stilistiką, bet jau apie stilistiką plačiaja (giliaja) prasme ir – kad būtų trumpiau – manipuliuojant šabloniškais stereotipinėmis opozicijomis, galima būtų stebėti akivaizdų paradoksą: kaip autoriui pavyksta vis dėlto „apoloniška“ maniera aprašyti *par excellence* dionisišką faustiškumo fenomeną – ezoterikos, okultizmo, alchemijos, chiromantijos, demonologijos, androginikos, panpsichizmo, parapsichologijos, antroposofijos, parsizmo etc. raizginį, sublimuojamą ir įprasminamą kultūriškai? Vienas iš galimų atsakymų: knygoje su viena kita labai fragmentiška išimtimi, užuomina nėra leidžiamasi į kūrybinės psychologijos, sublimacijos mechanizmų labirintus. Į tuos psichologinius rašytojų „įtrūkius“ bei nuokrypius (pavyzdžiui, Janio Poruko hofmaniškai alkoholiškąjį siausmą filosofijos ir meno paslapčių akivaizdoje, p. 364–365; neurotiškai hipertrofuotą Rainio didybės maniją, p. 467; ir pan.), kurie ir tegalėjo pagimdyti neoromantiškąjį Poruko *Perlų žveją* (*Pērļu zvejnieks*, 1895) ar kosmologiškuosius Rainio *Galo ir pradžios* eilėraščius.

Metodologijos, tiksliau, tipologijos požiūriu Gaižiūno monografiją įdomu palyginti su taip pat 2002 metais pasirodžiusiu kone analogišku (!) rusistinės faustologijos leidiniu – Galinos Išimbajevos knyga *XX amžiaus rusų faustiana*⁷, kuri tikrai per kukliai pavadinta „mokymo priemone“ universitetų studentams. Pažymėtina, kad joje autorė aiškiai atskiria dvi kūrinių kategorijas: Fausto siužeto, moty-

---

⁷ Г. Г. Ишимбаева, *Русская фаустиана XX века*, Москва: Флинта / Наука, 2002.

vų, paveikslų kūrinius (*фаястовские*: pavyzdžiui, Christopherio Marlowe, Jakobo Michaelio Reinholdo Lenzo, Goethe's, Nikolaus'o Lenau, Valerijaus Briusovo, Lunačiarskio, Thomas'o Manno ir pan.) ir faustiškuosius kūrinius (*фаястианские*: pavyzdžiui, Ernsto Theodoro Amadeus'o Hoffmanno, Friedricho Nietzsche's, Fiodoro Dostojevskio, Michailo Bulgakovo ir pan.)⁸. Taip lyg ir aiškiau apibrėžiama kūrinių atranka, aiškesnis pats klasifikacinis mechanizmas, bet iš esmės pirmoji kategorija apimtų tai, kas recenzuojamoje monografijoje vadinama faustiškuoju mitu (legenda) ir faustiškaisiais siužetais, o antroji – kas vadinama faustiškuoju archetipu bei faustiškąja siela.

Bet kokių atvejų, kaip jau pastebėjo Gamziukaitė⁹, Gaižiūno išskirtoji ir iš šių bendrais bruožais sutampančių klasifikacinių schemų išskrintanti (ir pirmiausia dėl to, kad išskrintanti) Fausto kaip nacionalinio (čekų, lenkų, rusų, žydų, norvegų, o turbūt ir portugalų, airių, flamandų ar latvių bei lietuvių) personažo kategorija yra diskutuotina. Diskusijos pasipildytų nauja, denacionalizuojančios nūdienos svarstymams ne visai palankia, bet intriguojančia ir sudėtinga problematika, jeigu prisimintume ir aktualizuotume šiuos Carlo Gustavo Jungo žodžius:

Faustas yra išraiška to, kas nuo pat pradžių gyvavo vokiečių sieloje ir kam Gėtė padėjo gimti. Argi galima įsivaizduoti, kad *Faustą* arba *Taip kalbėjo Zaratustra* būtų parašęs *ne vokiečių*? Abu kūriniai aiškiai kalba apie tą patį, apie kažką, kas vibruoja *vokiečių sieloje*.¹⁰

Vienas kūrinys, Lunačiarskio drama *Faustas ir miestas* (*Фаяст у зород*, 1918), analizuojamas abiejose knygose. Galima teigti, kad iš esmės Išimbajevos ir Gaižiūno išvados, pabrėžiančios Fausto temos

---

⁸ *Ibid.*, p. 7–8.

⁹ Raminta Gamziukaitė, *op. cit.*, p. 27–28.

¹⁰ Karlas Jungas, „Rašytojas“, vertė Antanas Gailius, in: *Grožio kontūrai: Iš XX amžiaus užsienio estetikos*, sudarytojas Bronius Kuzmickas, Vilnius: Mintis, 1980, p. 184; išskirta – V. B.

ideologizavimą ir iš istorinės konkretikos „išskaitytą“, bet abstrahuotą revoliucingumą, sutampa. Tik rusiškosios knygos autorė, suprantama, dėl paties leidinio specifikos, gilinasi į gerokai platesnį dramos kontekstą, akcentuoja ir analizei pasitelkia faustiškumo problematiką sušiuolaikinančius ir Rusijos realijoms pritaikančius Lunačiarskio straipsnius „Rusų Faustas“ (1902), „Akistatoje su likimu“ (1903), išryškinančius būsimosios dramos koncepciją, kurios vienas pagrindinių sandų yra kairuoliškas ideologinis angažuotumas.

Panašaus angažuotumo analogą, tiesa, labai epizodišką, neišplėtotą kūriniais, liekančių visuomeninės kultūrinės spaudos fragmentu, galima aptikti ir Lietuvoje. Turiu galvoje Kosto Korsako straipsnį „Krizis ir buržuazija arba Goethe biurgerių Vokietijoje“ (1932), kuriame Fausto samprata pateikiama aiškiai marksistiniame fone:

Dabarties Faustas, „laisva individualybė“, žmogus, apsiginklavęs moksliniu žinojimu, mokąs naudotis technikos priemonėmis – žmogus, pasiryžęs kovoti dėl savo būvio, kapitalistiniame pasaulyje nebegali panaudoti savo jėgų ir savo energijos, savo kūrybinės iniciatyvos [...] [m]ilijonai Faustų vaikščioja be darbo.¹¹

Korsaką čia prisiminiau ne vien kaip radikalų Lunačiarskio paradigmos faustianos istorijoje tęsėją, bet ir dėl Gaižiūno monografijos frazės, kviečiančios nenustebti, „kad lietuviškoji faustiana šiame veikalke teuzims apie penkis procentus teksto“ (p. 22). Netgi visiškai sutinkant, kad latvių literatūroje įvairių pavidalų faustiškoji medžiaga yra nepalyginamai gausesnė, nuostaba vis dėlto buvo. Jokiu būdu ne dėl to, kad monografijoje neaktualizuotas šis antraeilis Korsako straipsnis, o dėl to, kad joje faustiškumo rakursu neinterpretuojamas Vinco Mykolaičio-Putino, Vytauto Mačernio, Kazio Borutos, Julijono

---

¹¹ K. Korsakas Radžvilas, *Straipsniai apie literatūrą*, Kaunas: Kultūros leidinys, 1932, p. 267.

Lindės-Dobilo ir kt. kūrybinis palikimas. O tai, kad toks rakursas šiems ir kai kuriems kitiems lietuvių rašytojams tiktų, akivaizdu ir iš pačios Gaižiūno monografijos logikos.

Pavyzdžiui, išsamiai analizuojama Aspazijos bei Rainio poezija, įprasminanti *dualistinę egzistencinę situaciją*, kuri vadinama faustiškos sielos požymiu ir, beje, visoje monografijoje laikoma bene pastoviausia faustiškumo (faustiškos sielos, faustiško personažo, ypač faustiško archetipo) konstanta¹². Aspazija: „Krinta upė nuo kalnų aukštybių, / Ir bedugnė laukia: „Čia esu aš!“ / Aukšt[ybės] su gelm[ėmis]: / Aš ir tu“ (pažodinis Gaižiūno vertimas, p. 420); Rainis: „Tos dvi didžiulės būtytys susilieja, / Ir siela tampa didžiule – aprėpia / Aną pasaulį ir šiame gyvena“ (Jono Strielkūno vertimas, p. 471). Primenu Mykolaičio-Putino „Viršūnių ir gelmių“ eilutes: „Būk sveikas gi, žemės bangoj atspindėjęs dangau! / Tik tau savo dvasioj aš lūkesio žiedus rinkau. / Paskęsiu tavy ir gyvensiu pasauliu kitu: / Ir dangų ir juodąją gelmę pasieksiu kartu.“¹³ Paralelės akivaizdžios, dualistinės koncepcijos tapatumas – kaip ant delno, bet lietuvių autorius kažkodėl ignoruojamas. Kaip ir kai kurie kiti lietuviai rašytojai. Tai sukelia tam tikrą nenuoseklumo, o gal ir kūrybinių atrankos subjektyvumo, kriterijų labilumo jausmą. Kitaip tariant, lietuviškosios faustianos svoris studijoje galėjo būti gerokai solidesnis, išlaikant objektyvesnes proporcijas tarp abiejų baltų literatūrų. Kad ir daugiau dėmesio skyrus, mano manymu, to dėmesio tikrai nusipelnantiems Juozapo Albino Herbačiausko, ypač Kosto Ostrausko draminiams koliažams (p. 653–654).

Perskaičius pagrindinę, be abejo, analitiškiausią ir išsamiausią knygos dalį, kurią galima pavadinti „Latvių Faustu“, susidaro įspūdis, kad Gaižiūnas parašė savą ir *savitą* latvių literatūros istorijos versiją, metonimiškumo principu perteikiančią literatūros raidą nuo naciona-

---

¹² Sakoma, jog faustiškieji archetipai išreiškia „visuotinį žmogaus egzistencijos dvilypumą“ (p. 24).

¹³ Putinas, *Tarp dviejų aušrų*: Fotografuotinis leidinys, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 45.

linio epo, neoromantinių, naujasrovininkiškų kūrinių iki modernių ir postmodernių nūdienos tekstų. Žinoma, perteikiančią iš įvairių faustiškumo moduliacijų perspektyvos.

Labai svaria šios (ir liuanistinės) knygos dalių įžanga laikyčiau poskyrį apie Goethe's *Fausto* vertimus į baltų kalbas, kuriame įžvalgiai aptariami Rainio, Jekabo Maseno, Aleksio Churgino, Valdžio Bisenieko, Antano A. Jonyno vertimai. Filologinė, tiksliau, tekstologinė lyginamoji analizė, atrodytų, sutelkta vien tik ties labai konkrečiomis kūrinių atkarpomis, ties jų kalbinėmis savybėmis, tiesiog prikišamai atskleidžia ne vien atskirų vienos ir kitos tautos vertėjų estetinius prioritetus, kūrybines (im)potencijas, bet ir skirtingą abiejų tautų kultūrinį mentalinį kontekstą, kuris negalėjo neturėti įtakos pačioms vertimo strategijoms. Iš Gaižiūno atlikto tyrimo ryškėja, kad *Fausto* originalui adekvatesnės latviškosios strategijos.

Taigi, stabtelint prie latvistinės knygos dalies, būtina pažymėti, jog analizuojamieji Andrėjo Pumpuro, Poruko, Aspazijos, Rainio, Edvardo Vulfo, Janio Akuraterio, Zentos Maurinios, Janio Veselio, Janio Plaudžio, Margerio Zarinio, Maros Zalytės ir kitų kūriniai joje atsiskleidžia tokiais atspalviais, kokie latvių literatūrologijos iki šiol buvo nepastebėti arba neaktualizuoti, nors apie daugelio šių autorių, ypač Rainio, kūrybą rašyta itin intensyviai ir įvairiopa. Kitaip tariant, labai plačiu spektru taikomas faustiškasis kodas pasirodo besąs ganėtinai efektyvus indikatorius, galintis išryškinti kitokiais būdais neapčiuopiamas ir nepastebimas kūrinių semantines plotmes, problemas, poetikos elementus, ypač – jų kontekstus.

Vienas simptomiškas pavyzdys. Aspazijos dramoje *Janis Ziemeļis* (*Jānis Ziemeļis*, 1930–1931), kurios herojaus prototipas žymus latvių poetas neoromantikas Janis Ziemeļniekas (tikr. Janis Krauklis) 1930 m. mirė nuo narkotikų, išryškindamas archetipinį faustiškojo siužeto kontūrą, Gaižiūnas skleidžia įvairias kontekstines prasmes – ir labai „atšviežinančias“ patį dramos (per)skaitymą, ir demonstruojančias alternatyvas nusistovėjusioms dramos interpretacijoms. Tiesa, gana

„laisvas“ alternatyvas. „[Š]viesos karalija – opijaus klubas“¹⁴, ī kuri patenka Aspazijas kūrinio protagonistas, sēkmingai asocijuojamas su *Stepiū Vilko* Magiškuoju teatru: dvasingumo ir erotikos jungtys, kelionē laiku, karnavališkumas, naujos saviidentifikacijū galimybēs, bodleriškumo šleifas ir kt. (p. 444–448). Be to, faustiškās amžinībēs ilgesys, jungiantis herojū ir jo prototipā, poetā Ziemeļniekā, amžininkū vadintā „mēlynosios gēlelēs riteriū“¹⁵, susiejamas ne tik su vokiškojo romantizmo tradīcija, bet ir su Platono filosofijas, šventojo Grālio mitologijas paradigmomis.

Kaip matyti vien jau ī Aspazijas dramos traktuotēs, latvistinēje monografijas dalyje labiausiai īšryškēja kažkas panašaus ī (autoriaus nereflektuojamā) recepcijos teorijū skverbimāsi jau minētos akademinēs filologinēs analizēs erdvēn, kada kūriniams atveriami nauji horizontai – tarsi būtū lengvai ir neįpareigojančiai žaidžiama „stiklo karoliukais“. Bene īdomiausiai, produktyviausiai tais naujais horizontais varijuojama skyriuose apie Poruko estetinį kontekstā, jo smulkiają prozą bei *Perlū žvejā*, apie Rainio kūrybinius planus, eskizus, jo poezijā ir dramaturgijā, apie Veselio bei Zarinio romanus. Tiesiog magā ī šias variacijas īsitraukti, ī savū pozicijū jas pratēsti, provokuoti pačiais tekstais ar net modifikuoti. Suprantama, recenzijoje tam neužtektū vietas, bet norētūsi pateikti bent vienā tokio „įsitraukimo“ scenarijū.

Poskyryje apie *Perlū žvejā* Gaižiūnas rašo: „[s]tabilumą teigiančių hernhūtiečių fone Talheimo figūra atrodo kaip mefistofeliškasis *spiritus movens*“, skatinantis faustiškāją kūrinio protagonistā Anšī nesibaijančiai evoliucijai (p. 373). Norētūsi pabrēžti ir kitokį fonā: Porukas šioje apysakoje visiškai naujai sprendžia XIX a. antroje pusėje

---

¹⁴ Aspazija, „Jānis Ziemeļis: Kāda dzejnieka traģēdija 24 ainās“, Idem, *Kopotī raksti sešos sējumos*, sēj. 4.: *Lugas*, sastādītāja Saulcerīte Viese, Rīga: Liesma, 1987, p. 404.

¹⁵ Jānis Plaudis, *Ziemeļnieks*: Biogrāfisks romāns, (sērija „Romāns – pagātnes liecinieks“), tekstu publicēšanai, priekšvārdu sagatavojis Jānis Čākurs, Rīga: Zinātne, 1990, p. 101.

latvių kultūrai labai, tiesiog egzistenciškai, svarbią latvių ir Latvijos vokiečių santykio problemą. Iki jo (o ir po jo) latvių literatūroje dėl suprantamų priežasčių dominavo akivaizdi tendencija vokiečius vaizduoti kaip bene pagrindinį bet kokio progreso trikdį. *Perlų žvejy* pirmiausia per mefistofeliškąjį Talheimo paveikslą vokiečiai traktuojami kaip kultūrinis pavyzdys latviams, kaip jų dvasinis vedlys, mokytojas, kitaip tariant, turbūt pirmą kartą istorijoje – aiškiai palankiai. Besiformuojančiai, ieškančiai protagonisto *latvio* faustiškai sielai, kuri gali būti interpretuojama kaip visos latvių kultūros, jos pradinio dvasinio tapsmo metonimas, kelią rodo, tobulėjimo „instrukcijas“ bei receptus pateikia romus, atsakymus į daugelį klausimų jau žinantis, protagonisto siekius iš pirmo žvilgsnio perprantantis ir vėliau juos visokeriopa stimuliuojantis *vokiškasis* „mefistofelis“. Faustiškojo bei mefistofeliškojo pradų ir kaip skirtingų tautinių kultūrinių pradų jungtis – irgi Poruko novacija.

Taigi faustiškasis kodas ir labai platus, ir labai variantiškas. Iš nespecializuotos literatūros, t. y. iš latvių literatūros istorijų, paminėsiu dar tik porą pavyzdžių, kurie Gaižiūno monografijoje neaktualizuoti. Viesturas Vecgravis aiškesnes faustiškumo žymes pastebi jau pirmajame Rainio eilėraščių rinkinyje *Tolimieji mėlynojo vakaro atgarsiai* (*Tālas noskaņas zilā vakarā*, 1903)¹⁶, Guntis Berelis užsimena apie Aleksandro Čako poemos *Grok, muzikante* (*Spēlē, spēlmani*, par. 1944, išsp. 1972) faustiškumą¹⁷. Tiesa, iš specializuotos latvistinės literatūros, mano žiniomis, monografijos autorius tikrai bus „pražiūrėjęs“ vos vieną darbą. Kada yra sakoma, kad „skyrium būta bandymų ieškoti faustiškų archetipų [...] *Ugnyje ir naktyje* (V. Hausmanis), tačiau šie bandymai neišsirutuliojo į didesnes studijas“ (p. 492), bent jau prie

---

¹⁶ Viesturs Vecgrāvis, „Latviešu literatūra no 1890. līdz 1905. gadam“, in: *Latviešu literatūras vēsture trīs sējumos*, sēj. 1.: *No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam*, redkolēģija: Viktors Hausmanis (zinātniskais vadītājs)... et. al., Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, p. 215.

¹⁷ Guntis Berelis, *Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*, Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, p. 90.

Viktoro Hausmanio pavardės reikėtų paminėti ir Aiją Janelsinī-Priedyṭę, parašiusią straipsnī apie *Ugnies ir nakties* (*Uguns un nakts*, 1903–1904; išsp. 1907) herojṭ Spyduolā kaip savitā Fausta modifikacijā¹⁸.

Šiuos svarstymus užbaigti norṭṭysi aktualizuojant ne faustiškumo, bet kitā, regioninṭs literatūros istorijos, problemā, sykiu pabrṭziant, kad tik geros knygos pasiṭzymi problematikos įvairove. Ar egzistuoja regioninṭ literatūros istorija, klausia Endre Bojtāras¹⁹, kuriam greta daugelio kitū asmenū recenzuojamosios monografijos pradṭioje reiškiamo padṭka už pagalbā rengiant šią monografijā. Gaiṭziūnas į užduotājį klausimā *tiesiogiai* neatsakinṭja, jis jau senokai tiesiog *rašo* regioninṭ (baltū) literatūros istorijā.

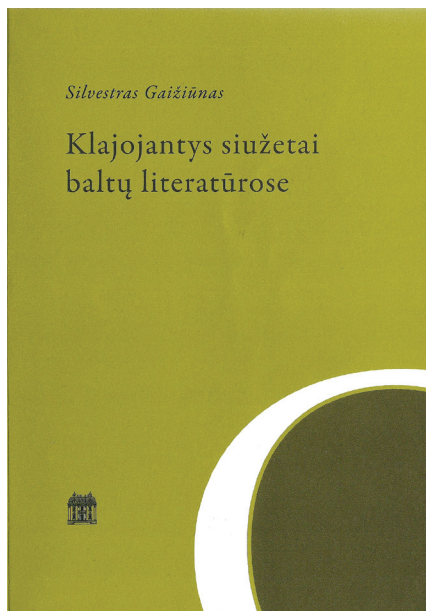
---

¹⁸ Aija Janelsinī-Priedīte, „„Kam mūṭam cīkstot karojam, / To brīvi pestīt varam.” Raiņa Spīdola – Fausta atbalss?”, in: *Raiņa lasījumi: 1992*, redkolṭģija: K. Lūsis... et. al., Daugavpils: Multinacionālas kultūras centrs, 1994, p. 15–22.

¹⁹ Endre Bojtārs, „Vai eksistṭ reģionāla literatūras vēsture?”, in: *Karogs*, 2002, Nr. 3, p. 161–167.

Apie siužetų klajones stiklo karoliukų žaidimo ritmu

Silvestras Gaižiūnas,
*Klajojantys siužetai baltų
literatūrose: Mitai.
Legendos. Literatūriniai
tipai*, Vilnius: Lietuvių
literatūros ir tautosakos
institutas, 2009, 287 p.

Labai drąsiu pavadinčiau žingsnį vienu užsimojimu, t. y. viena monografija, pamėginti aprėpti klajojančius siužetus, personažus (mitologinius, legendinius, literatūrinius) net dviejose nacionalinėse literatūrose. Ypač tokiu atveju, kai nėra apsibrėžiamos nei chronologinės, nei žanrinės, nei „srovinės“ tų nacionalinių literatūrų ribos, nelabai paisoma, kartais tai nutylint, o kartais apie tai užsimenant, kūrinių vertės kriterijaus, dažnai peržengiant baltiškos literatūrinės erdvės ribas ar pereinant nuo literatūros prie literatūros kritikos, kultūrologijos (Konstantinas Raudivė, Zenta Maurinia), filosofijos (Friedrichas Nietzsche, Albert'as Camus, Antanas Maceina), muzikos (Richardas Wagneris). Net žinant, kad knygos autorius Silvestras Gaižiūnas prie šios monografijos ne vienerius metus artėjo labai palaipsniui ir nuosekliai, kad ją, kaip įvade pats prisipažįsta (p. 7), daugiausia rengė kaip ankstesnės savo studijos *Baltų Faustas ir Europos literatūra* (2002) tęsinį ir plėtinį, vis viena stebina recenzuojamos knygos akipločiai. Pirmame skyriuje pradėjus nuo populiarių antikos mitų

(Prometėjo, Odisėjo, Orfėjo, Ikaro ir kt.) sąsajų su baltų, ir ne tik baltų, literatūromis, antrajame tokios sąsajos žvalgomos su legendiniais viduramžių personažais (Don Žuanas, Ahasferas, Golemas ir kt.), trečiajam, paskutiniam, paliekant vadinamųjų „literatūrinių tipų“ (Hamletas, Don Kichotas, Manfredas ir kt.) baltiškos literatūrinės sklaidos žvalgymus, neišleidžiant iš akių ir kitų literatūrų, kultūrų.

Kai toks platus, atrodo, sunkiai aprėpiamas objektas, monografijos skaitytojui iš karto kyla daug išankstinių klausimų: dėl medžiagos atrankos, sisteminimo, klasifikavimo, žiūros aspektų pasirinkimo, proporcijų paskirstymo, metodologijos ir t. t. Apsistokime ties pastarąja klausdami: komparatyvistika? intertekstualumo teorija? regioninės literatūros studijos? literatūrinė baltistika? Iš karto pasakysiu, kad Gaižiūnas nėra iš tų autorių, kuris savo knygoje ilgesniam laikui sustotų ties metodologinių, teorinių riboženklių nustatymu ir dosniai dalintųsi to nustatymo taisyklėmis ar, tuo labiau, pradėtų svarstyti tų taisyklių legitimumo klausimus. Pavadinčiau jį „literatūrologu praktiku“ pačia geriausia tos frazės prasme, mano manymu, savaime suprantamu dalyku laikančiu tai, kas dabar lyg ir nebe visiems literatūrologams yra savaime suprantama: *neginčytina literatūros pirmenybe prieš metodologiją(-as)*. Ir literatūrinė baltistika, kaip viena iš regioninės literatūrologijos, dar plačiau – komparatyvistikos – atmainų, kaip galima spręsti iš knygos, Gaižiūnui irgi nekelia jokių klausimų, panašių į tą, kurį yra išsakęs Andre Bojtáras: ar egzistuoja regioninė literatūros istorija? Tai jau minėjau recenzuodamas Gaižiūno monografiją apie baltišką Faustą, sakydamas, kad jis tiesiog tokią, regioninę, istoriją rašo.

Vis dėlto jeigu neatlyžtume ir primygtinai ieškotume, koks gi yra, išsakytas ar neišsakytas, knygos metodologinis pagrindas, gali būti, kad pastebėtume tokį labai netikėtą reiškinių, kad šis pagrindas natūraliau išauga ne iš teorinių darbų, ne iš juose išgryninamų modelių (tiesa, ir iš jų, žr.: p. 21–22), bet – iš literatūros tekstų. Atkreipsiu dėmesį, kad ir monografijos pradžioje, ir „Pabaigos žodyje“ pirmasis paminėtas (pacituotas, parafrazuotas, referuotas) kūrinys, kuris lyg

ir „įveda“ į knygą, ir ją apibendrina, yra Hermannо Hesse's *Stiklo karoliukų žaidimas* (*Das Glasperlenspiel*, 1943), tokį žaidimą laikant „universalia kultūros ženklų sistema“, tiesiančia tiltus „tarp tautų ir literatūrų“ (p. 275). Kitoje vietoje rašoma: „ypač įsimintinas Unamuno požiūris į Don Kichotą: 'Jis [Don Kichotas] paliko ištisą metodą, ištisą epistemologiją, ištisą estetiką, ištisą logiką, ištisą etiką, svarbiausia ištisą religiją [...]'" (p. 19). Romanai, kitų žanrų kūriniai Gaižiūno dažnai pateikiami ne vien tik kaip pasaulio modeliai, kaip įprasta traktuoti grožinius tekstus, bet kaip tyrimo – literatūros, kultūros – *metodai*, ir kalbant ne tik metaforiškai¹.

Pasidalindamas kai kuriais savo apmąstymais, pasakysiu, jog Jorge Luiso Borgesо „Babelio bibliotekoje“ (*“La biblioteca de Babel”*, 1941) galima išskaityti kondensuotai ir konceptualiai surašytą kone visą intertekstualumo teoriją, Borgesо pradėtą gerokai anksčiau nei atsirado griežta mokslinė metodologinė jos antrininkė. Kitas pavyzdys: Hesse straipsnyje „Menininkas ir psichoanalizė“ (*“Künstler und Psychoanalyse”*, 1918) rašo, jog tai, ką psichoanalizė „pažino ir suformulavo moksliskai, poetai visada žinojo“, jog kai kurie praeities rašytojai buvo labai priartėję prie psichoanalizės mokslo „esminių tezių“, o Dostojevskis „jau buvo įvaldęs tam tikrą šios rūšies psichologijos [psichoanalizės – V. B.] praktiką ir techniką“².

Taip „mitų, legendų ir literatūrinių tipų suartinimo poetiką“ (p. 13), kurią aš, gal kiek konjunktūriškai, vadinčiau tam tikro porūšio intertekstualumo poetika, knygos autorius iš pat sykio imasi grįsti ne kokiais nors literatūrologiniais postulatais, bet paveikiais literatūriniais pavyzdžiais iš Thomo Stearnso Elioto *Bevaisės žemės* (*The Waste Land*, 1922), Jameso Joyce'o *Uliso* (*Ulysses*, 1922), Ja-

---

¹ Šiuo požiūriu labai iškalbingas vieno Indrės Žekevičiūtės straipsnio pavadinimas, į kurį „lygiuoju“ ir šios recenzijos antraštę: „Lyginamosios literatūros metodas, arba žaidimas stiklo karoliukais“ (*Darbai ir dienos*, Nr. 8 (17), 1999, p. 47–52).

² Hermanas Hese, *Esė: Rinktinė*, vertė Zigmantas Adrickas, Vilnius: Mintis, 1991, p. 140, 142.

nio Poruko *Perlų žvejo* (*Pērļu zvejnieks*, 1895), Eduardo Mieželaičio *Mano lyros* (1979) ir kt. Taip atsitinka ir su tautų, kultūrų, literatūrų suartinimo *poetika*, ieškant tam tikrų bendrų archetipinių prasmų, išreikštų visuotinai žinomais siužetais, tipais, ir apžvelgiant, kaip tos prasmės varijuojamos lietuvių, latvių, kitų tautų rašytojų kūrinuose. Ir sykiu ta apžvalginė analizė „žaidžiant“ tam tikrą „stiklo karoliukų žaidimą“, bendrą, kaip mėgina mus įtikinti knygos autorius, ir baltų literatūroms, ir Europos kultūrai, išskylantį „kaip universali kultūros ženklų sistema“ (p. 275) – kaip tiltų tarp kultūrų ir literatūrų tiesimo darbas.

Taigi manyčiau, kad kliovimasis, pasitikėjimas pačia literatūra, jos autonomiškumo ir sau pakankamumo iškėlimas yra viena svarbiausių metodologinių, ir ne tik metodologinių, monografijos savybių. Pati savaimė ši savybė nėra nei gera, nei bloga. Blogiau, kad ja kiek papiktnaudžiaujama. Ypač kai kuriuose kituose knygos lygmenyse. Pavyzdžiui, stilistiniame, kai konceptualiai svarbūs sakiniai-teiginiai tarytum literatūriniai(-iški) segmentai baigiami daugtaškiais (p. 13, 81, 145 ir t. t.), šauktukais (pavyzdžiui, sakinytis baigiamas net trimis šauktukais, p. 51), kai atsiranda daug metaforinių ar metaforizuotų įvardijimų tose vietose, kur reikėtų griežtesnės, apibrėžtesnės terminijos. Pastarieji įvardijimai galbūt iš dalies nusižiūrėti iš knygoje kelis kartus minimo Salvadoro de Madariagos, kuris Don Žuaną, Faustą, Hamletą ir Don Kichotą, pasak monografijos autoriaus, vadiną „didžiaisias dvasios europiečiais“ (p. 22). Vis dėlto panašių metaforiškai „aptakių“ apibūdinimų knygoje šiek tiek per daug: įvairūs personažai, pridėdant kokį poetišką epitetą („didysis“, „amžinasis“, „giminingas“ ir pan.) ar nepridėdant, vadinami „ainiais“, „giminaičiais“, „broliais“, „sielomis“ ir pan.

Gerokai kritiškiau apie didelį pasitikėjimą vien literatūros tektais reikėtų kalbėti, kai vietoj laukiamų apibendrinamųjų analizių monografijos skaitytojas, mano manymu, pernelyg dažnai gauna tik didesnę ar mažesnę dozę literatūros kūrinių siužeto parafrazių (tegu ir tikslingai analitiškai orientuotų, inkrustuotų pagrindinėmis pras-

minėmis kūrinio charakteristikomis) – tarsi savaime pakankamų monografijos sudedamųjų dėmenų-fragmentų. Ir ne pastaruosius „tirpdant“ analitinėje mintyje, bet analitinę mintį – juose. Kitaip tariant, kartais kyla įspūdis, kad monografijoje dominuoja, tiksliau, ją, jos skyrius, ypač poskyrius struktūruoja „siužetologinė“ logika, analitinei minčiai paliekant kompetentingo komentatoriaus, bet *tik* komentatoriaus vaidmenį. Tik ši logika paaiškina, bet nelabai pateisina kai kurias labai „koliažiškas“ monografijos vietas, kai perėjimai, „peršokimai“ nuo vieno kūrinio prie kito (chronologiškai ar poetiškai tolimo, estetiškai nelygiavėrcio ir pan.) kaip nors kitaip nėra aiškiau motyvuojami. Pavyzdžiui, poskyrio apie Ikaro mitą pradžioje nuo Aspazijos eilėraščio „Vienintelis kelias“ tiesiog šokte peršokama prie Hermanio Margerio Majejskio „Ikaro“ („Ikaras“), nuo šio – prie Knuto Skujenieko eilėraščio „Kolegai Dedalui“ („Kolėgim Dedalam“), paskui – prie Juditos Vaičiūnaitės ciklo „Kreta“, po to – prie Henriko Nagio eilėraščio „Ikaras“, po kelių eilučių – prie Gintaro Patacko eilėraščio „Ikaras“, dar po kelių – prie proginio, sovietiškaideologizuoto Eduardo Mieželaičio eilėraščio „Ikaras“, paskui jau ilgesniam laikui – prie Jurgio Gliaudos romano *Ikaro sonata*. Ir visa ši skuba, blaškantis ir chronologiškai, ir estetiškai-aksiologiškai, ir žanriškai, ir t. t., – vos trijuose puslapiuose (p. 145–147).

Kita vertus, tai, ką surašiau ankstesnėje pastraipoje, kai kam gali pasirodyti esant stipriąja Gaižiūno knygos puse. Literatūrologinių monografijų, kaip žinome, yra labai įvairių. Nenutoltume nuo tiesos, jeigu *Klajojančius siužetus baltų literatūrose* pavadintume *enciklopediška* monografija, monografija, turinčia daug literatūrinio (mitų, legendų, (arche)tipų) *žinyno* bruožų. Dabartinės lietuvių literatūrologijos kontekste tai retas ir jau vien todėl vertingas reiškiny. Autorius pateikia lyg savitą knygos turinyje išvardytų mitų, legendų, mitinių ir legendinių personažų interpretacijų lietuvių ir latvių literatūrose „registrą“.

Galima svarstyti, ar buvo pasirinkti tinkamiausi, reprezentatyviausi mitiniai, legendiniai siužetai, personažai, ar būtent jų, o ne kokių

nors kitų pasirinkimas aktualiausias abiem baltų literatūroms. Galima svarstyti, ar į minėtą „registrą“ įtrauktini ir bendrame solidžiam kontekste aptartini menko kūrybinio pajėgumo autoriai bei jų kūriniai: pavyzdžiui, lietuvių Justo Pilyponio romanas *Amžinas žydas Kaune*, „antraeilis latvių rašytoju“ (p. 198) Gaižiūno tiesiogiai pavadinamo Lapskalnų Andrėjo poema *Amžinas žydas (Mūžīgais žīds, 1904)*. Net specialiai neieškant, galima pastebėti, kad į šį „registrą“ nepateko kai kurie to tikrai verti autoriai ir jų kūriniai: pavyzdžiui, Kazio Borutos eilėraštis „Pasaka apie Solveigą“, Aido Marčėno eilėraščiai „Poetas ir Apolonas“, „Sfinksas Vytukui V. L.“, Rolando Rastausko eilėraštis „Antikinis džiazas“, žymios latvių išėivijos poetės Veronikos Strelertės eilėraštis „Panas“ („Pāns“), beje, daug kuo artimas monografijoje aptartiems Henriko Radausko ir Vytauto Mačernio Pano tematikos kūriniams. Galima nesunkiai spėti, kad minimasis „registras“, plečiantis pačioms literatūroms, neišvengiamai irgi plėsis, įvairės.

Galima dar daug ir įvairiai samprotauti, tačiau tai, kas monografijos autoriaus yra surinkta ir kaip yra aktualizuota, tikrai nusipelnė gausių giriamųjų žodžių. Nauju, neįprastu ar ne visai įprastu rakursu, kuris nebūtinai turi (pa)tikti recenzentui, perskaitytas ne vienas klasikinės lietuvių ir latvių literatūrų kūrinys. Paoponavus kai kuriems kitiems „lietuvių literatūros ryšį su mitologija“ tyrinėjusiems literatūrologams (Jolantai Kriūnienei, Vygandui Šiukščiai; p. 21), diplomatiškai pasakoma, kad „darbo autorius renkasi tokias mito transformacijų literatūroje atmainas, kurios lietuvių literatūros mokslė nesulaukė pakankamai dėmesio“ (ten pat). Gal dėl to monografijoje sąmoningai iškelta nemažai baltų literatūrų istorijos „pasyve“ užsigulėjusių tekstų, kurie nebūtinai turėtų atrodyti išskeltini recenzentui.

Teisingu strateginiu sprendimu laikyčiau tai, kad monografija nėra pradėdama „nuo Adomo ir Ievos“, t. y. prieš pereinant prie literatūros apskritai ir prie baltų literatūros konkrečiai, nesimama aiškinti(s), tarkim, mito teorijų, etnologinių ar panašių legendos tyrimų metodologijų. Tiesa, užsimenama, kad yra aktualizuojamos Jameso George'o Frazerio *Aukso šaka (The Golden Bough, 1890)*, Eleazaro Meletinskio

Mito poetika (Поэтика мифа, 1976), bet tik tiek. Daugiau dėmesio skiriama neomitologizmo, neomitologizavimo reiškiniams, siejant jų ištakas su Wagnerio ir Nietzsche's kūryba ir teigiant, kad dažnai vėlesnių epochų rašytojai remiasi ne tiek pirminiais mitologiniais ir legendiniais šaltiniais, kiek jau esamomis įsigalėjusiomis, garsiausiomis jų interpretacijomis. Tvirtinama, jog pirminius mitinius, legendinius šaltinius „užtemdo“ vėlesnės jų versijos, jos pasirodo besančios svarbesnės, populiaresnės, įtaigesnės ir paveikesnės. Tarkim, „Antanas Škėma *Baltoje drobulėje* sizifiškus savo herojaus veiksmus atvirai sieja“ pirmiausia ne su antikiniu Sizifo mitu, bet su Camus filosofija, su Camus pateikta egzistencialistine filosofine to mito versija (p. 18). Programinis tuo požiūriu yra šis monografijos fragmentas:

Faustas, Don Žuanas, Ahasferas, Odisėjas, Tanhoizeris, Prometėjas ir daugelis kitų „amžinųjų personažų“ į XX a. literatūrą dažnai ateina ne iš pirminės legendos ar mito, o yra kaip nenutrūkstančio literatūros proceso, *kultūrų dialogo amžinos grandys*, kaip tam tikros kartos mitiniai ženklai, *kurių kilmė darosi nebeaktuali*. Tas pats mitas ar legenda, „perrašyti“ daugelį kartų, tampa lyg vieno nesibaigiančio kūrinio variacija. (p. 16; išskirta – V. B.)

Toji variacija neabejotinai ir būtų minėtasis „stiklo karoliukų žaidimas“, žaidžiamas visoje knygoje. Tačiau klausimas – žaidžiamas šiuolaikiškai madinga postmodernia kultūrinio „žaidimo dėl žaidimo“ prasme ar žaidžiamas rimtai – net nekyla. Mat nuo pat knygos pradžios kalbama apie literatūros siekius „įprasminti būties esmę, amžinas tiesas“, atpažinti „amžinybės ženklus“, anot Aspazijos, „kiekvienoje mažiausioje dulkelėje šalia viso, kas praeina“, rasti amžinybės sėklą ir ją „išlukštenti iš materijos branduolio“, o, anot Hesse's, kiekvienoje mito transformacijoje aptikti tiesų kelią „į pasaulio paslapties esmę“ (p. 7, 8, 9). Tokie siekiai ir bandymai hipertrofuoto reliatyvizmo atmosfera persmelktoje dabarties kultūroje paprastai būna riziški, galintys bet kada slystelėti banalumo link. Laimė, *Klajojančių*

siužetų baltų literatūrose autoriui tokių nuslydimų pavyksta išvengti, nors kartais prie jų pavojingai artėjama – labiausiai tada, kai aktualizuojami, mano nuomone, abejotinos vertės tekstai (Zemgaliečių Birutės (p. 133), Jurgio Gliaudos (p. 147–150), Haraldo Eldgasto (p. 176), Vinco Stonio (p. 181) ir pan.).

Įdomiausia monografiją skaityti, kai mito, legendos ar literatūrinio tipo konfigūracijos joje analizuojamos: (1) kaip kompoziciniai kokio nors kūrinio *organizacijos* dėmenys, kūrinio struktūrą, kartais – ir žanrinį modelį, lemiantys veiksniai; (2) kaip koduojančios elgesio, gyvenimo programos, (a) kuriomis tiesiog sekama, (b) kurios kaip nors kūrybiškai (ar nekūrybiškai) transformuojamos, varijuojamos, (c) kurios yra papildomos įvairiomis aktualijomis ar universalijomis, (d) kurioms priešinamasi ir t. t.; (3) kaip tam tikri ideologizavimo, indoktrinacijos pavyzdžiai.

Labai gerai, kad trečiuoju atveju neapsiribojama vien tiktai *sovietizmo* žyme paženklintomis versijomis, nes, pavyzdžiui, Prometėjas, Ikaras – labai parankios figūros politizuotai *sovietinei* interpretacijai, propagandinių literatūrinių jos klišių dauginimui (p. 60–61, 147), tačiau fiksuojami ir kitų ideologijų paliekami atspaudai, pavyzdžiui, religinės-katalikiškos ideologijos (Antano Maceinos pateikiama Prometėjo, jo maišto interpretacija; p. 49–51). Gaižiūno pasirinktieji tipažai apskritai yra itin paslankūs, todėl parankūs ne tik ideologinių, propagandinių, bet ir bendrųjų, bendražmogiškųjų vienaplinių klišių produkavimui, jų įvairiam funkciniam taikymui, modeliavimui. Pavyzdžiui, tokių klišių, kaip šis 1972 metų Kosto Korsako į autobiografinį aforistinį apibendrinimą pretenduojantis ketureilis: „Prikaltas aš prie stalo / Kaip Prometėjas prie uolos. / Ne ugnį išskelį iš plunksnos, / O it Sizifas dirbu be paliovos.“ Monografijos autorius panašių atvejų tiesiog „nepastebi“, nes tai jau būtų nebe literatūrologinės, bet antropologinės ar panašios platesnės analizės reikalaujantis darbas.

Savo specifika, analizės linkme monografijai *Klajojantys siužetai baltų literatūrose: Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai* lietuvių litera-

tūrologijoje artimiausiu veikalu (žinoma, be paties Gaižiūno jau ne syki minėtos knygos *Baltų Faustas ir Europos literatūra*) laikyčiau Dalios Čiočytės monografiją *Biblija lietuvių literatūroje: Santykio variantai: imitacija, transformacija, deformacija* (1999). Kodėl ją? Vėlgi dėl strateginių metodologinio lygmens sprendimų. Jeigu atkreiptume dėmesį į Čiočytės ir Gaižiūno monografijų paantraštes, išsyk pastebėtume, kad autorė kaip analizės platformą renkasi nacionalinės literatūros ir Biblijos santykį nužyminčius *būdus, modelius*. Ji demonstruoja labiau abstrahuojančias tyrimo intencijas, nors turėjo galimybę analizuojamąjį santykį skleisti per konkrečius planingai tematiškai („gaižiūniškai“) susistemintus Senojo ir Naujojo Testamentų ar *konkrečių* jų dalių, jose pasakojamų *konkrečių* mitų, legendų, istorijų ar juose išskylančių *konkrečių* veikėjų įvairiopus integracijos į lietuvių literatūrą atvejus.

Kitaip tariant, Čiočytė turėjo teorinę galimybę knygą struktūruoti taip, kaip savąją struktūruoja Gaižiūnas, o pastarasis – rinktis kolegės kelią: ne antikinių mitų, viduramžių legendų etc. santykių su nacionalinėmis baltų literatūromis modelius kiekvienąsyk „pajungti“ konkretiems atvejams, konkretiems kūriniams, bet išskirti konkrečių atvejų (kūrinių, rašytojų) blokus pagal santykio su mitais, legendomis etc. *būdą*. Abu keliai turi ir savų privalumų, ir trūkumų – viskas priklauso nuo to, kaip jie realizuojami. Drįsčiau teigti, jog Gaižiūno pasirinktoji metodologinė strategija diktuoja didesnę ištikimybę literatūros „medžiagiškumui“, kūrinio „faktūrai“ ir jo autonomiškumui – *Klajojančių siužetų baltų literatūrose* autorius ir šiuo požiūriu išlieka „literatūrologas praktikas“, neginčytina pirmine duotimi, svariausiu atskaitos tašku laikantis kūrinių.

Knygos pradžioje konstatavus, jog latvių literatūroje klajojantys siužetai ir amžninieji personažai „pasirodo žymiai anksčiau, jau XIX a.“ (p. 16), po to visoje knygoje demonstruojama, kad jų ten yra ir žymiai „tirščiau“, o bene „tirščiausia“ Aspazijos, Janio Rainio, Janio Poruko, Zentos Maurinios, Janio Akuraterio, Konstantino Raudivės, Vilio Plūduono, Margerio Zarinio ir Maros Zalytės kūrybiniame pali-

kime. Iš lietuvių labiausiai pastebimi Henrikas Radauskas, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kostas Ostrauskas, Eduardas Mieželaitis, Vytautas Mačernis, Antanas Maceina, Justinas Marcinkevičius, Ignas Šeinius, Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Škėma, Vytautė Žilinskaitė. Beveik visų čia išvardytų išsamiausiai pristatomų ir analizuojamų autorių atranka didesnių abejonų nekelia, nors, kaip sakiau, dėl konkrečių kūrinių vertinimų bei interpretacijų būtų galima diskutuoti. Abejočiau dėl Raudivės ir Herbačiausko su-reikšminimo monografijoje. Ypač dėl pastarojo, kuris dažniausiai, pavyzdžiui, pagrečiui aptariant jo ir Nykos-Niliūno Golemo variacijas (p. 201–202), atrodo labai sekus.

Dar vienas pastebėjimas prieš užbaigiant recenziją. Jeigu monografijoje kalbama ir apie „mitologinę filosofiją“ (Nietzsche, Maceina, Maurinia), ir apie Odisėją kaip apie išėjimo, egzilio situacijos reiškęją, mano manymu, turėjo būti bent minimaliai aktualizuojami ir daug „literatūriškesni“ negu Maceinos Arvydo Šliogerio veikalai, kuriuose jis daugybę kartų ir įvairiausiai pavidalais varijuoja Odisėjo mitą. *Niekį ir Esmą* pradedančiame „Autoriaus žodyje“ rašoma:

Odisėja vaiko [t. y. paties Šliogerio jo vaikystėje – V. B.] sielon įmetė nesibaigiančio klausimo sėklą, iš kurios išaugo viskas, ką jis bandė rašyti tapęs kalbos žmogumi [...]. Vaikui buvo keista ir nesuprantama, kodėl Odisėjas taip atkakliai trokšta sugrįžti į savo skurdžią salą, į Itakę, kur, tiesa, jo laukia Penelopė, sūnus ir šio tokio karaliaus diadema, bet juk visa tai taip menka, palyginti su Kalipsės pažadu ir amžinosios kelionės netikėtumais bei stebuklais. Kodėl iš visų pagundų Odisėją nugali Tėvynės pagunda? Kodėl tėvų žemė Odisėjui svarbesnė net už nemirtingumą? Kas jam Itakė? Kas jis Itakei?³

Antro *Niekio ir Esmo* tomo epigrafu pasirinktas paskutinysis Radausko „Sugrįžimo“ (iš *Eilėraščiai, 1965–1970*) posmas: „Savo pažadą

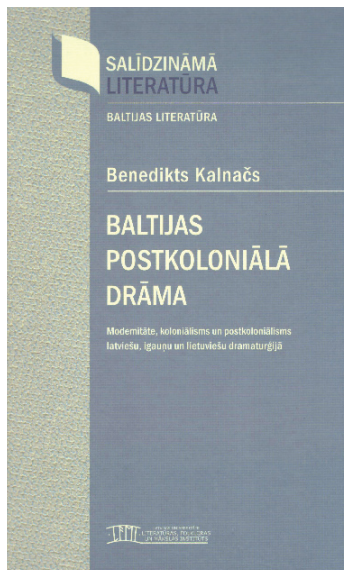
³ Arvydas Šliogeris, *Niekis ir Esmas*, t. 1: *Pakeliui į Niekį*, Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 8.

ištesėjęs, / Tu girdėsi: krenta lašai – / Ir stovėsi kaip Odisėjas, / Nežinodamas ar grįžai.“ Tiesa, ir pats Radausko „Sugrįžimas“ – vienas konceptualiausių lietuvių odisejiškos problematikos kūrinių – Gaižiūno monografijos poskyryje „Odisėjo mitas moderniosios literatūros keliuose“ kažkodėl apeinamas, nors Tomo Venclovos straipsnis, akcentuojantis šį kūrinių, cituojamas jau monografijos pradžioje (p. 20). Minimą monografijos poskyrį praplėtęs bei kiek praturtinęs būtų ir Venclovos eilėraščio „Šventoji“ aptarimas, ryškinant, pavyzdžiui, antikinių laikų ryšį tarp „Odisėjos auksinės pakrantės“ ir „Nepasiekiamo vardo – Itakė“. Tačiau visa tai – tik detalės.

Apibendrinant visumą būtina pažymėti, kad retas tyrinėtojas pasižymi tokiu pastovumu, kryptingumu ir produktyvumu, koks būdingas Silvestrui Gaižiūnui. Keturios knygos (*Kultūros tradicijos baltų literatūrose*, 1989; *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, 2002; *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*, 2009; *Klajojantys siužetai baltų literatūrose*, 2009), beveik du dešimtmečius trukęs vadovavimas Baltoskandijos akademijai – joje surengos įvairios baltistinės ir platesnės tarptautinės komparatyvistinės, interdisciplininės konferencijos, seminarai, užmegzti moksliniai ir kultūriniai kontaktai su Baltijos, Skandinavijos ir kitų valstybių mokslininkais, menininkais, kultūrininkais, sudarytos ir išleistos serijos „Baltoskandijos tiltai“ knygos (Kazio Pakšto, Juozo Ereto, Astridės ir Ivaro Ivaskų). Turbūt nesuklysiu sakydamas, kad monografija *Klajojantys siužetai baltų literatūrose* atspindi jos autoriaus, įvairių literatūrų ir kultūrų keleivio, kultūrinių tiltų tiesėjo, gyvenimišką programą, aprėpiančią ne tik lietuvių ir latvių literatūrinių ryšių žvalgymus, bet ir visapusę literatūrinę, kultūrinę baltistikos integraciją į ilgaamžę Vakarų pasaulio kultūros erdvę.

Latvių, estų ir lietuvių dramos postkolonializmo veidrodyje

Benedikts Kalnačs, *Baltijos postkoloniālā drāma: Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā*, Sērija: Salīdzināmā literatūra (Baltijas literatūra), [Rīga:] Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011, 272 p.

Latvijas universiteto Literatūros, folkloro ir meno institutas prieš ke-lerius metus pradėjo leisti knygų seriją „Lyginamoji literatūra (Baltijos literatūra)“. Pirmoji serijos knyga pasirodė 2008 m. Tai net 1108 puslapių apimties studija *Latviai, estai ir lietuviai: Literatūriniai ir kultūros kontaktai (Latvieši, igauņi un lietuvieši: Literārie un kultūras kontakti)*, parašyta latvių, lietuvių ir estų autorių kolektyvo, turinti papildomą daugiau kaip trijų šimtų puslapių bibliografinės rodyklės tomą. Studijos rengimą koordinavo jos sudarytojas ir vienas autorių Benediktas Kalnačas. Recenzuojamoji Kalnačo monografija *Postkolonijinė Baltijos drama: Modernumas, kolonializmas ir postkolonializmas latvių, estų ir lietuvių dramaturgijoje* yra jau ketvirtas serijos leidinys, kaip pratarmėje prisipažįsta pats autorius, išaugęs iš minėtai studijai *Latviai, estai ir lietuviai: Literatūriniai ir kultūros kontaktai* planuoto, bet nerealizuoto skyriaus (p. 7).

Kalnačas – Latvijoje žinomas dramaturgijos tyrinėtojas, išleidęs daug knygų apie latvių ir Vakarų Europos dramaturgiją. Bene labiau-

siai minėtinos šios: *Tradicijos ir novatoriškumas Martino Žyverto dramų struktūroje (Tradīcijas un novatorisms Mārtiņa Zīverta drāmas struktūrā*, 1998), *Po Ibseno ženklų (Ibsena žīmē*, 2000), *Modernistinė drama Vokietijoje (Modernisma drāma Vācijā*, 2002), dvitomis *Latvių drama (Latviešu drāma*, kartu su Viktoru Hausmaniu, 2004, 2006). Visiems Kalnačo darbams būdingas išsamumas, nuoseklumas, kryptingumas, latvių literatūrologinės akademinės tradicijos išugdytas interpretacinis santūrumas, sugebėjimas konkrečių dramų tekstą žvalgyti plačiame, bet jam adekvačiame dramaturginiame, literatūriniame, teatriniam ir apskritai bendrame kultūriniame, istoriniame kontekste. Vardijamoji patirtis ryški ir monografijoje *Postkolonijinė Baltijos drama*.

Įvade kaip metodologinį monografijos pagrindą Kalnačas apsibrėžia ir pakomentuoja ne tik postkolonializmą, kurį glaudžiai sieja su nacionalinio identiteto problema, bet lygia greta ir lyginamąją literatūrologiją, kuriai „formaliai“ įpareigoja knygų serijos pavadinimas, o iš esmės – pats monografijos objektas. Lyginamoji literatūrologija monografijoje yra tikslingai orientuojama, atsižvelgiant, pasak autoriaus, į šių dienų tendenciją „literatūros istoriją analizuoti iš regioninės perspektyvos“ (p. 26). Kaip fundamentalus atraminis tokios orientacijos ir tokios perspektyvos pavyzdys pasitelkiama daugiatomė Johno Neubauerio ir Marcelio Cornis-Pope sudaryta Vidurio ir Rytų Europos lyginamoji literatūros istorija¹, kurios siūlomas istorinis modelis yra modifikuojamas pagal Baltijos šalių istorinę patirtį, sukuriant chronologine logika paremtą monografijos struktūrą. Pastaroji yra keturnarė.

Baltijos dramaturgijoje XIX–XXI a. išskiriama keturių „estetinių programų sąveika“: „a) nacionalinio atgimimo judėjimo arba pirminio kolonijinio pasipriešinimo programa XIX a. II pusėje; b) moder-

---

¹ *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, ed. John Neubauer and Marcel Cornis-Pope, t. 1–4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004–2010.

numo (*modernitātes*) programa XX a. I pusėje; c) socialistinio realizmo kanono įveikimo arba kolonijinio pasipriešinimo programa XX a. septintuoju–devintuoju dešimtmečiais; d) postkolonijinė programa XX–XXI a. sandūroje“ (p. 27). Daugiausia vietos ir dėmesio monografijoje skiriama antrai ir trečiai programoms, į ketvirtą trumpai teatsigręžiant tik antros knygos dalies epiloge, o pirmos programos atskirai iš viso neaptariant, tik per vieną dramą – Rainio *Ugnį ir naktį* (*Uguns un nakts*, 1903–1904; išsp. 1907) – palyginant ją su antrąja estetinė programa. Tokiu būdu iš knygos paantraštėje išskirtų ir įvade kaip pagrindinių tyrimo sąvokų atskirai pristatytų bei pakomentuotų *modernumo*, *kolonializmo* ir *postkolonializmo* reiškinių mažiausiai dėmesio susilaukia paskutinysis: manytina, dėl to, kad jo dramų „kraitis“ kukliausias. Tiesa, į minėtą keturnarę struktūrą po modernumo programos neišvengiamai įsiterpia keliolikos puslapių skyrelis apie socialistinio realizmo kanoną ir jo įtaką XX a. antrosios pusės Baltijos šalių dramaturgijai.

Taigi neatskiriamai supinamos postkolonijinė, regioninių lyginamųjų literatūros studijų ir tradicinės literatūros istorijos (šiuo atveju dramaturgijos istorijos) prieigos, lygiavertiškai derinant jų siūlomas klasifikacines-tipologines literatūros strategijas, jų siūlomus kūrinių analizės būdus. Dėl to lygiavertiškumo kiek netikslus atrodo knygos pavadinimas, ypač pirmasis jo sandas (*Postkolonijinė...*), tačiau šį netikslumą gana svariai „kompensuoja“ serijos pavadinimas (*Lyginamoji...*). Tik gal „Terminų rodyklėje“ (p. 225–226) vis dėlto būtų buvę pravartu ir tikslinga lygia greta aiškinti ne vien postkolonializmo, bet ir lyginamosios literatūros analizės terminiją.

Pagrindiniame Kalnačo knygos analizės lauke – 51 drama: 23 latvių, 16 lietuvių ir 12 estų dramų, jų pasirodymo laikas 1905–2004 m. Svarbu pažymėti, kad autorius pademonstruoja tikrai profesionalų ne tik latvių, bet ir lietuvių bei estų dramaturgijos, teatro, literatūros ir kultūros istorijos išmanymą. Pavyzdžiui, jam gerai žinomos peripetijos, susijusios su garsiuoju 1972 m. Juozo Grušo *Barboros Radvilaitės* pastatymu, galima just, kad dėmesingai išstudijuoti svarbesnieji Jo-

no Lankučio, Aušros Martišiūtės, Redos Pabarčienės, kitų lietuvių dramaturgijos tyrinėtojų darbai, žinomas kultūrinis, istorinis, politinis analizuojamų lietuvių dramų kontekstas ir pan. Beje, ir lietuvių, ir estų dramos cituojamos iš originalų.

Modernumo estetinės programos pradiniu atspirties tašku laikomos trys sritys: folkloras, mitologija ir istorija. Dėl skirtingos Baltijos tautų raidos ir skirtingos jų savivokos pirmosios dvi labiau siejamos su latvių ir estų dramaturgija, trečioji – su lietuvių dramaturgija. Autorius pabrėžia ne tik nacionalinės, bet ir biblinės mitologijos svarbą latvių ir estų dramaturgijai, ganėtinai išsamiai analizuodamas dramą bibliniais siužetais: Rainio *Juozapą ir jo brolius (Jāzeps un viņa brāļi)*, išsp. 1919, past. 1920) ir Antono Hanseno Tammsaares *Juditą (Juudit)*, par. 1917, išsp. 1921). Tammsaares Juditos paveiksle įžvelgiama „kolonijinės visuomenės metafora“ (p. 69), o Rainio dramoje – latviškos ir (jau!) europietiškos tapatybės sintezė. Visuose poskyrio „Nacionalinės istorijos tema dramaturgijoje“ kūriniuose – ir lietuviškuose (Vincio Krėvės, Balio Sruogos), ir latviškuose (Rainio, Martino Zyverto) – aktualizuojama Lietuvos istorija. Įdomiausia, nors ir kiek kontroversiška, pasirodė Krėvės herojaus Skirgailos interpretacija, gaila, nelabai teišplėtota: „[f]aktiškai jis laikytinas kolonijiniu administratoriumi savo gimtinėje“ (p. 74).

Kaip modernumo estetinės programos pirmojo etapo išdavą Kalnačas mini Baltijos šalių dramaturgijoje įsitvirtinantį „tautinės savimonės sustiprėjimą, identiteto ieškojimus, kurie derėjo su anuometinėmis Vakarų kultūros apraiškomis“, o turint galvoje, „kad identiteto užtvirtinimas moderniam pasauliui glaudžiai susijęs su kolonijinės patirties įveikimu, esminis faktorius to meto [XX a. antrojo-trečiojo dešimtmečių – V. B.] Baltijos dramaturgijoje yra ankstesnišios [suprask: kolonijinės – V. B.] patirties transformacija“ (p. 81). Tokia „įveikianti transformacija“ sudarė prielaidas suklestėti dar XIX a. antroje pusėje, jos pabaigoje atsiradusiai buitinės komedijos tradicijai, ir Baltijos valstybėse, jos teatruose pradėjo dominuoti Petro Vaičiūno dramų pobūdžio socialinė-kritinė dramaturgija, suinteresuotai, bet

ganėtinai ironiškai, net satyriškai atsigręžianti į aktualias gyvenamojo meto realijas. Tokios dramaturgijos tipiškais pavyzdžiais Lietuvoje laikoma Vaičiūno pjesė *Tuščios pastangos* (1926), Estijoje – Hugo Raudseppo komedija *Mikumerdai* (*Mikumärđi*, 1929), o Latvijoje – Julijaus Pėtersono komedija *Diplomatai* (*Diplomāti*, 1925) ir kelios Andrėjo Upyčio pjesės.

Nauja kolonizacijos banga sąlygojo labai sudėtingas kai kurių dramaturgų asmeninio gyvenimo peripetijas, kurios, pasak Kalnačo, susijusios su „charakteringa Baltijos dramaturgijos tendencija penktojo dešimtmečio pradžioje – atsiribojimu nuo tiesioginio to meto įvykių vaizdavimo“ (p. 96), sukant poetinės dramos (Sruogos *Pavasario giesmė*; par. 1944, išsp. 1957), eksperimentinės-ekspresionistinės dramos (Aleksandro Čako *Matysas, taurių karalius* (*Matīss, kausu bajārs*); rašyta 1942–1943, nebaigta, išsp. 1972) ir pan. keliu. Šis kelias netiesiogiai žymis sugrįžimą į vidinės emigracijos būseną, Baltijos dramai būdingą iki pat paskutinio XX a. dešimtmečio, žinoma, išskyrus tikrųjų emigrantų dramas ir atvirai prosovietines, socialistinio realizmo maniera parašytas dramas, įtvirtinančias vadinamąsias savikolonizacijos (*self-colonization*) nuostatas.

Skaitant monografiją kyla įspūdis, kad panašiausiomis paradigmomis – tiek ideologinėmis, tiek estetinėmis – visų trijų šalių drama vystėsi nuo 1944 m., t. y. nuo antrosios sovietų okupacijos pradžios: iš pradžių įtvirtinant dramaturginį socialistinio realizmo kanoną, o vėliau pamažu iš jo įvairiais būdais vaduojantis. Ypač ryškių paralelių būta okupacijos pradžioje: „Lyginant dramaturginius kūrinius, kurie Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje parašyti pirmąjį dešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo, ideologinių nuostatų ir siužeto struktūrinių modelių panašumas yra stulbinantis“ (p. 123). Viena tokių ideologinių nuostatų, akivaizdžiausiai atskleista latvių dramaturgo Arvydo Grigulio pjesės *Į kurį uostą?* (*Uz kuru ostu?*, 1945) pristatyme, byloja, kad dramose aiškiai jaučiamas iš savikolonizacinių intencijų kylančio imperinio žvilgsnio dalyvavimas.

Dramaturginį socialistinio realizmo kanoną, kuris monografijoje be liekanos tapatinamas su kolonijiniu kanonu, esą iš dalies padėjęs įveikti „buitinis realizmas“ (*sadzīves reālisms*). Pastarasis siejamas su latvio Gunaro Priedės, esto Juhano Smuulo ir lietuvių Juozo Grušo bei Kazio Sajos dramaturgine kūryba. Sunkiausia susilaikyti nesiginčijus su autoriumi, kai Sajos *Mamutų medžioklės* (past. 1968, išsp. 1969) ir *Devynbėdžių* (1974) poetikos pagrindu laikomas minėtasis „buitinis realizmas“, tiesa, su išlygomis: sakant, kad į šių dramų poetiką integruoti ir modernizmo poetikos, pavyzdžiui, absurdo elementai. Kaip vėlyvesni ir jau gerokai radikalesni iššūkiai kolonijinei ideologijai vertinamos ir analizuojamos mitologijos, tautosakos ir istorijos pagrindu parašytos dramos. Bene daugiausia dėmesio skiriama garsiajai Paulo-Eeriko Rummo pjesei *Pelenės žaidimas* (*Tuhkatriinumäng*, past. 1969), Maros Zalytės draminei poemai *Pilnas Maros kambarėlis* (*Pilna Māras istabiņa*, past. 1983) ir draminei Justino Marcinkevičiaus trilogijai, šių ir kitų panašios paradigmos dramų analizę taip apibendrinant:

XX amžiaus antros pusės Baltijos dramaturgijoje paralelinę kolonializmo realybei egzistenciją [*koloniālisma realitātei paralēlu eksistenci*] užtikrino mito ir folkloro elementų integracija ir nacionalinės istorijos motyvų aktualizavimas. Šie bruožai nuo septintojo dešimtmečio pabaigos stebimi estų, lietuvių ir latvių dramose, kuriose prisiliesta ir prie universalių siužetų (mito panaudojimas Paulo-Eeriko Rummo *Pelenės žaidime*), ir prie lokalių tradicinės kultūros motyvų (latvių folkloro aktualizavimas Gunaro Priedės ir Maros Zalytės dramaturgijoje), ir prie istorinės tematikos. Į praeities motyvus septintajame–aštuntajame dešimtmečiais labiausiai atsigręžė lietuvių autoriai; be to, jaučiamas tvirtas Juozo Grušo ir Justino Marcinkevičiaus draminių kūrinių ryšys su Lietuvos nepriklausomybės laikų dramaturgija. (p. 178)

Kaip minėta, palyginti trumpai teapsistojama ties postkolonijine Baltijos drama, jos visuma ryškinama pasitelkus keturis aspektus:

1) postmodernizmo estetikos įtakų; 2) tautinių mitų ir tautinės istorijos pervertinimo; 3) dialogo su kolonijiniu diskursu; 4) globalaus ir lokalaus identiteto sąsajų. Lietuviškajai dramaturgijai šiuo atveju „atstovauja“ viena drama – Mariaus Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras* (2004), daugiausia siejama su antruoju aspektu ir pagrįstai bei produktyviai lyginama su Maros Zalytės pjesė *Tobago!* (*Tobāgo!*, 2001).

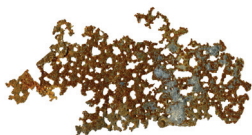
Netgi suinteresuotam lietuvių skaitytojui palyginti sunkiai prieinama kitakalbė kitoje šalyje leista knyga, ypač jei joje gvildenamos kokios nors lituanistinės realijos, recenzentą įpareigoja labiau ar mažiau išsamiam referatyvumui, kurio buvo stengtasi laikytis. Tačiau neatleidžia nuo pareigos bent trumpai išsakyti savo nuomonę, pastabas.

Manyčiau, kad pasirinktasis „monografinis“ dramų pristatymas ir analizavimas, pateikiamas pirmiausia net grafiškai paryškinant pristatomo kūrinio autorių, pavadinimą, tikrai nėra optimalus. Išskirtųjų „estetinių programų“ ypatybes, mano nuomone, daug geriau atskleistų aspektinė analizė, kuri leistų kalbėti apie kelias dramas vienu metu, žinoma, kiekviename skyriuje pasirinkus reikiamą tas dramas vienijantį „pjūvį“. Nes dabar kartais kyla įspūdis, kad kai kurios dramų knygoje analizuojamos tarytum „autonomiškai“ – atbribojus nuo apsibrėžtosios problematikos, paliekant sąsajas su ta problematika brėžti pačiam skaitytojui. Dėl tokio „autonomiškumo“ vienu kitu kartu pernelyg išsamiai, nemotyvuotai išsamiai pristatomas vienos ar kitos dramų siužetas. Pažintine prasme, pavyzdžiui, man, neišmanančiam estų dramaturgijos, gal tai nėra blogai, bet vis dėlto tokie išplėtoti siužeto pristatymai kiek ardo monografijos vientisumo įspūdį.

Kartais norėtusi ne tokių aptakių ir labiau iš postkolonijinės metodologijos išaugančių išvadų ir apibendrinimų, kadangi dabar kai kuriais atvejais išvados ir apibendrinimai primena veikiau ne monografinį, nors ir keliaaspektį, darbą, bet akademinę lyginamąją literatūros (dramaturgijos) istoriją. Tiesa, solidžią ir patikimą istoriją, pratęsiančią, plėtojančią ir vienos literatūros rūšies požiūriu nepaprastai pagilinančią tą tyrimų paradigmą, kuri, mano manymu, buvo

pradėta čekų literatūrologo Radegasto Paroleko knygoje *Lyginamoji Baltijos literatūrų istorija: Nuo seniausių laikų iki dabar (Srovnávací dějiny Baltických literatur: Od nejstarších dob do současnosti, 1978)*.

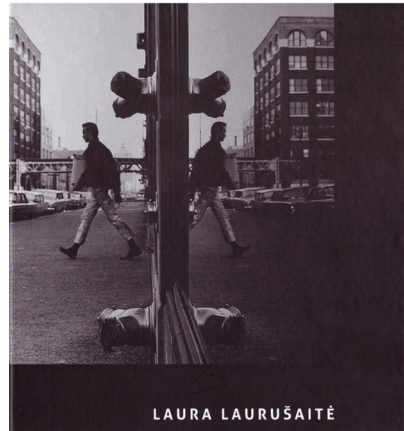
Baigiant svarbiausia pažymėti, kad Benediktas Kalnačas, pateikdamas reljefingą latvių, estų ir lietuvių dramaturgijos panoramą, viena vertus, užčiuopia ir analitiškai atskleidžia svarbiausias bendras kolonijines ir postkolonijines Baltijos dramos raidos tendencijas XX–XXI a., kita vertus, visoms trims nacionalinėms dramaturgijos mokykloms atveria naujų kontekstų, vadinasi, ir kitokio dramų perskaitymo perspektyvą.

„205 lietuvių ir 450 latvių romanų“, arba postkolonializmo veiksmingumas literatūrinėje baltistikoje

Laura Laurušaitė, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: Lietuvių ir latvių pokario išėivijos romanai*, Vilnius:

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, 255 p.

Tarp **nostalgijos**
ir **mimikrijos**

Lietuvių ir latvių pokario
išėivijos romanai

Lauros Laurušaitės monografija, atsižvelgiant į dabartinę sociokultūrinę, demografinę, geopolitinę ir kitokią tiek Lietuvos, tiek Latvijos situaciją, yra ne tik aktuali, bet ir nubrėžianti aiškias, produktyvias tęstinumo perspektyvas. Pirmiausia dėl to, kad abiejų baltų tautų – lietuvių ir latvių – pokario išėivijos romanistikoje atspindėtos egzistencinės emigrantų būties situacijos vienaip ar kitaip ataidi ir XX a. pabaigos – XXI a. pradžios (e)migracijos tikrovėje. Ir dėl to, kad pastaroji tikrovė jau keliolikti metai gana intensyviai apmąstoma įvairiomis literatūrinėmis formomis, tarp jų – autobiografiniais ir ne visai autobiografiniais romanais. Todėl nostalgijos, kolonizacijos, liminalumo, hibridiškumo, mimikrijos ir kiti recenzuojamoje monografijoje pasitelkiami atraminiai postkolonializmo konceptai gali būti labai parankūs analizuoti šiuolaikinę baltų (e)migrantų romanistiką ar visą prozą, lyginant ją su monografijoje aptartąja ar kaip atskirą fenomeną.

Džiugu, kad besibrėžiančias tęstinumo perspektyvas, tiesa, paremtas kiek kitomis metodologinėmis išėities pozicijomis (imagologinėmis literatūros studijomis) Laurušaitė jau realizuoja naujausiuose savo straipsniuose ir pranešimuose¹.

Pagrindinis metodologinis knygos *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: Lietuvių ir latvių pokario išėivijos* romanai pamatas yra postkolonializmo teorija, kuria remiantis struktūruojamas visas knygos tekstas. Į klasikines ir naujausias postkolonializmo studijas išvalgiai integruojamos komparatyvinė ir feministinė metodologijos, suteikiančios papildomų inovatyvių, tyrimą ir pagilinančių, ir niuansuojančių teorinių dimensijų. Dideliu privalumu laikyčiau anaipol ne visiems monografinių tyrimų autoriams būdingą sugebėjimą visas pasirinktas metodologines prieigas – šiuo atveju dominuojančią postkolonijinę ir dominuojamas komparatyvinę bei feministinę – suderinti taip, kad jos „priglustų“ viena prie kitos tarsi „be liekanos“, kad jų pagrindinių sąvokų turiniai funkcionuotų optimaliai koherentiškai. Tai labai geras monografijos bruožas, vienas iš jos kokybės garantų, bylojantis apie tyrimo metodologinį vientisumą, nuoseklumą, įvairialypės terminijos suderinamumą.

Monografijoje „dalyvauja“ dar viena metodologinė prieiga – *literatūros antropologija*. Tiesa, ji „dalyvauja“ esmingiau, t. y. *metalygmeniu*, nereflektuojama, nepristatoma, tarsi integruota į bendrosios *sociokultūrinės* antropologijos rėmus, bet ganėtinai aktyviai ir nuo pat knygos pradžios, kai yra apsibrėžiamos strateginės tyrimo nuostatos. Pavyzdžiui: „[m]onografijoje pasirinkta netekstocentrinė analizės strategija leidžia literatūrą traktuoti kaip kolektyvinės at-

---

¹ Pavyzdžiui, žr. straipsnius: Laura Laurušaitė, „Rytų europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“, in: *Darbai ir dienos*, 2014, Nr. 62, p. 229–244; Idem, „Imagologija kaip instrumentas (e)migracinio identiteto specifikai tirti“, in: *Colloquia*, 2014, Nr. 32, p. 117–136; Idem, „Ką signalizuoja dabartinės (e)migracijos literatūra? Baltiškos imagerijos slinkty“, in: *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose: Straipsnių rinkinys*, sudarė Vigmantas Butkus, Viktorija Jonkutė, Vilnius: LLTI, 2015, p. 58–76.

minties banką, patirtimi paremtos medžiagos šaltinį, todėl susitelkiama ties romanuose atsispindinčia autobiografinių išgyvenimų autentika“ (p. 16). Pastarasis susitelkimas, kai analizuojami ne (tiek) patys romanų tekstai, bet juose atsiskleidžiančios abi, lietuvių ir latvių, egzodo bendruomenės, restauruojant jas iš (auto)biografinės autentikos, iš kolektyvinės atminties ir pan., kuo aiškiausiai išduoda *literatūros* antropologo intencijas, apie kurias yra rašę ir James’as Clifford’as, ir Valerijus Podoroga, ir kiti tyrinėtojai.

Atkreipiant atskirą dėmesį į cituojamą frazę apie literatūrą „kaip kolektyvinės atminties banką“, būtina pažymėti, kad Laurušaitės tyrimas nors ne visai tiesiogiai, tačiau suartėja ir su dabar Lietuvoje, ypač istorikų bendruomenėje, populiariomis ir perspektyviomis *atminties studijomis*. Pastarosios praturtinamos postkolonijinės žiūros rakursu. Atmintis daugiausia saistoma su įvairiais nostalgijos pavidalais (p. 36–41 ir kitur).

Etnografinio pobūdžio palyginimu „Pratarmėje“ išsakyta programiškai svarbi nuostata: „[b]erašant atėjo suvokimas, kad metodas turi būti tarsi apmatai, o kūriniai – tarsi ataudai, kad mokslinio teksto audinys išeitų *nuoseklus*, o teorinis pagrindimas *neseklus*“ (p. 14; išskirta – *Laurušaitės*), realizuota kone be priekaištų. Žinoma, jei nedideliu priekaištu nelaikysime literatūrologijoje net kiek per „sterilus“ šios nuostatos įgyvendinimo, prisiminę, kad pačios grožinės literatūros, ypač romano, prigimtyje užkoduotas siekis būti tam tikrais sunkiai redukuojamais apibendrinančiais *apmatais* – pasaulio suvokimo, pasaulėjautos, gyvenimiškosios filosofijos ir pan. Ir sykiu kviesdami autorę bent kartais provokuoti, kvestionuoti, modifikuoti pavyzdinį „metodologizmą“, kad puikus jo išmanymas ir įvaldymas, taikant jį literatūros analizei, nepradėtų gravituoti link metodologinio monotoniškumo ir nuobodoko nuspėjamumo.

Tai, suprantama, į būsimojo laiko lūkesčius orientuotas kvietimas. O recenzuojamoje monografijoje maloniai stebina ne tik teorinių „apmatų“ tvirtumas, šiuolaikiškumas, bet ir literatūrinių „ataudų“ – lietuvių ir latvių emigracijos romanistikos – analizės meistriškumas.

Analizė pasižymi visapusiškai tikslinga labai gausios medžiagos atranka, optimaliai išskirtais ir sėkmingai argumentuotais klasifikaciniais modeliais (kolonizacijos, hibridizacijos, triksteriškumo ir kitais), vertybiniu įžvalgumu, atida charakteringoms romanų detalėms, gebėjimu išryškinti esminius jų momentus ir kitomis vien girtinomis savybėmis.

Norėčiau atkreipti dėmesį į raiškiau neeksplicuojamą, bet vieną esmingiausių knygos metodologinių intrigų – į, pavadinkime, „apgręžto postkolonializmo“ principą. Mat būta ir esama nuomonių ir nuostatų, daugiausia, beje, ateinančių iš emigracijos pusės, kad postkolonializmas yra ypač paranki ar net pati parankiausia metodologija sovietinėse ir postsovietinėse Lietuvoje ir Latvijoje sukurtiems literatūros ir meno artefaktams su visa juos supančia sociokultūrine ir sociopolitine aplinkuma analizuoti. Žinoma, šios nuostatos yra moksliskai neabejotinai adekvačios, veiksmingos ir visokeriopai palaikytinos bei realizuotinos. Tačiau monografijos autorei labai sėkmingai pavyko parodyti, kad jos yra ne mažiau adekvačios, veiksmingos ir išveiškiųjų (literatūrinių) bendruomenių, gyvenusių laisvajame pasaulyje, analizei, t. y. parodyti tam tikrą postkolonializmo kaip metodologijos universalumą. Įžvalgiai, detalai ir argumentuotai atsakinėjama į klausimus, kaip minėtos baltų emigrantų bendruomenės laisvajame pasaulyje prisitaikė ar neprisitaikė, *kolonizavosi* ar *nesikolonizavo*, kaip tų bendruomenių nariai, skirtingos jų generacijos ieškojo savo tapatybės, kaip ją rado, kokia ji buvo ir t. t.?

Šiuo atveju svarbiausia tai, kad deklaruojamoji *netekstocentrinė* romanų, daugiausia autobiografinių ar autobiografiškų, analizė ir leidžia, ir įpareigoja daug daugiau kalbėti ne apie literatūros literatūriškumą, bet apie tą tikrovę, kurią ji vienaip ar kitaip reprezentuoja. Ir daryti, pavyzdžiui, tokias išvadas apie baltų išveiškių bendruomenių ir individų tapatybių skalę:

[a]pibendrinant postkolonijinėje literatūros kritikoje aptinkamus tapatybių apibūdinimus, baltų egzodo romanuose galima išskirti tapatybių gradaciją, kuri atitiktų laipsnišką iniciaciją naujoje šalyje:

- išalusi tapatybė (*frozen*) – antikolonizacija (įcentrinė);
- svyruojanti tapatybė (*shifting*) – hibridizacija (nekuria subjekto visumos, bet atvirkščiai – išcentruoja ir skaido);
- nusižiūrėta tapatybė (*copied*) – savikolonizacija arba mimikrija (išcentrinė). (p. 210)

Šios ir kitos išvados pateikiamos aprėpiant labai gausią, įvairią, bet analitiškai itin skaidriais ir skvarbiais principais grupuojamą medžiagą. „Įvade“ knygos objektas apsibrėžiamas taip:

[b]endrą lietuvių ir latvių egzodo romanų masyvą sudaro daugiau kaip 600 kūrinių: 205 lietuvių ir 450 latvių romanų. Iš šio plataus korpuso į monografijos analizės centrą pateko latvių ir lietuvių XX a. antrosios pusės egzodo romanai apie karą, pasitraukimą iš tėvynės ir gyvenimą išeivijoje – tie kūriniai, kuriuose vienas ar kitas mus dominantis aspektas itin ryškus. Kūrinių gausa buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios atsiskayta visuminės objekto analizės ir pasukta aspektinės analizės keliu. (p. 20–21)

Baltų išeivijos romanų gausoje (per pusseptinto šimto!) skaitytojui laisviau orientuotis leidžia, tad ir monografijos tiriamąją dalį geriau suprasti padeda, knygos gale spausdinami lietuviškų ir latviškų romanų, išleistų išeivijoje 1945–1996 metais, bibliografiniai sąrašai: pačios autorės sudarytas lietuviškasis (p. 233–238) ir Švedijoje gyvenančio latvių literatūros tyrėjo Jurio Ruozycio sudarytas latviškasis (p. 239–250). Tiesa, būtų dar patogiau, jeigu kiekvieno autoriaus kūriniai šiuose sąrašuose būtų pateikiami ne abėcėline, bet literatūros raidai matyti logiškesne chronologine tvarka.

Didžiausio autorės dėmesio sulaukia keli lietuvių ir keliolika, t. y. kone dvigubai daugiau, latvių išeivijos romanistų. Šis, atrodytų, „neproporcingas“ santykis yra tiriamajam objektui visiškai tinkamas, kadangi paremtas ne tik iškalbinga baltų išeivijos romanų statistika, bet ir estetiniais kriterijais, kūrybos konceptualumo parametrais.

Išsamiau analizuojami šių, smalsesniems Lietuvos skaitytojams puikiai pažįstamų lietuvių prozininkų kūriniai: Aloyzo Barono, Mariaus Katiliškio, Juozo Kraliausko, Algirdo Landsbergio, Nelės Mazalaitės, Birutės Pūkelevičiūtės, Antano Škėmos. Ir šių latvių romanistų: dvidešimt kelių romanų autoriaus Alfredo Dzilumo, keliolikos romanų autorių Anšlavo Eglyčio, Valdemaro Karklinio, Teodoro Zeltinio, Gurnaro Janovskio, kelis ar tik po vieną romaną parašiusių autorių Zentos Maurinios, Dzintaro Suodumo, Richardo Rydzinieko (tikr. Ervynas Grynas), Gunčio Zarinio, Ilzės Škipsnos, Janio Turbado (tikr. Valdis Zepas), Agatės Nesaulės ir kitų.

Knyga baigiama komparatyvistinio pobūdžio sakiniu: „[g]alima konstatuoti tam tikrą skirtumą tarp lietuvių ir latvių egzodo prozos: kaimynų romanas gerokai pranoksta lietuviškąjį tiek savo tipologiniu įvairumu, tiek kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais“ (p. 214). Kiekybinių rodiklių skirtumą recenzijos skaitytojas mato iš pateiktų skaičių, kokybinius čia būtų sunku parodyti dėl per mažos recenzijos apimties, o tipologinės įvairovės nevienodumą gali byloti, pavyzdžiui, faktas, kad paskutiniajame monografijos skyriuje „Kolonializmo demistifikacija: antikolonializmo ir mimikrijos parodija“ (p. 177–207) aptariami *vien* latvių romanai. Taip atsitinka dėl to, kad lietuvių emigracijos romanistikoje nėra sukurta bent kiek vientisesnio triksterio paveikslo, o „[l]atvių išėivijos literatūroje trikssteris yra svarbi emblemėnė figūra, kurią pasirenka rašytojai, juokdario ar kvailio lūpomis siekiantys pasakyti daugiau, nei leidžia oficialioji tremties ideologija“ (p. 177).

Suodumo, Turbado ir Zeltinio romanuose išskiriami „trikssteris analitikas“, „trikssteris transformatorius“, „trikssteris ‘trečias brolis kvailys‘“, „trikssteris chuliganas“. Sakoma, kad kurdami savo triksterio variantus šie trys autoriai, „kaip statybina medžiaga pasinaudoja savo tremties patirtimi, manipuliuoja kultūros ir mitologijos turiniais, latvių ir pasaulio literatūros tradicija“, be to, šiuos tris rašytojus „vienija tai, kad jie buvo eruditai ir kritiškai vertino ir konservatyviąją, ir konformistinę išėivijos atšakas“ (p. 178).

Artėjant prie pabaigos, lieka konstatuoti, kad recenzuojamoji monografija, besiremianti šiuolaikiškais ir efektyviais analizės būdais, radikalčiai atnaujina „atšviežina“ požiūrį į baltų emigracijos literatūrą, į pačių emigrantų savivoką ir savivertę, išsamiai atskleidžia pro romanų puslapius „prasišviečiančios“ sudėtingos emigrantų tapatybės transformacijų ir virsmų bendrąsias tendencijas ir niuansus. Ji taip pat parodo naujas, itin produktyvias postkolonializmo teorijos taikymo galimybes lietuvių ir latvių literatūrų studijoms ir lyginamajai jų analizei²:

Latvių ir lietuvių romanuose galima įžiūrėti daugiau tipologinių panašumų nei skirtumų, – tai pagrindžia baltų išeivių pokario lemties sutaptys, bendrabaltišką įvaizdžių kartotė ir universalus tremties situacijos išgyvenimas. Romanų teminiai ir struktūriniai modeliai pasirodė simptomiškai panašūs, eksponuojantys identiškas patirtis, temas, motyvus, artimos psichinės sandaros veikėjus, dažniausiai negatyvius finalus, o išskirti santykio su naująja šalimi modeliai yra apibendrinantys – iš romanų protagonistų lemties sąlygiškai galima rekonstruoti visos egzilų bendruomenės dalį. (p. 213)

Cituodamas šią ilgoką lyginamąją išvadą, noriu atskirai pažymėti, kad Lauros Laurušaitės knyga yra aktualus, reikšmingas ir tyrimo

---

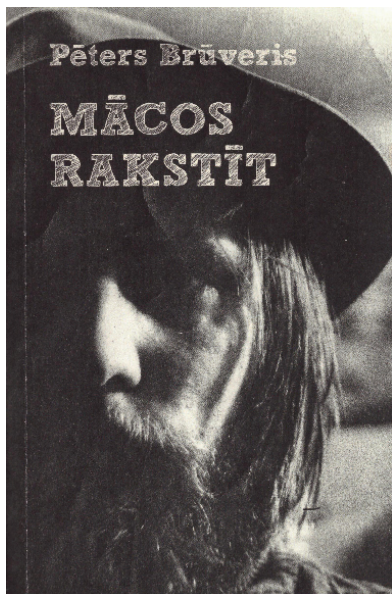
² Verta atkreipti dėmesį į 2011 m. Latvijos universiteto Literatūros, folkloro ir meno instituto knygų serijoje „Lyginamoji literatūra (Baltijos literatūra)“ išleistą profesoriaus Benedikto Kalnačo monografiją, taip pat parašytą remiantis postkolonializmo metodologija: *Postkolonijinė Baltijos drama: Modernumas, kolonializmas ir postkolonializmas latvių, estų ir lietuvių dramaturgijoje (Baltijas postkoloniālā drāma: Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā)*. Tiesa, Kalnačo knygoje postkolonializmas daug labiau gravituoja tradicinės literatūrologijos link, vietomis kone ar visai susilieja su ja, tad tyrimas priartėja prie (lyginamosios) literatūros istorijos žanro, kuriame siekiama apibendrinti pačios literatūros, dramaturgijos raidą. Laurušaitės tyrimas, kaip matėme, priešingai – gana radikalčiai atitolsta nuo tradicinės literatūrologinės paradigmos, nes apibendrina ne ti(e)k baltų egzilio romanistikos raidą, bet pačią egzilio tikrovę, kokia ji toje romanistikoje reprezentuota. (Apie Kalnačo monografiją žr. ankstesnę šios knygos recenziją.)

objekto prasme naujas, o metodologine prasme labai inovatyvus literatūrinės baltistikos darbas. Literatūrinei baltistikai, kaip atskirai komparatyvikos šakai Lietuvoje, juo suteikiamas kokybiškai naujas teorinis „pagreitis“, sykiu tęsiant Kęstučio Nastopkos, Silvestro Gaižiūno, kitų literatūrologų baltistų vykdytas ir vykdomas lyginamąsias lietuvių ir latvių literatūrų, viso literatūrinio-kultūrinio lauko studijas.

Pēteris Brūveris moko(si) rašyti

Pēteris Brūveris, *Mācos rakstīt jeb Ātrs palīglīdzeklis poētisku tekstu apguvē*, sastādītāji
Indra Brūvere-Darulienė,
Māris Salējs, Rīga: Mansards,
2014. 214 p.

Jeigu teisingai skaičiuoju, rinkinys *Mokausi rašyti, arba Skubi pagalbinė priemonė poetiniams tekstams įvaldyti* yra jau dešimtoji Pēterio Brūverio (1957–2011) poezijos knyga. Mėginant autorių pristatyti vienu sakiniu, šis galbūt galėtų būti toks: poetas, libretų ir dainų tekstų spektakliams autorius, poezijos vertėjas iš lietuvių kalbos, iš tiurkų kalbų, rusų, vokiečių ir kitų kalbų, apdovanotas įvairiomis Latvijos ir tarptautinėmis literatūros premijomis bei prizais, verstas į įvairias kalbas, išleidęs puikių knygų vaikams, labai prielankus lietuvių poezijai, apskritai Lietuvai ir turbūt pagrįstai kartais vadinamas panbaltistu.

Brūveris Lietuvoje nėra nežinomas. Jo kūrybos – gal ir ne tiek daug, kiek norėtusi ir vertėtų, – išversta į lietuvių kalbą, apie jį rašyta, jis dalyvaudavo „Poetinio Druskininkų rudens“ ir „Poezijos pavasario“ festivaliuose, 2011 metų pradžioje buvo apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi. Erika Drungytė prieš keliolika metų net išsakė mintį, kad jis „nusipelnęs gauti Lietuvos nacionalinę premiją už amžiaus indėlį populiarinant lietuvių literatūrą Latvijoje“,

už tai, kad „latviai yra skaitę *tikrą* Henriką Radauską, Vincą Mykolaitį-Putiną, Jurgį Baltrušaitį, Henriką Nagį, Kornelijų Platelį, Vytautą Bložę, Sigitą Gedą, Vladą Braziūną, Vaidotą Daunį, Alfonsą Nyką-Niliūną ir daugelį kitų mūsų poetų“¹.

Brūverio dukters Indros Brūverės-Darulienės ir poeto, literatūrologo Mario Salėjo sudaryta pomirtinė knyga *Mokausi rašyti* irgi turi lietuvišką akcentą – skyrelį „Pirmas priedas. Penki Antano A. Jonyno eilėraščiai“. Truputį gaila, kad verčiant eilėraščių „Baltojo arklio taverna“ antrasis posmas sutrumpėjo viena eilute, iš jo visiškai pradanginant jonyniškąją „padavėj[ą] / liepsnojan[čiais] ugniniai[s] karčiai[s] / banguojan[čiais] kaip raidės *coca cola*“ („Taverna Pie Baltą Zirga“, p. 177), tačiau apskritai vertimai – labai pavykę. Ypač „Tekilos Savoijos gatvėje“ ir melodingosios „Salomėjos“: „...[...] / vėlu vakarą pie jūras sen jau tevi iemilėju“ / vėlu vakarą pie jūras sacija man salomėja“ („Salomėja“, p. 173).

Knygoje taip pat publikuojama po penkis viduramžių turkų poeto sufijaus Yunuso Emrės, vokiečių romantiko Friedricho Hölderlino ir lenkų poeto Zbigniewo Herberto kūriniių vertimus, dar po vieną kitų trijų poetų vertimą iš rusų, turkų ir šiuolaikinės graikų kalbos. Yunuso Emrės religinės poezijos tekstui „Kiekvienam, kuriam teko palaima būti dervišu“ skiriamas atskiras dėmesys, pateikiant teksto originalą ir penkis vertimo variantus: pažodinį, poetinį, dar dvi vertimo versijas ir laisvą variaciją. Visa tai publikuojama skyrelyje, pavadintame „Iš knygos ‘Praktinis vertimų meno vadovas‘“.

Pastarasis skyrelis ir pavadinimu, ir turiniu atliepia jau knygos antrašte bei paantrašte išreikštą siekį rašyti poeziją, sąlygiškai, bet siek tiek ir iš tikrųjų susikuriant tokią situaciją, kai pats mokaisi ją rašyti ir to mokai kitus. (Beje, po 2008 m. insulto Brūveriui teko iš naujo mokytis rašyti tiesiogine, fizine, prasme.) Taip pat – tai signalizuoja mano ne visai grabiai išverstas paskutinis paantraštės žodis „apguvė“ („įvaldyti“) – ir tebesimokai, ir kitus mokai poeziją *suprasti*.

---

¹ Erika Drungytė, „Panbaltisto Pėterio Brūverio portretas“, in: *Literatūra ir me-nas*, 2003 09 05; išskirta – V. B.

Kitais tariant, „apguvė“ šiuo atveju išreiškia poezijos „įvaldymą“ tiek jos rašymu, kūrimu, lyg kreipiantis į save ir pradedančiuosius eiluo-tojus, tiek jos supratimu, tarsi kreipiantis į naujus, nepatyrusius poe-zijos skaitytojus ir suvokėjus.

Eilėraštyje „Ars poetica“, kurį galima laikyti programiniu, impera-tyviai sau ir kitiems prisakoma „kiekvieną eilėrašį rašyti / tarytum paskutinį“, sykiu kiekvieną eilėrašį rašant „tarytum pirmą“ (p. 93). Ir rašyti taip, kad eilėraščio atmintyje nebeliktų paties poeto, o vien tik begalinė žodžių, t. y. kalbinės erdvės, laisvė.

Tiesa, rašymas, nors ir išlaisvina, iškelia daugybę esmingų kiau-simų. Bene svarbiausias jų – prasmės, sietinos su komunikacija, su grįž-tamojo receptinio ryšio, supratimo ir panašiomis problemomis: „rašo (atsiveria) / rašo (užsiveria) / rašo (aukština save) / rašo (niekina sa-ve)“, „rašo ir rašo / rašo ir rašo / kas skaito?“ („Aš rašau“, p. 20, 22). Klausimu „kas skaito?“ gal ne tiesmukai, bet ne mažiau skaudžiai „smūgiuojama“ ne vienoje knygos vietoje. Dar paabejojant: o jeigu ir skaito, jeigu ir girdi – ar supranta, o jeigu supranta – ar nori atsakyti, pradėti dialogą?

Rašymo, rašto, plačiau – *kalbos* problematika pomirtiniame Brūve-rio poezijos rinkinyje, organiškai integruojančiame, kaip matėme, pa-lyginti plačius vertimų tarpus, yra pagrindinė. Ir tęstinė: tituliniame lape šis rinkinys pristatomas kaip „tetralogijos ‘Kalbos kraštovaizdis’ ketvirtos knygos pirmoji dalis“. Kalbos aspektą įžanginiame žodyje labai pabrėžia ir viena iš rinkinio sudarytojų Brūverė-Darulienė: „Visos keturios tetralogijos ‘Kalbos kraštovaizdis’ knygos yra daina, šlovinanti latvių kalbą, – tėtis sakydavo, kad turi absoliučią kalbos klausą“ (p. 5).

Subtili „kalbos klausą“ knygoje dera su ne mažiau subtilia ir paga-va „gamtos klausą“. Pastaroji daug labiau pasireiškia ne vadinamuoju poezijos „peizažiškumu“, bet įvairių gamtos atributų (akmenys, uolie-nos, kerpės, kriauklės) „virsmu“ gamtos rašmenimis, kurie yra arba paralelūs, arba kontekstiški, arba kontrastiški kalbos rašmenims, me-ninei raštijai apskritai. Skyriaus „Penki poetiniai tekstai su kerpėmis

fone“ eilėraštis „Apmąstymai, grįžtant iš Strenčių miškų“ baigiasi būtent šios paradigmos palyginimu, kuris nuskamba ir kaip tam tikras kultūros ir gamtos santykio apibendrinimas: „aš jiems sakau: kerpių rūšių / pasaulyje yra šimtą kartų daugiau / negu meno stilių“ (p. 60).

Ilgokame enciklopedinio pobūdžio šio eilėraščio „įvade“, primumančiame išplėstinį aiškinamąjį moto, teigiama: „[...] yra žinoma gerokai per 20 000 kerpių rūšių, kurios skirstomos į 400 genčių“ (p. 59). Kito eilėraščio „įvadas“-moto skelbia: „Žmonės nuo neatmenamų laikų vartojo kerpės maistui. Net išsakytos prielaidos, kad Biblijoje minima dangiškoji mana buvusi kerpė *Sphaerotherallia esculenta*“, o pats eilėraštis – nebrūveriškai trumpas, bet brūveriškai konkretus ir panašus į japoniškuosius trumpaeilius – irgi akcentuoja jų „maistinių“ panaudojimą ir skonį:

arti jau ruduo –
į vyną įsiberiu
kartokų kerpių (p. 63)

Panašiais į kerpės foniniais intertekstais, rimtai ar žaidybiškai į tekstus integruojamais gamtos ir kultūros rašmenimis rinkinyje tampa akmenys bei uolos (Dovydo akmuo, išbrokuotas marmuras, „velnio vardu Stučka“ nugramzdinta Staburago uola), jūra, miškas ar net juodasis strazdas. Palaikės pašiūrės, kurios „senasis šeimininkas buvo Hefaistas iš Panevėžio ir kuriam Latvijos laikais Rygoje priklausė garsioji kalvė ir du žirgai“ (p. 91), niekaip nepavyksta pavasarį nugriauti, nes aplenkia juodasis strazdas, susisukęs joje lizdą. Belieka ton pačion pašiūrėn pasidėti kirvį, atsigulti į žolę ir, užmerkus akis, kone sykiu su pačiu strazdu „skristi į visų pavasarių Pavasari“ („Jau kelintas pavasaris pasiduodu juodajam strazdui“, p. 92).

Latvių kalbos ir poezijos meisteris Brūveris eilėraščiais *įima* ne tik daiktišką konkretiką, bet ir filosofinius pustonius, ne tik imperatyvius teiginius, bet ir miglotas abejones, ne tik egzistencinį rimtumą, bet ir improvizacinį valiūkiškumą. Ir ginčija sofisto Protagoro teiginį,

kad „žmogus yra visų daiktų matas“, visų daiktų matu čia pat paskelbdamas žmogų riejantį šunį, o dar už kelių eilučių – šuns kraują siurbiančią blusą („Protagoras“, p. 96). Ir diskutuoja fizikos klausimais, tuoj pat peraugančiais į egzistencinius, – esą mes nežinome, kas yra masė, bet žinome, kad šviesa jos neturi, ir esą:

MES JAUČIAME KAD MES ESAME MASĖ
BET ŠVIESOS AR ŠVIESOS MES TURIM [...]

MES PRALAIMIM NUGALI MASĖ [...]
BET KAS YRA TIE KAS ESAME MES

AR TIE KURIE NORIM ŽINOTI
AR APSKRITAI MES ESAME MES
AR TIESA VYNE
KIEK FOSFORO PROTEINE
IR APSKRITAI AR MES ESAME MES
(„Po fizikos paskaitos“, p. 94)

Eilėraštis, parašytas didžiosiomis raidėmis, yra tik vienas iš eksperimentavimo poezijos forma pavyzdžių. Knygoje eksperimentuojama įvairiai: grafika, šriftais, posmų struktūra, žanrais, dar kitaip.

Pavyzdžiui, žanrinis žaismas turbūt intensyviausiai ir estetiškai paveikiausiai vyksta pavadinimo neturinčiame knygos fragmente tarp pirmojo ir antrojo skyrelių, kurį gal galima pavadinti pirmuoju tarp skyriu. Jame eilėraštis „Aš rašau“ perauga į kiek beketiško, kiek čakiško pobūdžio „draminę pohemą“ „Sąvartynų vėjas“, o ši – į eilėraščių-laišką „savo nepažįstamajam draugui“ (p. 30) „Epistolium primum“. Pastarasis užsibaigia lyg laiško epilogu, lyg savarankišku visą žanrinę grandinę užbaigiančiu ketureiliu „Balsas iš ten“ (beje, verčiančiu rimtai suklusti: iš kur? iš kokių, kieno pozicijų? – iš mištos anapusbės? iš metatekstinės autorefleksijos aukštumėlių? iš kantrybės netekusio „paprasto skaitytojo“?):

Stot!
baikit rašyti!
kalbėkit
kaip iš tikrųjų buvo! (p. 31)

Negana to, minėtos „draminės pohemos“ finalas nukeliamas į knygos vidurį ir pateikiamas kaip atskiras eilėraštis, pasibaigiantis mažliu (lyg) tostu be žodžių: „Atsisėdu šalia. / Be tosto susidaužiam. / Ir tylim. / Nes jau esam nuėję ten, / Kur vieną ir tą patį žinom“ (p. 109). Bendražinystė fikcinį „draminės pohemos“ (pa)rašytoją sujungia su dar labiau fikcine tos „pohemos“ veikėja Rašytoja, sėdinčia „[p]rie lentynos taip lyg prie Letės“ (p. 109), bet kažkaip labai aštriai ir skaudžiai užgriebia „ten“ – jau už Letės – išėjusį patį Brūverį.

Gebėjimas kūrybingai vieno kūrinio dalį perkelti į visiškai kitą knygos vietą byloja apie dar vieną autoriaus poetinės meistrystės briauną, tad kalba apie kompozicinius knygos pranašumus galėtų būti ilga. Pacituosiu fragmentą iš Salėjo įžanginio žodžio:

Pats Pēteris knygą buvo sutvarkęs iki ciklo „Tretieji penki eilėraščiai“ [tai daugiau nei du trečdaliai rinkinio – *V. B.*]. Skaičius penki yra knygos kompozicijos raktas. Daugelis eilėraščių ir vertimų sudėti į ciklus po penkis. Tačiau šis principas netaikomas mechaniškai – jis turi gana daug išimčių. Tai tikro meistro laisvės požymis – peržengti paties nusistatytas žaidimo taisykles, – bet tik tiek, kad paklustum kažkokiam visuotinesniam, intuityviai užčiuoptam dėsningumui. [...] Ir tetralogijos sumanymas byloja apie norą sukurti *opus magnum* – tai, ko latvių poezijoje nėra buvę. (p. 6)

Skaitant kartais apima įspūdis, kad kompozicinės knygos „ląstelės“ – originalių eilėraščių ir vertimų cikliški penketukai ir juos „perpinantys“ įvairūs jungiamieji skyreliai bei bevardžiai tarpyskyriai – juda viena įtempta prasmine spirale, kuri išreiškia asmeninę jaudinančių paties poeto egzistencinių išgyvenimų ir nuojautų įtam-

pą. Ji skaitytoją lydi nuo pirmų iki paskutinių *Mokausi rašyti* puslapių. Štai tiesiog keliolika eilučių be detalesnių kontekstų: „tirštėjant tamsai vis skaidresnės tampa / būtiškosios mintys // vis juokingiau atrodo / kaukių teatre kadais vaidinti vaidmenys“ („EILĖRAŠTIS, PARAŠYTAS GRUODŽIO 13 RYTE...“, p. 39); „taip kasdien / kakta sieną šturmuoti // [...] taip Giltinei tiesiai į veidą / kvatoti // tada vėl iš naujo bedugnės pakraščiu / kaip bulvaru / kulniuoti“ („Kasdien“, p. 53); „Ratas užsidaro / Viskas baigiasi ten kur prasidėjo / Kaip juokas sužvanga raktai / Krinta pusiau nunokęs vaisius // [...] Nuslysta pasaulis į šalį / Lieka vien kaltė“ („Ratas užsidaro...“, p. 168).

Eilėraštis „Ratas užsidaro...“ sudarytojų į knygą įkomponuotas tarsi, bet tik tarsi užsklandinis ir tuo man primena garsųjį latvių literatūros klasiko Janio Rainio rinkinį *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912), struktūruotą atskirais „ratais“: ciklais, pakopomis, net pavadinimu išreiškiantį mintį, kad pabaiga yra tai, kas sugrįžta į pradžią, t. y. užsidarantis amžinasis ratas. Apskritai, gal ir klystu, bet Brūverio kūrybos kompozicinę virtuoziskumą regėčiau kaip variantišką Rainio poetinės kompozicijos mokyklos tąsą su ataidinčiais vienu kitu artimu semantiniu ir stilistiniu motyvais.

Rato užsidarymas baigiasi atsisveikinimo tonacija skambančiu „aš“ „užsidarymu“:

Ir štai staiga suskambo telefonas

Ragely piktas balsas keikias

Kodėl užsidariau

Jei dar neapmokėjau (p. 168)

Paskutinės dvi eilutės originale: „Kāpēc es esot noslēdzies / Ja neesot vēl atmaksājies“. Jas cituoju dėl to, kad „noslēgties“ gali reikšti ne tik „užsidaryti“, bet ir „užsisklęsti“ ar „baigtis“, o „atmaksāties“ gali reikšti „apsimokėti (*būti verta, naudinga*)“ ar „atsipirkti“.

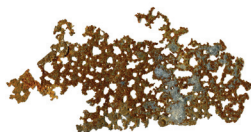
Užbaigti norėčiau tuo, kuo knyga Brūverės-Darulienės įžangoje pradedama. Ji papasakoja savo sapną, tam tikra prasme, matyt, inspiravusį rinkinio *Mokausi rašyti* išleidimą:

Tai vyko kažkokiam dideliame, plačiame ir baltame bute. Abu su tėčiu buvome persikraustę į naują vietą, ir vienintelis su savimi pasiimtas turmas buvo knygos – sukrautos patalpos viduryje ant stalo, išdėliotos ant palangių ir visur aplinkui. Tėtis pasižiūrėjo į mane ir paklausė: „Kaip mano knyga?“ Nežinojau, ką atsakyti, pradėjau kažką pasakoti apie lietuvių antologiją, kad mėginsime išleisti, bet tėtis mane pertraukė sakydamas: „Ne, ten tegul jie patys... Mano, mano knyga...“ (p. 5)

Gal iš tikrųjų kažkaip – (ir) mes patys?

Ir gal Pėterio Brūverio poezijos rinktinę lietuviškai – irgi patys?

P. S. Negaliu bent neužsiminti, kad atskiro išsamaus aptarimo būtų verta tiesiog pavydėtina poligrafinė *Mokausi rašyti* kokybė ir knygos dailininkės Zanės Ernštreitės darbas – leidinio dizainas, vidinis jo maketas su išmoningai įkomponuotais poeto rankraščiais bei nuotraukomis iš Brūverių šeimos archyvo.

Bibliografinės pastabos

Straipsniai

„Kuršių nerija latvių literatūroje“, in: *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*: Straipsnių rinkinys, sudarytojai Vigmantas Butkus, Viktorija Jonkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 186–206.

„Latviai Dievų miške. Dievų miškas Latvijoje“, in: *Žmogus ir žodis: Literatūrologija*: Mokslo darbai, t. 18, Nr. 2, 2016, p. 22–44.

„Rainis lietuviėšu kulturologijā un literatūrzinātnē“, in: *Aspazija – Rainis: Dzīvā dzīve*: Kolektīvā monogrāfija, sastādītāja un zinātniskā redaktore Maija Burima, Rīga: Zinātne, 2017, p. 316–330.

Knygoje publikuojamas papildytas ir lietuvių skaitytojui šiek tiek adaptuotas autorinis straipsnio vertimas. Šį straipsnį, taip pat knygos pratarbę, bibliografinių pastabų skyrelį, kitus smulkiuosius knygos pradžios ir pabaigos paratekstus redagavo Algirdas Malakauskas.

„Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* ir Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* paralelės“, in: *Teksto slėpiniai*, Nr. 18, 2016, p. 5–19.

„Medžio įvaizdis latvių poeto Fricio Bardos eilėraščių rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui*“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: Mokslo darbai, t. 13: *Medis kultūroje*, 2011, p. 297–306.

Recenzijos

„Baltų faustianos horizontai“: [rec. kn.: Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, Kaunas: VŠĮ „Knygų naujienos“, 2002], in: *Darbai ir dienos*, Nr. 36, 2003, p. 312–318.

„Apie siužetų klajones stiklo karoliukų žaidimo ritmu“: [rec. kn.: Silvestras Gaižiūnas, *Klajojantys siužetai baltų literatūrose: Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009], in: *Colloquia*, Nr. 25, 2010, p. 194–202.

„Latvių, estų ir lietuvių dramos postkolonializmo veidrodyje“: [rec. kn.: Benedikts Kalnačs, *Baltijas postkoloniālā drāma: Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuvišu dramaturģijā*, [Rīga:] Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011], in: *Colloquia*, Nr. 28, 2012, p. 204–209.

„‘205 lietuvių ir 450 latvių romanų’ arba postkolonializmo veiksmingumas literatūrinėje baltistikoje“: [rec. kn.: Laura Laurušaitė, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: Lietuvių ir latvių pokario išėivijos romanai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015], in: *Inter-studia humanitatis*, Nr. 18: *Vienuolinis gyvenimas ir jo refleksija kultūroje*, 2015, p. 240–245.

„Pēteris Brūveris moko(si) rašyti“: [rec. kn.: Pēteris Brūveris, *Mācos rakstīt jeb Ātrs palīglīdzeklis poētisku tekstu apguvē*, sastādītāji Indra Brūvere-Daruliene, Māris Salējs, [Rīga]: „Mansards“, 2014], in: *Šiaurės Atēnai*, 2015 08 21, p. 11.

Lietuviešu un latviešu literārie dialogi

Kopsavilkums

Grāmatai ir komparatīvs raksturs, konkrēti – tā ir veltīta dažādu literārās baltistikas, daļēji arī ar to saistīto latvistikas, lituānistikas problēmu iztirzājumam. Tajā apkopoti pēdējos gados akadēmiskajā presē publicētie darbi, izņemot vienu, kurš parādījās kultūras izdevumā. Grāmatu veido divas nodaļas: raksti un recenzijas.

Pirmajā, rakstu, nodaļā iekļauti pieci pētījumi. Ar katru no tiem atsevišķi ir vērts iepazīstināt nedaudz plašāk.

Pirmajā rakstā „Kuršu kāpas latviešu literatūrā” risināts jautājums, ar ko Kuršu kāpas un to iedzīvotāji autohtoni kursenieki tuvi latviešu pašapziņai. Tā kā latviešus un kurseniekus saista kopīga cilme, valoda, Kuršu kāpas latviešiem nekad nav bijusi gluži sveša zeme. Ar to Latvijā tikuši meklēti (tas tiek darīts joprojām) kontakti: vēsturiskais, kultūras, pat eksistenciālais dialogs. Viena no šī dialoga formām – latviešu literārie darbi par Kuršu kāpu tēmu. Ģeopoētiskā aspektā analizēta Ata Ņeniņa, Marģera Zariņa, Alberta Bela un citu latviešu rakstnieku attiecīgās tematikas daiļrade. Analīzes gaitā secināts, ka Kuršu kāpas latviešu rakstnieki galvenokārt traktē kā robežtelpu, robežu vērtējot no vēsturiskā, politiskā, ģeopolitiskā, ģeogrāfiskā, kultūras u. c. skatupunktiem.

Rakstā „Latvieši *Dievu mežā*. *Dievu mežs* Latvijā” uzmanība pievērsta lietuviešu rakstnieka Baļa Srogas (*Balys Sruoga*; 1896–1947) memuāru grāmatai par Štuthofas koncentrācijas nometni *Dievu mežs* (*Dievų miškas*; uzrakstīta 1945. g., publicēta 1957. g.). Tiek analizēts, kāds Štuthofa koncentrācijas nometnes latviešu tautas kopienas imagoantropoloģiskais tēls atklājas šajā grāmatā. Mēģināts noskaidrot, kā subjektīvas vai objektīvas latviešu iezīmes *Dievu mežā* saistītas ar konkrētām latviešu personībām, kuras personības noklusētas vai

var tikt identificētas, lasot „starp rindām”, kādi ir šādas noklusēšanas nolūki, zemteksti, konteksti. Aplūkots, cik un kāda informācija Latvijas lasītājiem bija zināma par *Dievu mežu* un tā latvisko tulkojumu, kurš parādījās Rīgā 1968. gadā. Tiek sniegts sistematizēts pārskats, kā B. Srogas grāmatu un tajā radīto latviešu tēlu 1968.–1969. gadā un vēlāk vērtēja Latvijā dzīvojušie bijušie Štuthofas koncentrācijas nometnes ieslodzītie, kādas ir viņu attieksmes pret *Dievu mežā* aprakstītajiem konkrētajiem notikumiem un faktiem.

Raksts „Rainis lietuviešu kulturoloģijā un literatūrzinātnē” ir vienīgais teksts, kurš grāmatā pirmo reizi parādās lietuviski. Pirms tam tas bija publicēts tikai latviski Rīgā (šeit sniegts tā autortulkojums, nedaudz adaptēts lietuviešu lasītājam). Rakstā secināts, ka Lietuvas kultūras darbiniekus un literatūrzinātniekus, kas rakstījuši par Raini, interpretējuši un analizējuši viņa dzīvi, biogrāfijas sarežģījumus, daiļradi: 1) Rainis interesēja kā rakstnieka-cīnītāja tips, kā revolucionārās cīņas dzejnieks (Justu Palecki (*Justas Paleckis*), Kostu Korsaku (*Kostas Korsakas*), Kazi Umbrasu (*Kazys Umbrasas*) u. c.); 2) interesēja viņa biogrāfijas un daiļrades sakari ar Lietuvu, viņa daiļrades tiešās un tipoloģiskās paralēles ar lietuviešu rakstnieku daiļradi (Kēstuti Nastopku (*Kęstutis Nastopka*), Silvestru Gaižūnu (*Silvestras Gaižiūnas*), Donatu Sauku (*Donatas Sauka*), Bronislovu Genzeli (*Bronislovas Genzelis*) u. c.); 3) interesēja Raiņa daiļrades vieta pasaules literatūras tēmu un motīvu kontekstā, kā arī imanenti viņa daiļrades semantikas un poētikas aspekti (Julijonu Lindi-Dobilu (*Julijonas Lindē-Dobilas*), Biruti Masjonieni (*Birutė Masionienė*), S. Gaižūnu u. c.). Tiek konstatēts, ka rainistikas pētījumi Lietuvā ir samērā attīstīti un reizumis funkcionē gandrīz kā patstāvīga literārās baltistikas nozare.

Rakstā „Salīdzināmā rainistika Lietuvā un jaunas tās perspektīvas: Raiņa dzejoļu krājuma *Gals un sākums* un Putina krājuma *Starp divām ausmām* paralēles” izmantoti tipoloģiskās komparatīvistikas metodoloģiskie principi. Vispirms īsi referēta un aplūkota salīdzināmās baltiskās rainistikas vēsture: Raiņa daiļrade aspektuāli vai vispusīgāk salīdzināta ar lietuviešu rakstnieku Juļus Janoņa (*Julius*

Janonis), Vīdūna (*Vydūnas*), Vinca Krēves-Mickeviča (*Vincas Krėvė-Mickevičius*), Mairoņa (*Maironis*) daiļradi. Tiek norādīti arī šādu pētījumu autori. Pēc tam salīdzinājuma veidā analizēts latviešu literatūras vēsturei svarīgais Raiņa dzejoļu krājums *Gals un sākums* (1912) un lietuviešu literatūras vēsturei svarīgais Vinca Mīkolaiša-Putina (*Vincas Mykolaitis-Putinas*; 1893–1967) krājums *Starp divām ausmām* (*Tarp dviejų aušrų*; 1927). Atklāts šo divu grāmatu tipoloģiskais kopīgums: līdzīga simboliskā poētika, tuva cilvēka, viņa attieksmes ar pasauli un ar universu koncepcija, līdzīgi personības savdabības meklējumi, pašrefleksijas ceļi.

Pēdējais nodaļas raksts „Koka tēls latviešu dzejnieka Friča Bārdas dzejoļu krājumā *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības Kokam*” veltīts viena no talantīgākajiem 20. gs. sākuma latviešu dzejniekiem neoromantiķiem Friča Bārdas (1880–1919) otrajam un pēdējam dzejoļu krājumam, kurš iznāca jau pēc autora nāves 1922. g. Dzejnieka estētisko un filozofisko uzskatu pamatkoncepts ir universālās sintēzes koncepts, bet daiļdarbā universālai sintēzei, kā apgalvo F. Bārda, vispieņemotākā ir mīta, jaunās mitoloģijas radīšana. Tāpēc par vienu no svarīgākajiem analizējamā dzejoļu krājuma tēliem kļūst mitoloģiskā Pasaules koka variācija Dzīvības koks. Ar šo tēlu autors aktualizē makrokosmosa un mikrokosmosa, universa un cilvēka attieksmes, cilvēku traktē kā universa autorefleksijas figūru. Dzīvības (Pasaules) koka tēls krājumā samērā raiti pāriet, bet vietām pat savdabīgi „saug” ar dabas motīvu un līdzīgiem dzejoļiem, kuros atklājas tiešais koka – visbiežāk bērza – vai tā „fragmentu” tēls, kas pavada cilvēku no dzimšanas līdz nāvei.

Otro grāmatas nodaļu veido piecas recenzijas. Vispirms recenzētas divas Silvestra Gaižūna monogrāfijas: *Baltu Fausts un Eiropas literatūra* (*Baltų Faustas ir Europos literatūra*; 2002) un *Klejojošie sižeti baltu literatūrās. Mīti. Leģendas. Literārie tipi* (*Klajojan-tys siužetai baltų literatūrose. Mītai. Legendos. Literatūriniai tipai*; 2009). Aplūkots, kādā pasaules kultūras un literatūras kontekstā tiek analizētas latviešu un lietuviešu literatūras, kā, pēc monogrāfiju au-

tora domām, tās transformē un variē arhetipiskos, piemēram, Fausta, Odiseja, Ahasfēra, Dona Kihota u. tml. tēlus un sižetus.

Divas recenzijas ir veltītas postkoloniālisma metodoloģijas iedarbīgumam literārajā baltistikā: šajā aspektā vērtētas Benedikta Kalnača grāmata *Baltijas postkoloniālā drāma. Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā* (2011) un Lauras Laurušaites (*Laura Laurušaitē*) grāmata *Starp nostalgiju un mimikriju. Lietuviešu un latviešu pēckara trimdas romāni (Tarp nostalgijos ir mimikrijos. Lietuvių ir latvių pokario išėijijos romanai; 2015)*. Pamatsecinājums – tas ir jauns un produktīvs, perspektīvs analītisks skatījums uz baltu literatūru, tās vēsturi.

Pēdējā, piektajā, recenzijā analizēts pēc nāves iznācis latviešu dzejnieka Pētera Brūvera (1957–2011) dzejoļu krājums *Mācos rakstīt jeb Ātrs palīglīdzeklis poētisku tekstu apguvē* (2014). Tiek uzsvērts P. Brūvera poētikas polifoniskums, atvērtums lietuviešu un dažādām citām literatūrām, kultūrām.

Grāmata *Lietuviešu un latviešu literārie dialogi* tiek publicēta tikai elektroniskā veidā brīvpieejas tiešsaistes vietnēs. Tā ir adresēta visiem, kuri interesējas par komparatīvistiku, literāro baltistiku, lietuviešu un latviešu literārajiem, kultūras, vēsturiskajiem sakariem.

Tulkoja Regīna Kvašīte

Literary Dialogues between Lithuanians and Latvians

Summary

This comparativistic book is focused on the analysis of various issues of literary Baltistics and to some extent on some problems of Lithuanian and Latvian studies associated with it. It contains studies that in recent years were published in the academic press, with the exception of one article that appeared in a cultural publication. The book consists of two chapters, those of articles and book reviews.

The first chapter includes five studies each of which deserves a broader introduction.

The first article, 'Kuršių nerija latvių literatūroje' (The Curonian Spit in Latvian Literature), aims at finding out in what way the Curonian Spit and its inhabitants, the autochthons Curonians (*kuršininkai*), are close to the Latvian self-awareness. Due to their common origin and language, the Curonian Spit has never been an alien land to the Latvians, and contacts that encompass a historical, cultural, and even existential dialogue have always been sought with it. One of the forms of this dialogue consists in the works of Latvian literature that feature the Curonian Spit, in one way or another. Works on this theme by such Latvian writers as Atis Ķeniņš, Mārgēris Zariņš, Alberts Bels, and others are analysed from the geo-poetical point of view. The main conclusion drawn is that Latvian writers mostly approach the Curonian Spit as a marginal space where the margin is perceived historically, politically, geopolitically, geographically, culturally, and in other ways.

In the article 'Latviai Dievų miške. Dievų miškas Latvijoje' (Latvians in *The Forest of the Gods* and *The Forest of the Gods* in Latvia) the focus is placed on the memoir book *Dievų miškas* (*The Forest of the Gods*, written in 1947, published in 1957) about Stutthof concentration

camp by the Lithuanian writer Balys Sruoga (1896–1947). It deals with the imagoanthropological image of the Latvian community in Stutthof concentration camp as it arises in the book, explores how subjective or objective characteristics of the Latvians in *The Forest of the Gods* are associated with particular Latvians and which features are suppressed or can be read 'between the lines', and what the intents, subtexts, and contexts of this suppression are. The article contains an analysis of the extent and the nature of information available to the Latvians about *The Forest of the Gods* and its translation into Latvian, *Dievu mežs*. It gives a systematised overview of what the former prisoners of Stutthof concentration camp, who lived in Latvia in 1968–1969 and onwards, thought about Sruoga's book and the image of the Latvians in it, and what their relation to the actual events and facts described in *The Forest of the Gods* was.

In this book, the article 'Rainis lietuvių kultūrologijoje ir literatūrologijoje' (Rainis in Lithuanian Cultural and Literary Studies) first appears in Lithuanian as originally it was published in Latvian in Riga before. The author slightly adapted his own translation for the Lithuanian reader. In this article, the conclusion is drawn that Lithuanian cultural and literary scholars who wrote about Jānis Rainis (real name Jānis Pliekšāns, 1865–1929), interpreted and analysed his world outlook, biography, and creative legacy (1) were interested in him as a type of a writer-revolutionary, a poet of revolutionary struggle (Justas Paleckis, Kostas Korsakas, Kazys Umbrasas, and others), (2) were interested in the relation between his biography and his works with Lithuania, in direct or typological parallels between his work and that of Lithuanian authors (Kęstutis Nastopka, Silvestras Gaižiūnas, Donatas Sauka, Bronislovas Genzelis, and others), or (3) were interested in the place of Rainis's creative legacy in the context of world and European literature, in his impact on the development of Latvian literature and culture, and in some immanent aspects of the semantics and poetics of his work (Julijonas Lindė-Dobilas, Birutė Masionienė, Silvestras Gaižiūnas, and others). The author observes that studies

in Rainis's creative legacy are quite developed in Lithuania and often function as an independent field of literary Baltistics.

The article 'Lyginamoji rainistika Lietuvoje ir naujos jos perspektyvos: Rainio eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* ir Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* paralelės' (Comparative Studies in Rainis's Work in Lithuania and Its New Perspectives: The Parallels between Rainis's Poetry Collection *Gals un sākums* [The End and the Beginning] and Putinas's Collection *Tarp dviejų aušrų* [Between Two Dawns]) is based on the methodological principles of typological comparativistics. It begins with a short overview and a discussion of the history of comparative Baltic studies in Rainis's work that consists in a comparison of some aspects or the whole of Rainis's work with the creative legacy of such Lithuanian writers as Julius Janonis, Vydūnas, Vincas Krėvė-Mickevičius, and Maironis. The names of the scholars involved in this type of research are mentioned as well. This is followed by a comparative analysis of Rainis's poetry collection *Gals un sākums* (1912) and Vincas Mykolaitis-Putinas's collection *Tarp dviejų aušrų* (1927), both relevant to the literary histories of respective countries. The typological affinity between these two collections is shown: similar symbolist poetics, an analogous conception of the human and his relation with the world and the universe, and similar paths in the search of personal identity and self-reflection.

The last article in this chapter, 'Medžio įvaizdis latvių poeto Fricio Bardos eilėraščių rinkinyje *Giesmės ir maldos Gyvybės Medžiui* (The Image of the Tree in Fricis Bārda's poetry collection *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības Kokam* [Songs and Prayers to the Tree of Life]) is dedicated to the second and last poetry collection (1922) by Fricis Bārda (1880–1919), one of the most talented Latvian neo-romantic poets of the early twentieth century. The central concept of the poet's aesthetic and philosophical views is the concept of universal synthesis. According to Bārda, universal synthesis in a literary work best manifests itself through a myth, though the creation of the new mythology. That is why the Tree of Life, a variant of the mythological Tree

of the World, becomes one of the central images in the above-mentioned poetry collection. With this image, the poet imparts prominence to the relationship between macrocosm and microcosm, between the universe and the human, and approaches the human as a figure of self-reflection of the universe. In this collection the image of the Tree of Life (World) very smoothly passes through and at times 'merges', in a peculiar manner, with the poems related to nature and similar ones that directly feature a tree (usually a birch) or its 'fragments', which accompany the human from birth to death.

The second chapter of the book consists of five book reviews. It opens with reviews of two Silvestras Gaižiūnas's monographs: *Baltų Faustas ir Europos literatūra* (The Baltic Faust and European Literature, 2002) and *Klajojantys siužetai baltų literatūrose. Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai* (Wandering Plots in Baltic Literatures. Myths. Legends. Literary Types, 2009). The author attempts to identify the context of world culture and literature in which Latvian and Lithuanian literatures are analysed, how, in the opinion of the author of the monographs, they transform and vary such archetypal images and plots as Faust, Odysseus, Ahasverus, Don Quixote, and others.

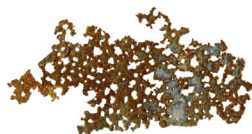
In two other reviews, the author aims at ascertaining the efficacy of the postcolonial methodology in literary Baltistics and reviews Benedikts Kalnačs's book *Baltijas postkoloniālā drāma. Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā* (The Postcolonial Drama of the Baltic. Modernity, Colonialism, and Postcolonialism in Latvian, Estonian, and Lithuanian Drama, 2011) and Laura Laurušaitė's book *Tarp nostalgijos ir mimi-krijos. Lietuvių ir latvių pokario išėivijos romanai* (Between Nostalgia and Mimicry. Lithuanian and Latvian Post-war Émigré Novels, 2015) from this point of view. The main conclusion drawn is that it is a new, productive, and promising analytical view at Baltic literatures and their history.

The posthumous book *Mācos rakstīt jeb Ātrs palīglīdzeklis poētisku tekstu apguvē* (I Am Learning to Write, or an Urgent Aid for Mastering

Poetical Texts, 2014) by the Latvian poet Pēters Brūveris's (1957–2011) is discussed in the last review of this chapter. The author highlights the polyphonic nature of Brūveris's poetics, his openness to Lithuanian and other literatures and cultures.

The book *Lietuvių ir latvių literatūriniai dialogai* (Literary Dialogues Between Lithuanians and Latvians) is published only electronically and available in free access websites. It is intended for everyone interested in comparative studies, literary Baltistics, and Lithuanian-Latvian literary, cultural, and historical relations.

Translated by Diana Bartkutė Barnard

Asmenvardžiu rodyklė

A

Adrickas, Zigmantas 125
Aigars, Pēteris (tikr. Tērmanis, Herberts) 20, 26
Akuraters, Jānis 96, 119, 131
Albrecht, Dietmar 13, 16
Aleksa, Osvaldas 16
Arbušauskaitė, Arūnė Liucija 14
Aspazija (tikr. Rozenberga-Pliekšāne, Elza) 72, 96, 118–120, 127, 129, 131, 158

B

Babickas, Petras 13
Bakanas, Henrikas 11
Balčiūtė, Lina 27
Balodis, Pauls 7
Baltrušaitis, Jurgis 151
Baltušis, Juozas 55
Bārda, Antons 96–97
Bārda, Fricis 5, 7, **96–107**, 158, 163, 167
Baronas, Aloyzas 147
Bartkutė Barnard, Diana 169
Beller, Manfred 38
Bels, Alberts (ankst. Cīrulis, Jānis) 13, 27, **30–33**, 34, 161, 165
Bendrupe, Mirdza 26, 27, 34
Berelis, Guntis 90, 100, 121
Bergson, Henri-Louis 98, 99
Bezenberger, Adalbert 30
Biliūnas, Jonas 56
Bisenieks, Valdis 119
Bitov, Andrej 11, 12, 34
Blode, Hermann 20
Bložė, Vytautas 151
Bogdanova, I. A. 80
Bohr, Niels 13
Bojtār, Endre 122, 124
Borges, Jorge Luis 125
Boruta, Kazys 76, 117, 128

Braziūnas, Vladas 8, 67, 151
Brežnev, Leonid 70
Briusov, Valerij 116
Broks, K. 53
Brūvere-Daruliene, Indra 150–152, 156, 159
Brūveris, Pēters 3, 5, 7, 8, **150–157**, 159, 164, 169
Bulgakov, Michail 116
Burima, Maija 158
Butkus, Vigmantas 2, 12, 13, 75–79, 83, 94, 143, 158

C

Camus, Albert 123, 129
Chruščiov, Nikita 70
Churginas, Aleksys 119
Clifford, James 144
Comte, Auguste 33
Corey, Melinda 39
Cornis-Pope, Marcel 135

Č

Čaklā, Inta 97, 98, 103
Čaks, Aleksandrs (tikr. Čadarainis, Aleksandrs) 121, 138
Čakste, Jānis 53, 70
Čakste, Konstantīns 45–46, 47, 49–51, 53, 57–59, 61, 63, 64
Čakste, Ringolds 53
Čākurs, Jānis 120
Čiočytė, Dalia 131

D

Daunys, Vaidotas 151
Didžpetris, Vytautas 13
Dima, Alexandru 80
Dostojevskij, Fiodor 116, 125
Drungytė, Erika 150–151
Druva, Jūlijs 19, 22
Dukić, Davor 38

Āurišin, Dionýz 80, 85
Durrell, Lawrence 111
Dusburgietis, Petras (vok. Peter von
Dusburg) 30
Dziļleja, Kārlis (tikr. Tifentāls, Kārlis)
24
Dziļums, Alfreds 147
Dzintars, Jānis (tikr. Klucis, Valdis) 58,
59, 63

E

Eglāja-Kristone, Eva 35, 36, 58, 63
Eglītis, Anšlavs 147
Einstein, Albert 113
Eldgasts, Haralds (tikr. Miķelsons,
Jānis) 130
Eliot, Thomas Stearns 125
Emrē, Yunus 151
Enkūzens, Roberts 62–63
Eretas, Juozas 133
Ernštreite, Zane 157

F

Flammarion, Camille 113
Francis, Alfonss 22
Frazer, James George 128
Fridman, M. V. 80

G

Gabrys-Paršaitis, Juozas 75
Gailius, Antanas 116
Gaižiūnas, Silvestras 5, 27, 29, 48–49,
65–66, 67, 68, 72, 74–79, 81, 82,
94, **110–122**, **123–133**, 149, 159,
162, 163, 166, 168
Gāliņš, Harijs 55, 56, 64
Gamziukaitē, Raminta 114, 116
Gauše, K. 22
Geda, Sigitas 65, 67, 76, 151
Genzelis, Bronislovas 69, 79, 162, 166
Ghelderode, Michel de 111
Gliauda, Jurgis 127, 130
Goethe, Johann Wolfgang 78, 84, 86,
94, 104, 111, 112, 116, 117, 119
Graube, Voldemārs 61–62, 64

Grigulis, Arvīds 138
Griķītis, Alfrēds 59, 60
Grimoni, Erich 23
Grīns, Aleksandrs 18, 32
Grīns, Jānis 21
Grīnups, Dima 50
Grūnvald 61
Grušas, Juozas 136, 139

H

Hartmanis, Aldis 54
Hašek, Jaroslav 81
Hausmanis, Viktors 94, 121–122, 135
Havel, Václav 111
Herbačiauskas, Juozapas Albinas 118,
132
Herbert, Zbigniew 151
Hesse, Hermann 111, 125, 129
Hitler, Adolf 62
Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus
116
Hölderlin, Friedrich 151

I

Ibsen, Henrik 83, 111, 135
Išimbajeva, Galina 115–116
Ivanov, Viačeslav 97
Ivask, Ivar 133
Ivaska, Astrīde 133
Ivaškevičius, Marius 140

Y

Yla, Stasys 41–43, 45–47, 57

J

Janelsiņa-Priedīte, Aija 122
Janonis, Julius 76, 81–82, 94, 162–
163, 167
Janovskis, Gunars 147
Janševskis, Jēkabs 18
Jasēnas, Kazimieras 71, 72
Jaunsudrabiņš, Jānis 96
Jirásek, Alois 111
Joyce, James 125
Jonāns, Staņislavs 60, 61

Jonynas, Antanas A. 119, 151
Jonkutė, Viktorija 13, 143, 158
Jung, Carl Gustav 116
Juozaitis, Arvydas 69–70
Juozapavičius, A. (slapyv. Poškietičių Antanas) 71, 72

K

Kafka, Franz 81
Kairis, Michaela 21–22, 25, 26,
Kalnačs, Benedikts 5, 36, 66, **134–141**, 148, 159, 164, 168
Kalniņa, Anna 21
Kalniņš, Bruno 46, 47–50, 57–59, 61, 63, 64
Kalniņš, Jānis 66
Kanovičius, Grigorijs 55, 56
Kant, Immanuel 69
Kapačauskienė, Danutė 99
Kapenieks, Krišs 17, 20, 22
Kārklīņš, Valdemārs 147
Karrasch, Alfred 20, 21, 25, 30
Katiliškis, Marius (tikr. Vaitkus, Albinas Marius) 147
Ķeniņš, Atis 13, **24–26**, 27, 32, 34, 161, 165
Kiseliūnaitė, Dalia 15
Korsakas, Kostas 65, 67, 72–73, 76–79, 88, 94, 117, 130, 162, 166
Kralikauskas, Juozas 147
Krēsliņš, Jānis (vecākais) 54
Krēvē-Mickevičius, Vincas 77, 81–83, 137, 163, 167
Kriūnienė, Jolanta 128
Kubilius, Vytautas 84–85
Kudnig, Fritz 23, 24, 25
Kursite, Janīna 16, 90
Kuzmickas, Bronius 116
Kvašytė, Regina 69, 164

L

Lamping, Dieter 12, 28
Landsbergis, Algirdas 147
Lankutis, Jonas 136–137

Lapskalnu Andrejs 128
Laurušaitė, Laura 2, 5, 106, **142–149**, 159, 164, 168
Lenau, Nikolaus 116
Lenin, Vladimir 70
Lenz, Jakob Michael Reinhold 113, 116
Le Roy, Édouard 98
Liepa, A. 58, 59
Ligere, Lilija 60
Līgotņū Jēkabs 22
Lindė-Dobilas, Julijonas 66, 68, 79, 94, 117–118, 162, 166
Lindner, Friedrich 14
Lotman, Jurij 12
Luckutė, R. 67
Lunačarskij, Anatolij 111, 116, 117
Lūsis, K. 83, 122

M

Maceina, Antanas 123, 130, 132
Macijauskienė, Marija 75
Mačernis, Vytautas 117, 128, 132
Madariaga, Salvador de 126
Maironis (tikr. Mačiulis, Jonas) 71, 72, 77, 81, 83–84, 94, 163, 167
Majevskis, Hermanis Margērs (tikr. Kukainis, Margērs) 127
Majewski, Stanisław 56
Malakauskas, Algirdas 158
Maldonis, Alfonsas 55
Mann, Thomas 116
Marcinkevičius, Justinas 132, 139
Marčėnas, Aidas 128
Markevičienė, Neringa 37, 39, 40, 43, 44
Marlow, Christopher 116
Martišius, Vytautas 69
Martišiūtė, Aušra 137
Marx, Karl 70
Māsēns, Jēkabs 119
Masionienė, Birutė 70, 79, 94, 162, 166
Matuzevičius, Eugenijus 55, 65, 76

Mauriņa, Zenta 98, 99, 119, 123, 131,
132, 147

Mazalaitē, Nelē 147

Meçclewski, Alojzy Kazimierz 57

Meletinskij, Eleazar 128

Melngailis, Borisas 65

Menčinskas, Matas 67

Merkys, Vytautas 46

Mickevičius, Adomas 69, 86

Mieželaitis, Eduardas 126, 127, 132

Mihailovs, Luka 59

Mykolaitis-Putinas, Vincas 5, 53, 76,
80, **85–93**, 95, 104, 117, 118, 132,
151, 158, 162–163, 167

Mykolaitytė, Aurelija 13, 77, 79, 83, 84

Milašius, Oskaras 69

Milius, Vacys 14

Milzere, Mārīte 98, 99

Mitaitē, Donata 12

Mollenhauer, Ernst 20

N

Nagys, Henrikas 127, 151

Naktinienė, Gertrūda 41

Nastopka, Kęstutis 72, 74, 75, 78, 79,
81, 88, 94, 149, 162, 166

Nesaule, Agate 147

Neubauer, John 135

Neumann, Bernd 13

Nietzsche, Friedrich 97, 116, 123, 129,
132

Nyka-Niliūnas, Alfonsas 132, 151

Nilsen, Paul 61

O

Osmanis, Jāzeps 50

Ostrauskas, Kostas 118, 132

P

Pabarčienė, Reda 137

Pakštas, Kazys 133

Paleckis, Justas 67–69, 79, 162, 166

Papernovs, J. 57

Parolek, Radegast 141

Patackas, Gintaras 127

Paulauskas, Jonas 41

Pechstein, Max 15

Peleiķe, Mariķe (vok. Peleikis, Marie)
20

Peleiķis, Dovs 20

Peleiķis, Miķis (vok. Peleikis, Michael)
20

Pessoa, Fernando 111

Pētersons, Jūlijs 138

Petrokienė, Ritutė 41

Pilyponis, Justas 128

Platelis, Kornelijus 151

Platonas 120

Plaudis, Jānis 119, 120

Pleirytė-Puidienė, Ona 71, 72

Plēsuma, Vilma 59

Plūdons, Vilis 131

Podoroga, Valerij 144

Poruks, Jānis 96, 113, 115, 119, 120–
121, 125–126, 131

Poškus, Sigitas 13

Požėra, Juozas 56

Priede, Gunārs 139

Protagoras 153–154

Pūkelevičiūtė, Birutė 147

Pumpurs, Andrejs 119

R

Radauskas, Henrikas 128, 132–133,
151

Rainis, Jānis (tikr. Pliekšāns, Jānis) 5,
7, 8, 18, 27, **65–79**, **80–95**, 104,
113, 115, 118–121, 131, 136, 137,
156, 158, 162–163, 166–167

Rancāns, Jāzeps 46

Rasa, Pauls 61

Rastauskas, Rolandas 128

Raudive, Konstantīns 123, 131, 132

Raudsepp, Hugo 138

Rēza, Martynas Liudvikas 13

Rīdzinieks, Rihards (tikr. Grīns,
Ervīns) 147

Roga, Ausma 22

Rozītis, Juris 146

Rummo, Paul-Eerik 139

S

Saja, Kazys 139
Salējs, Māris 150, 151, 155, 159
Samulionis, Algis 35, 37
Sauka, Donatas 77, 79, 83, 84, 162, 166
Sēja, Ludvigs 46, 47
Shakespeare, William 86
Siliņš, Leonīds 49
Silova, Lita 29
Simonaitytė, Ieva 56
Sinkevičienė, Regina 13
Sisaitė, Irena 27
Skalbe, Kārlis 96
Skersytė, Jūratė 99
Skujenieks, Knuts 127
Skujiņa, Rūta 106
Skulme, Oto 21
Smilģis, Eduards 21
Smuul, Juhan 139
Sodums, Dzintars 147
Sokolova, Ingrida 56
Sprindytė, Jūratė 29
Sruoga, Balys 35–64, 137, 138, 161–162, 166
Stalin, Josif 70
Stenders, Gothards Frīdrihs (vok. Stender, Gotthard Friedrich) 71
Stonis, Vincas (tikr. Žitkevičius-Žitkus, Kazimieras) 130
Strakauskaitė, Nijolė 16
Strēlerte, Veronika (tikr. Johansone, Rudīte) 128
Strielkūnas, Jonas 76, 88, 91, 118
Stučka, Pēteris 70, 153
Sukovskis, Alfons 52
Survilaitė, A. 71, 72

Š

Šeinius, Ignas (tikr. Jurkūnas, Ignas) 110, 132
Šepkus, Lionginas 74, 79
Ševčenko, Taras 69
Šileika, Ričardas 2
Širvys, Paulius 106

Šiukščius, Vygandas 128
Škėma, Antanas 129, 132, 147
Šķipsna, Ilze 147
Šliogeris, Arvydas 132
Šuravin, Fiodor 55, 56
Švankmajer, Jan 111

T

Talarczyk, Andrzej 13
Tammsaare, Anton Hansen 137
Tarkovskij, Andrej 113
Tatarkiewicz, Władysław 99
Toporov, Vladimir 102, 104
Torp, Harald 23
Treimane, Inese 94
Trumpa, Edmundas 2
Turbads, Jānis (tikr. Zeps, Valdis) 147

U

Ulmanis, Kārlis 48, 70
Umbrasas, Kazys 76, 79, 81–82, 162, 166
Unamuno, Miguel de 125
Upīts, Andrejs 73, 138
Urba, Kęstutis 13

V

Vaičiūnaitė, Judita 127
Vaičiūnas, Petras 137–138
Valionis, Arvydas 31
Vanags, Pēteris 15
Vecgrāvis, Viesturs 121
Vējāns, Andris (tikr. Kalnačs, Donats) 50
Venclova, Antanas 69
Venclova, Tomas 97, 133
Veselis, Jānis 119, 120
Vēlius, Norbertas 7
Vydūnas (tikr. Storosta, Vilhelmas) 77, 81, 82, 163, 167
Viese, Saulcerīte 120
Vīgants, Pēteris 58
Vyšniauskaitė, Angelė 14
Vytautas Didysis 75, 77
Vitkauskas, Vytautas 41

Voitkāns, Pēteris (slapyv. P. Klaidūns)
50

Volteris, Eduardas 71, 72, 75

Vulfs, Edvards 119

W

Wagner, Richard 97, 123, 129

Walczak, Alina 56

Witkowski 45

Z

Zabarskaitė, Jolanta 41

Zaborskaitė, Vanda 55

Zālīte, Elīna 20–21

Zālīte, Māra 119, 131, 139, 140

Zamiatin, Dmitrijs 12, 32–33

Zariņš, Guntis 147

Zariņš, Heinrihs 18, 20

Zariņš, Marģeris 13, 27–30, 34, 110,
119, 120, 131, 161, 165

Zeltiņš, Teodors 147

Zemgaliešu Biruta (tikr. Grecione,
Konstance Augustīne) 130

Ziemeļnieks, Jānis (tikr. Krauklis,
Jānis) 119–120

Zima, Peter V. 80, 81

Zīverts, Mārtiņš 135, 137

Znotiņa, Inga 70

Ž

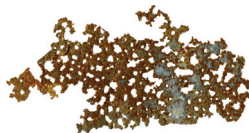
Žekevičiūtė, Indrė 114, 125

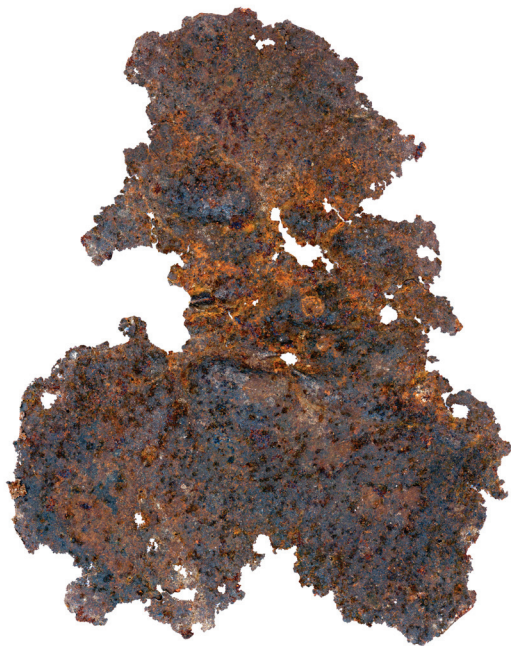
Žilinskaitė, Vytautė 132

Žiugžda, Juozas 55

Žukas, Vladas 75

Žvirgzdas, Manfredas 77, 83

Vigmantas Butkus
Lietuvių ir latvių literatūriniai dialogai
Straipsniai. Recenzijos

Kalbos redaktoriai nurodyti pratarmėje
ir bibliografinėse pastabose

Iliustracijų autorius Ričardas Šileika

Maketuotojas Vigmantas Butkus

Išleido ir publikavo Vigmantas Butkus
El. paštas *vigmantas.butkus@gmail.com*

Knyga yra komparatyvistinio pobūdžio, skirta gvildinti įvairioms **literatūrinės baltistikos** ir su ja susijusioms latvistikos, lituanistikos problemoms. Joje publikuojami daugiausia pastaruoju dešimtmečiu (2010–2017 m.) akademiniuose Lietuvos ir Latvijos leidiniuose skelbti darbai: penki straipsniai ir penkios recenzijos.

Knyga leidžiama tik elektroniniu būdu, viešinama laisvai prieinamose interneto svetainėse ir yra skirta visiems, kas domisi lietuvių ir latvių literatūriniais, kultūriniais ir istoriniais ryšiais.

ISBN 978-609-475-282-7 (elektroninio leidinio)